ROZWÓJ KOMPETENCJI FINANSOWYCH UCZNIÓW

PRZEWODNIK DLA NAUCZYCIELI SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Dla klas 4–8

Ministerstwo Finansów

FUNDUSZ EDUKACJI FINANSOWEJ

WARSZAWSKI INSTYTUT BANKOWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Edukacji Finansowej, którego dysponentem jest Minister Finansów i Gospodarki. Realizatorem Zadania jest Fundacja Warszawski Instytut Bankowości.

ROZWÓJ KOMPETENCJI FINANSOWYCH UCZNIÓW

PRZEWODNIK DLA NAUCZYCIELI SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Dla klas
4–8

Ministerstwo Finansów

FUNDUSZ EDUKACJI FINANSOWEJ

WARSZAWSKI INSTYTUT BANKOWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Edukacji Finansowej, którego dysponentem jest Minister Finansów i Gospodarki. Realizatorem Zadania jest Fundacja Warszawski Instytut Bankowości.

Judyta Boczek • Anna Dranikowska • Jakub Garncarz
Łukasz Gębski • Małgorzata Iwanowska • Beata Koziej-Kawka
Marta Maciejasz • Marta Musiał • Tomasz Rachwał
Małgorzata Solarz • Anna Warchlewska

ROZWÓJ KOMPETENCJI FINANSOWYCH UCZNIÓW

PRZEWODNIK DLA NAUCZYCIELI SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Dla klas
4–8

WARSZAWSKI INSTYTUT BANKOWOŚCI

Warszawa 2026

Książka została wydana w ramach Zadania „Materiały edukacyjne do nauczania zagadnień finansowych w klasach IV–VIII szkoły podstawowej” sfinansowanego ze środków Funduszu Edukacji Finansowej, którego dysponentem jest Minister Finansów i Gospodarki. Realizatorem zadania jest Warszawski Instytut Bankowości.

Koordynator Zadania: Krzysztof Ostafiński (Warszawski Instytut Bankowości)

Koordynator merytoryczny: dr hab. Tomasz Rachwał, prof. UEK (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

Koordynator poradnika: dr hab. Krzysztof Waliszewski, prof. UEP (Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu)

Autor wprowadzenia: dr hab. Tomasz Rachwał, prof. UEK (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

Autorzy podrozdziałów:
mgr Judyta Boczek – podrozdział 1.4
mgr Anna Dranikowska (Stowarzyszenie Na Rzecz Spółdzielni Socjalnych) – podrozdział 2.5
mgr Jakub Garncarz (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie) – podrozdziały 2.1, 2.6
dr Łukasz Gębski (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie) – podrozdziały 1.3, 2.4
mgr Małgorzata Iwanowska (Ośrodek Rozwoju Edukacji) – podrozdziały 3.1, 3.4, 3.6
mgr Beata Koziej-Kawka (Lubelskie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli) – podrozdział 1.1
dr hab. Marta Maciejasz, prof. UO (Uniwersytet Opolski) – podrozdziały 1.2, 3.2
dr Marta Musiał (Uniwersytet Szczeciński) – podrozdziały 3.3, 3.5
dr hab. Tomasz Rachwał, prof. UEK (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie) – podrozdział 1.2
dr hab. Małgorzata Solarz, prof. UEW (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu) – podrozdział 2.2
dr hab. Anna Warchlewska (Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu) – podrozdział 2.3

Recenzja merytoryczna:
dr Krzysztof Kil (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)
dr hab. Agnieszka Parkitna, prof. PWr (Politechnika Wrocławska)

Recenzja dydaktyczna:
mgr Anna Czarlińska-Wężyk (Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli ”WOM” w Katowicach)
dr Waldemar Lib (Uniwersytet Rzeszowski)

Redakcja językowa: Judyta Boczek

Skład: efectoro.pl
Projekt okładki: efectoro.pl
Zdjęcie na okładce: New Africa / Adobe Stock
Grafiki i ilustracje: efectoro.pl oraz Adobe Stock

Wydawca: Warszawski Instytut Bankowości

Adres wydawcy: ul. Kruczkowskiego 8, 00-380 Warszawa

ISBN: 978-83-979868-3-1
ISBN: 978-83-979868-1-7 (całość kolekcji)

Wydanie: pierwsze

Rok wydania: 2026

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie 7

1. Edukacja finansowa w rozwijaniu kompetencji uczniów 9
1.1. Rola nauczyciela w kształtowaniu kompetencji finansowych uczniów klas IV–VIII 9
1.2. Edukacja finansowa w podstawie programowej 16
1.3. Powiązanie edukacji finansowej z realiami życia codziennego 22
1.4. *Bankructwo małego Dżeka* jako przykład powieści finansowej dla uczniów 27

2. Wprowadzanie uczniów w świat finansów 31
2.1. Mechanizmy rynku finansowego 31
2.2. Zarządzanie budżetem osobistym 36
2.3. Jak rozwijać inteligencję finansową u uczniów? 41
2.4. Odpowiedzialne korzystanie z usług finansowych 46
2.5. Jak zachęcać do zakładania miniprzedsiębiorstwa szkolnego lub spółdzielni uczniowskiej? 51
2.6. Zagadnienia związane z rolą państwa w gospodarce 55

3. Narzędzia i metody kształcenia w zakresie finansów 61
3.1. Metody aktywizujące 61
3.2. Gry i symulacje w edukacji finansowej 67
3.3. Korzystanie z nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych i innowacyjnych środków dydaktycznych 71
3.4. Jak integrować edukację finansową z innymi przedmiotami? 76
3.5. Współpraca z instytucjami publicznymi, podmiotami sektora finansowego i organizacjami edukacyjnymi 82
3.6. Ewaluacja i mierzenie efektów kształcenia 87

Rekomendowane instytucje i organizacje 94

Bibliografia 95

O Koordynatorze i Autorach przewodnika 99

WPROWADZENIE

Rozwój kompetencji finansowych uczniów klas IV–VIII szkół podstawowych to zadanie o strategicznym znaczeniu dla edukacji młodego pokolenia, gdyż przygotowuje ono do aktywnego, dorosłego życia w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Badania prowadzone w trakcie Roku Edukacji Ekonomicznej 2024, a obecnie w ramach prac Krajowego Centrum Edukacji Ekonomicznej, wskazują, że wczesne kształtowanie kompetencji finansowych zwiększa szanse uczniów na unikanie pułapek ekonomicznych i błędnych decyzji finansowych w dorosłym życiu. Jest to o tyle ważne, że ponad 60% polskich piętnastolatków, a więc młodzieży kończącej szkołę podstawową, posiada konta bankowe i kartę płatniczą oraz używa mobilnej aplikacji bankowej[1]. Podkreśla to pilną potrzebę edukacji w tym zakresie od najmłodszych lat, już w szkole podstawowej. Taka konieczność została zapisana również w *Krajowej Strategii Edukacji Finansowej*[2].

Niniejszy przewodnik, stworzony z myślą o Państwu, Nauczycielkach i Nauczycielach różnych przedmiotów szkolnych w szkołach podstawowych, często pełniących funkcję wychowawców klas, otwiera drogę do inspirującej podróży przez świat finansów – przekazuje nie tylko podstawową wiedzę, ale także praktyczne narzędzia i wskazówki, jak prowadzić lekcje i zajęcia dodatkowe z tej problematyki. Jeśli chcieliby Państwo rozbudzić w uczniach ciekawość zagadnień finansowych oraz z radością obserwować wpływ swojej pracy na rozwój ich kompetencji finansowych, zachęcamy do sięgnięcia po tę lekturę!

Przewodnik opracowany przez zespół uznanych autorów – ekspertów, badaczy i nauczycieli z dużym doświadczeniem edukacyjnym – został tak przygotowany, aby przynieść Państwu wymierne korzyści w pracy z uczniami. Po pierwsze, zyskują Państwo dostęp do podstawowej wiedzy finansowej oraz sprawdzonych strategii dydaktycznych, które umożliwią integrowanie edukacji finansowej z różnymi przedmiotami w sposób angażujący i dostosowany do potrzeb uczniów. Po drugie, mogą się Państwo zapoznać z rekomendacjami w zakresie zastosowania różnorodnych metod aktywizujących, takich jak gry, symulacje czy projekty, które uatrakcyjnią zajęcia i pozwolą rozwinąć kreatywność, przedsiębiorczość, a także umiejętności praktyczne uczniów. Badania nad edukacją ekonomiczną potwierdzają skuteczność takich podejść, wskazując na pozytywne rezultaty stosowania metod aktywizujących, np. dyskusji w różnych formach, symulacji budżetowych czy gier dydaktycznych, w rozwijaniu praktycznych kompetencji.

Przewodnik podzielony jest na trzy rozdziały. Pierwszy rozdział wprowadza w podstawy edukacji finansowej, daje wskazówki, jak należy budować fundamenty wiedzy i umiejętności uczniów. Drugi rozdział odnosi się do problematyki wprowadzania uczniów w praktykę świata finansów – od zarządzania budżetem, przez rozwijanie inteligencji finansowej, po zrozumienie roli państwa w gospodarce. Trzeci rozdział to zestaw szczegółowych rekomendacji w zakresie stosowania nowoczesnych narzędzi i metod, które ułatwią Państwu pracę i pozwolą inspirować uczniów do działania.

---

[1] M. Sitek, O. Wasilewska, *Umiejętności finansowe młodzieży. Główne wyniki badania PISA 2022*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2024, https://ibe.edu.pl/images/publikacje/PISA/2022/PISA-2022-Umiejetnosci-finansowe.pdf (dostęp: 16.04.2026).

[2] Rada Ministrów RP, *Krajowa Strategia Edukacji Finansowej. Polityka na rzecz rozwijania kompetencji finansowych*, Uchwała nr 71 z dnia 25 czerwca 2024 r., Warszawa 2024, https://www.gov.pl/attachment/897253d7-1429-4143-9ba5-ec1d43ea6d04 (dostęp: 22.05.2026).

Zapraszamy Państwa do lektury! Mamy nadzieję, że będzie to inwestycja w rozwój nie tylko kompetencji finansowych uczniów, ale także w Państwa własną pasję zawodową. Niech stanie się ona inspiracją do tworzenia lekcji, które pozwolą rozwijać inteligencję finansową dzieci i młodzieży, oraz przyczyni się do budowania finansowej świadomości przyszłych pokoleń.

dr hab. Tomasz Rachwał, prof. UEK
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

1. EDUKACJA FINANSOWA W ROZWIJANIU KOMPETENCJI UCZNIÓW

1.1. ROLA NAUCZYCIELA W KSZTAŁTOWANIU KOMPETENCJI FINANSOWYCH UCZNIÓW KLAS IV–VIII

Współczesny świat stawia przed młodym pokoleniem wiele wyzwań, również w zakresie podejmowania odpowiedzialnych decyzji finansowych. Już dzieci w wieku szkolnym mają styczność z pieniądzem, reklamami, zakupami online czy systemami lojalnościowymi. Obecne wyzwania społeczno-ekonomiczne sprawiają, że edukacja finansowa staje się kluczowym elementem kształcenia młodego pokolenia i nieodzownym elementem przygotowania uczniów do dorosłego życia. Szczególnie istotna jest w tym rola nauczyciela, który nie tylko przekazuje wiedzę, ale też kształtuje postawy, rozwija umiejętności i wspiera młodych ludzi w zdobywaniu kompetencji niezbędnych do funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie.

Znaczenie edukacji finansowej w rozwoju dzieci i młodzieży zostało podkreślone w międzynarodowych dokumentach strategicznych, w tym *w* ***Ramach kompetencji finansowych dla dzieci i młodzieży w Unii Europejskiej*** (*Financial Competence Framework*), opracowanych wspólnie przez Komisję Europejską i Międzynarodową Sieć Edukacji Finansowej działającą przy OECD (OECD/INFE)[3]. Dokument ten stanowi kompleksowe narzędzie wspierające rozwój kompetencji finansowych od najmłodszych lat i wskazuje na kluczową rolę edukacji formalnej w tym procesie.

W Polsce w czerwcu 2024 roku również przyjęty został dokument dotyczący rozwijania kompetencji finansowych – ***Krajowa Strategia Edukacji Finansowej. Polityka na rzecz rozwijania kompetencji finansowych***[4]. Ma on na celu wytyczenie kierunków edukacji finansowej w naszym kraju i udzielenie wskazówek zaangażowanym w nią interesariuszom. Zawiera on ogólne ramy strategiczne na lata 2024–2030.

Kompetencje finansowe (*financial literacy*) definiowane są jako „połączenie świadomości finansowej, wiedzy, umiejętności, postaw i zachowań niezbędnych do podejmowania racjonalnych decyzji finansowych w celu osiągnięcia dobrostanu finansowego". Odgrywają one istotną rolę w budowaniu dobrobytu jednostek i bezpieczeństwa gospodarstw domowych. Nauczyciele klas IV–VIII mają wobec tego szczególne zadanie – kształtować u uczniów nawyki odpowiedzialnego gospodarowania środkami oraz rozwijać umiejętność krytycznego myślenia w kwestii zarządzania pieniędzmi. Jak podkreślają eksperci, nauczyciele są pierwszymi mentorami dzieci w zakresie ekonomii, ponieważ nie tylko uczą zasad rządzących budżetem domowym, lecz także kształtują postawy świadomych konsumentów i przyszłych przedsiębiorców.

Edukacja finansowa nie kończy się więc na poznawaniu suchych definicji – zadaniem pedagoga jest wywołanie refleksji nad etycznymi i praktycznymi aspektami finansów oraz

[3] Komisja Europejska, OECD/INFE, *Ramy kompetencji finansowych dla dzieci i młodzieży w Unii Europejskiej*, Komisja Europejska, OECD/INFE 2023, s. 4–47, https://finance.ec.europa.eu/document/download/7540153e-7d3b-4d81-8bed-0cf8a80be53b_pl?filename=230927-financial-competence-framework-children-youth_pl.pdf (dostęp: 13.09.2025).

[4] Rada Ministrów RP, *Krajowa Strategia Edukacji Finansowej…*

wspieranie uczniów w nabywaniu kluczowych kompetencji. Wykorzystując zarówno treści programowe, jak i metody aktywizujące, nauczyciel może efektywnie integrować naukę o finansach z różnymi dziedzinami nauczania, co stwarza szerokie możliwości interdyscyplinarnego kształcenia uczniów.

W Polsce edukacja finansowa w szkołach realizowana jest głównie w ramach lekcji matematyki, informatyki, zajęć wychowawczych, a także jako jeden z działów wiedzy o społeczeństwie, która zastępowana będzie przez edukację obywatelską w związku z wdrażaniem nowej podstawy programowej z 2026 r. Ponadto, od roku szkolnego 2026/2027, w kształceniu klas IV–VIII wprowadzono moduł ekonomiczno-finansowy[5]. Podstawa programowa nie precyzuje jednak narzędzi dydaktycznych – zadaniem nauczyciela jest wybór najciekawszych i motywujących metod nauczania finansów.

Przyjęte w Unii Europejskiej i przez OECD ramy kompetencji finansowych wskazują cztery główne obszary tematyczne: pieniądze i transakcje, planowanie i zarządzanie finansami, ryzyko i korzyści oraz otoczenie finansowe[6]. Dzięki temu uczniowie poznają zarówno praktyczne aspekty gospodarowania pieniędzmi, jak i system instytucji finansowych czy podstawy przedsiębiorczości. Nauczyciel, działając w zgodzie z tymi ramami, może łączyć treści finansowe z przedmiotami matematycznymi czy wiedzą o społeczeństwie, co sprzyja utrwaleniu informacji. Na uwagę zasługuje także zbieżność edukacji finansowej z kluczowymi kompetencjami nowej podstawy programowej. Wśród nich wymienia się m.in. kompetencje: **matematyczne, cyfrowe i obywatelskie oraz umiejętności przedsiębiorcze**.

Kompetencje piętnastolatków, w tym również w zakresie edukacji finansowej, są regularnie sprawdzane podczas badania PISA (*Programme for International Student Assessment*) przeprowadzanego przez OECD. W edycjach PISA z lat 2012, 2015, 2018 i 2022[7] testowano umiejętności uczniów w takich obszarach, jak: zarządzanie pieniędzmi, podejmowanie decyzji finansowych, rozpoznawanie ryzyka czy rozumienie usług finansowych. Wyniki pokazują, że wielu uczniów ma trudność z przenoszeniem wiedzy teoretycznej na praktyczne sytuacje życiowe, np. z analizą ofert bankowych czy oceną wiarygodności źródła informacji finansowej.

W edycji PISA 2018 uczniowie z Polski osiągnęli wynik powyżej średniej OECD w zakresie kompetencji finansowych, ale analiza danych ujawniła znaczne różnice między uczniami o wysokich i niskich wynikach, co wskazuje na potrzebę indywidualizacji nauczania. W wynikach PISA 2022 (ogłoszonych w 2024 roku) podkreśla się dodatkowo rosnącą rolę środowiska cyfrowego w kształtowaniu kompetencji finansowych – młodzież korzysta z aplikacji bankowych czy zakupów online często bez odpowiedniego przygotowania do oceny ryzyka i bezpieczeństwa[8].

Badania te wskazują jasno: kompetencje finansowe należy rozwijać systematycznie już na wcześniejszych etapach edukacji, a nauczyciele szkół podstawowych odgrywają kluczową rolę w budowaniu fundamentów dla świadomego uczestnictwa młodych ludzi w świecie finansów.

Kompetencje kluczowe opisane w podstawie programowej dla uczniów klas IV–VIII szkół podstawowych np. z matematyki lub wiedzy o społeczeństwie naturalnie przenikają się z obszarami *Ram kompetencji finansowych UE i OECD dla dzieci i młodzieży*. Kompetencje matematyczne, czyli nauka obliczeń, szacowania i pracy z liczbami, to fundament

[5] *Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 11 marca 2026 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym* (Dz.U. z 2026 r., poz. 378, z późn. zm.).

[6] Komisja Europejska, OECD/INFE, *Ramy kompetencji finansowych…*

[7] W Polsce badania były realizowane przez Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej.

[8] OECD, *PISA 2022 Results (Volume IV): How financially smart are students?*, https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-iv_5a849c2a-en.html (dostęp: 12.09.2025).

wielu tematów finansowych – uczniowie uczą się np. dodawania i odejmowania w kontekście budżetu domowego, obliczają odsetki, planują oszczędzanie. W nowej podstawie programowej z 2026 roku matematyce przypisano szczególną rolę w rozwijaniu kompetencji finansowych w zakresie kompetencji matematycznych. Edukacja finansowa to obszar przekrojowy, który może być realizowany na wielu przedmiotach.

W erze bankowości elektronicznej i płatności mobilnych uczniowie muszą rozwijać także kompetencje cyfrowe. Unijne ramy wskazują „cyfrowe kompetencje finansowe" jako przekrojowy wymiar edukacji finansowej. Obecnie już bardzo młodzi ludzie mają dostęp do pieniędzy i zaczynają korzystać z cyfrowych usług finansowych. Dorastają w zmieniającym się otoczeniu finansowym, co oznacza z jednej strony więcej możliwości, a z drugiej strony – większą odpowiedzialność za decyzje finansowe. Musi przekładać się to zatem na naukę bezpiecznego korzystania z internetu (obsługa bankowości online, rozpoznawanie oszustw internetowych) oraz na budowanie takich nawyków, jak planowanie wydatków za pomocą aplikacji czy kalkulatorów.

Zrozumienie zasad funkcjonowania instytucji finansowych i rynku jest częścią kompetencji obywatelskich. Uczniowie zdobywają wiedzę o swoich prawach konsumenckich, zasadach uczciwej konkurencji czy roli podatków. W publikacji KE i OECD/INFE *Ramy kompetencji finansowych*... uwzględniono te kompetencje m.in. jako zrozumienie wartości i mechanizmów gospodarczych, co sprzyja świadomemu udziałowi w życiu społecznym.

Edukacja finansowa wiąże się także z kształtowaniem postaw przedsiębiorczych. Nauczyciele powinni inspirować uczniów do innowacyjnego myślenia i inicjatywy – już najmłodszym uczniom należy proponować proste zadania, które rozwijają kreatywność ekonomiczną. Takie zaangażowanie nauczycieli prowadzić będzie do budowania w uczniach postaw przedsiębiorczych i wiary we własne możliwości.

Powiązanie treści finansowych z kompetencjami kluczowymi zawartymi w podstawie programowej oraz ramami kompetencji finansowych w Unii Europejskiej pozwala uczniom dostrzec praktyczne zastosowania matematyki, informatyki czy wiedzy o społeczeństwie. Świadome łączenie tych kompetencji sprawia, że edukacja finansowa staje się częścią szerszego kontekstu kształcenia. Taki holistyczny model nauczania wspiera rozwój umiejętności przydatnych zarówno w szkole, jak i poza nią.

Charakterystyka uczniów klas IV–VIII w kontekście edukacji finansowej

Uczniowie klas IV–VIII szkoły podstawowej (w wieku około 10–15 lat) znajdują się na kluczowym etapie rozwoju poznawczego, który umożliwia im rozumienie pojęć abstrakcyjnych, planowanie oraz przewidywanie skutków działań. Rozwój poznawczy w tym okresie charakteryzuje się:

- przejściem od myślenia konkretno-wyobrażeniowego do pojęciowego, gdzie uczniowie zaczynają rozumieć abstrakcyjne pojęcia finansowe, takie jak wartość pieniądza czy budżet,
- rozwojem myślenia operacyjnego umożliwiającego przeprowadzanie obliczeń finansowych i planowanie wydatków,
- wzrostem zdolności koncentracji uwagi pozwalającym na dłuższą pracę z materiałami edukacyjnymi dotyczącymi zagadnień finansowych,
- rozwojem pamięci logicznej ułatwiającym zapamiętywanie i stosowanie reguł finansowych.

Rozwój społeczno-emocjonalny uczniów w tym wieku obejmuje:

- zmniejszanie się egocentryzmu – uczniowie zaczynają rozumieć perspektywę innych osób, co jest istotne podczas omawiania tematów ekonomicznych,

- intensywny rozwój społeczny – wzrasta znaczenie grupy rówieśniczej, co może wpływać na postawy uczniów wobec pieniędzy i konsumpcji,
- potrzebę samodzielności – uczniowie chcą podejmować własne decyzje, również finansowe,
- wrażliwość na wpływy medialne – która ma istotne znaczenie zwłaszcza w kontekście reklam i promocji produktów[9].

W tym okresie pojawia się również praktyczna potrzeba zarządzania pieniędzmi – uczniowie otrzymują kieszonkowe, uczestniczą w zakupach, a niektórzy korzystają z prostych produktów finansowych, np. karty do konta młodzieżowego. Badania PISA 2022 pokazują, że 67% polskich piętnastolatków deklarowało posiadanie konta w banku, a 63% miało kartę płatniczą, co wskazuje, jak istotne jest wdrażanie edukacji finansowej w ujęciu praktycznym[10].

Rola nauczyciela w kształtowaniu kompetencji finansowych uczniów

Nauczyciel to kluczowe ogniwo w procesie edukacji finansowej – jest przewodnikiem, inspiratorem i mentorem dla młodych uczniów. Jak wskazują eksperci, to dzięki nauczycielom młodzi ludzie uczą się podstaw, które będą niezbędne w dorosłym życiu. Nauczyciele klas IV–VIII podczas codziennej pracy mają szansę wpływać na sposób myślenia uczniów o pieniądzach – nie tylko przekazując wiedzę, ale też kształtując wartości i postawy związane z finansami.

W literaturze edukacyjnej opisano wiele ról, które odgrywa nauczyciel w procesie uczenia w kontekście finansów. Może być on dla swoich uczniów edukatorem interdyscyplinarnym, animatorem doświadczeń, moderatorem wartości, modelem i mentorem czy strażnikiem bezpieczeństwa cyfrowego. Zadaniem nauczyciela jest dostosowanie i połączenie tych wszystkich ról tak, aby edukacja finansowa była jak najbardziej efektywna.

Edukacja interdyscyplinarna

Nauczyciel powinien inspirować uczniów do łączenia wiedzy z różnych dziedzin, co stymuluje myślenie refleksyjne i ciekawość. Integracja tematu finansów z innymi przedmiotami (np. matematyką, wiedzą o społeczeństwie – edukacją obywatelską[11]) pozwala uczniom zobaczyć związki między teorią a życiem codziennym. Z punktu widzenia rozwoju młodego człowieka takie podejście zwiększa motywację i ułatwia przyswajanie nowych pojęć dzięki stosowaniu znanych kontekstów.

Nauczyciel może planować lekcje tak, aby zagadnienia finansowe pojawiały się w różnych sytuacjach edukacyjnych. Na przykład podczas lekcji matematyki może wprowadzać obliczenia kosztów budżetu domowego, a na lekcji przyrody – omawiać ekologiczne inwestycje. Dzięki temu uczniowie nie będą uczyć się o pieniądzu w oderwaniu od jego zastosowań w różnych obszarach życia, lecz będą traktować go jako element szerszej całości wiedzy. Nauczyciel interdyscyplinarny powinien korzystać z projektów międzyprzedmiotowych.

Interdyscyplinarność w nauczaniu to także sięganie po różnorodne narzędzia – film edukacyjny o pieniądzu podczas lekcji historii, obliczenia procentowe podczas zajęć matematycznych czy dyskusję o wartości pieniądza i jego roli w życiu społecznym na godzinie wychowawczej. Jako edukator interdyscyplinarny nauczyciel łączy treści z podręcznika z zabawą i doświadczeniami, co buduje spójny, bogaty w treść kontekst edukacyjny.

[9] A. Dudzińska, *Rozwój poznawczy i osobowość dziecka w szkole podstawowej*, https://www.edukacja.edux.pl/p-17383-rozwoj-poznawczy-i-osobowosc-dziecka-w.php (dostęp: 12.09.2025).
[10] M. Sitek, O. Wasilewska, *Umiejętności finansowe młodzieży…*
[11] W związku z reformą programową oświaty z 2026 roku edukacja obywatelska zastąpi wiedzę o społeczeństwie (WOS). Zgodnie z harmonogramem wdrażania nowych podstaw programowych pierwsi uczniowie będą mieli ją w VI klasie w roku szkolnym 2028/2029.

Animacja doświadczeń

Dzieci i młodzież najlepiej uczą się przez działanie, w tym przez doświadczenia. Rolą nauczyciela powinno być zatem stworzenie warunków do aktywnego poznawania finansów. Nauczyciel powinien wspierać ciekawość i inicjatywę, zachęcać do zadawania pytań i eksperymentowania. Ten sposób nauczania zwiększa motywację wewnętrzną – uczniowie czują się współtwórcami procesu edukacyjnego.

Do realizacji opisanego celu nauczyciel może wykorzystywać metodę projektu, gry edukacyjne, symulacje czy studia przypadków. Za każdym razem będzie pełnił funkcję animatora, który moderuje przebieg aktywności, zadaje pytania skłaniające do myślenia, wspiera refleksję nad doświadczeniem.

Kształtowanie postaw i wartości

Wielu uczniów w wieku 12–15 lat podejmuje swoje pierwsze inicjatywy przedsiębiorcze, takie jak sprzedaż rękodzieła online. Z tego względu bardzo ważna jest dla nich edukacja finansowa wiążąca się także z kształtowaniem wartości i postaw (uczciwość, odpowiedzialność, umiar). Nauczyciel jako moderator wartości ma wspomagać rozwój moralny uczniów (np. wg Kohlberga[12]). Poprzez dyskusje o tym, co to znaczy być odpowiedzialnym konsumentem czy jak uczciwie zarządzać wspólnymi pieniędzmi, uczeń uczy się rozróżniać właściwe i niewłaściwe postawy w kontekście finansowym.

Nauczyciel może inicjować debatę klasową na temat uczciwości w finansach, organizować zajęcia o wartościach i wskazać na takie aspekty etyczne, jak dlaczego nie należy oszukiwać w grach, dlaczego piramida finansowa to zła strategia. Często powinno się wykorzystywać studia przypadków – rozważanie realnych historii pomaga uczniom zinternalizować wartości.

Nauczyciel czy też wychowawca klasy powinien budować w klasie atmosferę otwartości, tak aby uczniowie wiedzieli, że mogą zapytać o wątpliwości związane z finansami. Dzięki takiemu podejściu realizowane są cele wychowawcze: kształtowanie postaw odpowiedzialności, uczciwości i samodzielności.

Mentoring i naśladownictwo

Według teorii społecznego uczenia się Alberta Bandury[13], dzieci obserwują i naśladują postawy najbliższych autorytetów. Nauczyciel na podstawie własnego doświadczenia uczy ucznia, jak zachować się w różnych sytuacjach finansowych. Jako mentor udziela rad, wskazuje na doświadczenia życiowe i pomaga podejmować decyzje. Zachowanie nauczyciela (zarówno podczas lekcji, jak i poza nią) staje się nieświadomie wzorem dla młodych ludzi.

Nauczyciel może też dzielić się z uczniami swoimi krótkoterminowymi planami budżetowymi, tłumaczyć, jak korzysta z porównywarki cen czy oszczędza na bieżące potrzeby. Dzięki temu uczniowie widzą praktyczne zastosowanie omawianych pojęć. Ponadto, wcielając się w rolę mentora, nauczyciel powinien zachęcać do refleksji i stymulować krytyczne myślenie.

Nauczyciel powinien zbudować zaufanie przez transparentność – może np. wyznaczyć ograniczony budżet na projekt klasowy i zachęcić uczniów do wspólnego planowania. Jako mentor powinien motywować do samodzielnego podejmowania działań – proponować

[12] *Moralność według teorii rozwoju moralnego Kohlberga*, https://pieknoumyslu.com/moralnosc-teorii-kohlberga/ (dostęp: 12.09.2025).
[13] V. Sabater, *Albert Bandura i jego ciekawa teoria społecznego uczenia się*, https://pieknoumyslu.com/albert-bandura-ciekawa-teoria/ (dostęp: 12.09.2025).

uczniom, by samodzielnie zorganizowali małą działalność, a następnie rozliczyli się finansowo. W codziennych interakcjach powinien udzielać konstruktywnej informacji zwrotnej: np. chwalić kreatywność podczas planowania budżetu i wskazywać konieczne poprawki, dzięki czemu uczniowie rozwiną umiejętność samokontroli i doskonalenia własnych pomysłów.

Indywidualizacja nauczania

Każde dziecko uczy się w swoim tempie i ma inne doświadczenia życiowe – nauczyciel powinien dostrzegać te różnice i dostosowywać przekazywane treści. Uwzględnić należy style uczenia się (wizualny, kinestetyczny, słuchowy[14]) oraz poziom rozwoju poznawczego ucznia. Nauczyciel powinien proponować różnorodne zadania, korzystać z pomocy interaktywnych multimediów, kart pracy o różnym poziomie trudności czy gier edukacyjnych angażujących różne zmysły.

Nauczyciele powinni pamiętać też o założeniach edukacji włączającej, której celem jest zwiększenie szans edukacyjnych wszystkich uczniów, tak by w przyszłości zapewnić im pełne włączenie w życie społeczne, którego częścią jest świat finansów nawet w życiu codziennym (zakupy, konta bankowe itp.). Dzięki takiemu podejściu żaden uczeń nie zostaje „w tyle" – nawet jeśli tempo czy poziom wiedzy są różne, nauczyciel znajduje sposób, by każdy odczuł sukces w nauce finansów. Wsparcie indywidualne wpływa na poczucie kompetencji ucznia i motywuje go do dalszego rozwoju (teoria samodeterminacji – poczucie sprawczości[15]).

Bezpieczeństwo cyfrowe

Pierwsze bankomaty pojawiły się w Polsce w 1989 roku. Dziś większość młodzieży korzysta z płatności mobilnych zamiast z gotówki. Nauczyciel powinien uświadamiać uczniom związane z tym zagrożenia i normy bezpieczeństwa. Dbać o to, by dzieci rozwijały odpowiednie nawyki – zabezpieczały swoją cyfrową tożsamość i poufność informacji. Poprzez edukację o hakerach, wirusach komputerowych czy wyłudzaniu danych budować u uczniów świadomość ryzyka.

Nauczyciel powinien wplatać elementy edukacji medialnej i informatycznej w strukturę lekcji. Przykładowo, może omówić, jak rozpoznać podejrzany e-mail z prośbą o hasło do szkolnej skrzynki czy jakie wymagania spełnia bezpieczna strona banku.

Każda z tych ról nauczyciela uzupełnia pozostałe – razem tworzą kompleksowy model wsparcia edukacji finansowej. Podkreślić należy, że nauczyciel nie działa w izolacji: jest też partnerem rodziców i instytucji, np. banków czy organizacji pozarządowych, wspierających kształcenie kompetencji finansowych młodzieży.

Bariery i wyzwania dla nauczycieli w realizacji edukacji finansowej

Pomimo rosnącego znaczenia edukacji finansowej nauczyciele napotykają liczne bariery we wprowadzaniu tych treści do praktyki szkolnej. Eksperci, np. z Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji, twierdzą, iż „nawet najlepsze zapisy podstawy programowej nie gwarantują, że efekty kształcenia w zakresie przedsiębiorczości będą osiągane w zadowalającym stopniu. Niezbędni w tym procesie są kompetentni nauczyciele różnych

[14] K. Cherry, *Omówienie stylów uczenia VARK*, pl.reoveme.com/omowienie-stylow-uczenia-vark/ (dostęp: 13.09.2025).
[15] B. Kłosiński, *Co motywuje dzieci do nauki i działania? Przegląd koncepcji naukowych*, https://jaksieuczyc.pl/co-motywuje-dzieci-do-nauki-i-dzialania-przeglad-koncepcji-naukowych/ (dostęp: 13.09.2025).

przedmiotów, rozumiejący istotę kształtowania postaw przedsiębiorczych dzieci i młodzieży”[16].

Część nauczycieli deklaruje niepewność w kwestii własnych kompetencji finansowych, co powoduje niechęć do podejmowania tych tematów z uczniami. Dodatkowo rosnąca złożoność produktów finansowych i przepisów prawnych utrudnia nauczycielom aktualizację wiedzy. Obawy nauczycieli wiążą się z przekazywaniem błędnych informacji ze względu na dynamicznie zmieniające się regulacje finansowe.

Kwestie programowe dotyczą braku jasnego umiejscowienia edukacji finansowej w podstawie programowej – treści te są rozproszone w różnych przedmiotach. Dostosowanie do rozwoju poznawczego wiąże się z trudnością w przełożeniu abstrakcyjnych pojęć finansowych na język zrozumiały dla uczniów w wieku 10–15 lat. Nauczyciele muszą balansować między uproszczeniem a rzetelnością przekazywanej informacji.

Brak odrębnego przedmiotu dotyczącego edukacji finansowej, na którym jeden nauczyciel prowadziłby ucznia przez wiele zawiłych zagadnień, może spowodować, że treści te będą pomijane przez nauczycieli lub realizowane zbyt ogólnikowo, w oderwaniu od realiów życia codziennego. Rozdzielenie tych treści na wiele przedmiotów nie pozwala na zastosowanie holistycznego podejścia do tematu, rozproszona jest też odpowiedzialność za całokształt edukacji finansowej, zwłaszcza jej strony praktycznej.

Zalecenia UE oraz OECD dla skutecznej edukacji finansowej to:

- systemowe włączenie ram kompetencji finansowych do programów nauczania,
- stałe dokształcanie nauczycieli i udostępnianie im narzędzi dydaktycznych,
- regularna ewaluacja poziomu kompetencji finansowych uczniów,
- włączanie rodziców oraz środowiska lokalnego w proces edukacyjny,
- wykorzystywanie nowoczesnych narzędzi technologicznych i gier edukacyjnych[17].

Rozwijanie kompetencji finansowych uczniów klas IV–VIII szkoły podstawowej – zgodnie z wytycznymi Unii Europejskiej i OECD oraz podstawą programową – **to fundamentalny krok w przygotowaniu młodego pokolenia do świadomego, odpowiedzialnego funkcjonowania w świecie ekonomicznym**. Rola nauczyciela wykracza daleko poza przekazywanie wiedzy – to rola inspiratora, przewodnika, osoby budującej nie tylko umiejętności, ale także właściwe postawy, wartości i motywacje.

Pełna realizacja tych celów wymaga wsparcia systemowego, kompetentnej kadry, narzędzi dydaktycznych dostosowanych do realiów cyfrowych oraz ścisłej współpracy ze wszystkimi interesariuszami procesu edukacyjnego – szkołą, rodziną, instytucjami publicznymi i biznesem.

Edukacja finansowa w szkole podstawowej nie jest jedynie przekazywaniem wiedzy o pieniądzach, lecz także procesem kształtowania odpowiedzialnych obywateli, którzy potrafią podejmować świadome decyzje ekonomiczne, rozumieją swoje miejsce w społeczeństwie i są przygotowani do wyzwań współczesnego świata. Nauczyciel, jako kluczowy architekt tego procesu, potrzebuje odpowiedniego wsparcia, narzędzi i warunków, aby móc skutecznie realizować tę ważną misję edukacyjną.

[16] A. Bielińska, *Czy droga do świadomych decyzji finansowych powinna zaczynać się w szkole?*, https://bank.pl/czy-droga-do-swiadomych-decyzji-finansowych-powinna-zaczynac-sie-w-szkole/ (dostęp: 12.09.2025).
[17] Komisja Europejska, OECD/INFE, *Ramy kompetencji finansowych…*

1.2. EDUKACJA FINANSOWA W PODSTAWIE PROGRAMOWEJ

Edukacja finansowa uczniów szkół podstawowych w Polsce realizowana jest od września 2026 roku w dwóch równoległych porządkach programowych: dotychczasowej podstawy programowej z 2017 roku (z ważnymi zmianami w 2024 i 2025 roku)[18] oraz nowej podstawy programowej z 2026 roku[19], która oprócz istotnych zmian wymagań ogólnych i szczegółowych dla poszczególnych przedmiotów **wprowadza do szkół podstawowych moduł ekonomiczno-finansowy**. Ta reforma programowa oświaty realizowana jest w okresie wdrażania *Krajowej Strategii Edukacji Finansowej* (KSEF)[20], z wykorzystaniem *Ram kompetencji finansowych UE i OECD dla dzieci i młodzieży*[21], co nadaje edukacji finansowej wyraźnie strategiczny charakter na poziomie nie tylko krajowym, ale także europejskim. Z perspektywy nauczyciela oznacza to konieczność świadomego łączenia wymagań obu podstaw programowych (w zależności od klasy, w której jest realizowana dana lekcja, zgodnie z harmonogramem reformy), z uwzględnieniem celów KSEF i – w miarę możliwości – zapisów *Ram kompetencji*... W praktyce nie chodzi zatem wyłącznie o realizację pojedynczych lekcji związanych z pieniędzmi, podatkami czy budżetem domowym, ale o systematyczne budowanie kompetencji finansowych – rozumianych jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw pozwalających uczniom podejmować racjonalne i odpowiedzialne decyzje finansowe. Dlatego tak ważne jest, aby edukacja ekonomiczno-finansowa nie była traktowana jako dodatek, lecz aby w naturalny sposób była integrowana z treściami różnych przedmiotów szkolnych.

Chociaż nowa podstawa programowa z 2026 roku wprowadza moduł ekonomiczno-finansowy, to należy zauważyć, że możliwości realizacji zagadnień finansowych w ramach dotychczasowej podstawy programowej z 2017 roku (obowiązującej – po zmianach – do roku szkolnego 2030/2031, kiedy VIII klasy będą ją jeszcze realizowały) są równie szerokie. Zagadnienia finansowe bywają wprawdzie ujmowane jako część zagadnień ekonomicznych, jednak należy dostrzec ich odrębność.

Zagadnienia finansowe w podstawie programowej z 2017 roku[22]

Sukcesywnie zastępowana od września 2026 roku, ale jeszcze obowiązująca podstawa programowa dla szkoły podstawowej nie wyodrębnia samodzielnego przedmiotu ani nawet modułu edukacji ekonomicznej, a tym bardziej – edukacji finansowej. Zagadnienia finansowe są w niej rozproszone w ramach różnych przedmiotów – przede wszystkim edukacji wczesnoszkolnej, matematyki, wiedzy o społeczeństwie (w przyszłości – wg nowej podstawy – edukacji obywatelskiej), geografii, informatyki, języka polskiego, języków obcych, historii oraz nieobowiązkowej etyki. Można je także włączyć w zajęcia z wychowawcą. W praktyce oznacza to, że to nauczyciele różnych przedmiotów, współdziałając ze sobą, mogą być projektantami spójnej edukacji finansowej, łączącej rozproszone zapisy podstawy programowej w jedną całość.

---

[18] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* (Dz.U. z 2017 r., poz. 356, z późn. zm.).

[19] *Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 11 marca 2026 r. w sprawie podstawy programowej…*

[20] Rada Ministrów RP, *Krajowa Strategia Edukacji Finansowej…* Dodatkowe informacje o KSEF są dostępne pod adresem: https://www.gov.pl/web/finanse/krajowa-strategia-edukacji-finansowej (dostęp: 22.05.2026).

[21] Zob. https://finance.ec.europa.eu/document/download/7540153e-7d3b-4d81-8bed-0cf8a80be53b_pl?filename=230927-financial-competence-framework-children-youth_pl.pdf (dostęp 22.05.2026).

[22] z późniejszymi zmianami. Istotne modyfikacje w tej podstawie były wprowadzone w 2024 i 2025 roku.

Zagadnienia wspierające edukację finansową zaczynają być wprowadzane już w I etapie edukacyjnym (edukacja wczesnoszkolna), przede wszystkim w edukacji matematycznej, gdzie uczniowie wykonują proste obliczenia pieniężne. Jest to kontynuowane w II etapie edukacyjnym, gdzie również kluczową rolę w zakresie realizacji zagadnień finansowych odgrywa **matematyka**. Jest ona przedmiotem, który wydaje się być najczęściej kojarzony z edukacją finansową. W jej ramach uczniowie mogą uczyć się wykonywać obliczenia procentowe na praktycznych przykładach (np. rabatów, podwyżek i obniżek cen, prostych odsetek), nabywają pierwsze umiejętności interpretowania danych, także przedstawionych graficznie (tabele, wykresy) oraz uczą się szacowania i porównywania wartości, co można wykorzystać do dyskusji o oszczędzaniu. W tym obszarze tematycznym warto rozważyć wprowadzenie takich zadań dla uczniów, które pozwalałyby ćwiczyć wymienione umiejętności w kontekście finansowym, np. proste obliczanie podatków[23]. Do tego celu można skorzystać z jednego z przygotowanych przez nas scenariuszy lekcji, które właśnie odnoszą się do takiego praktycznego wykorzystania umiejętności rachunkowych w codziennym życiu i podejmowaniu decyzji finansowych. Dzięki temu nauczyciel matematyki może nie tylko ćwiczyć rachunki z uczniami, ale również rozwijać umiejętność interpretowania informacji ekonomicznych i podejmowania prostych decyzji na podstawie danych. Może też włączyć do zajęć tzw. prasówki, polegające na analizie najnowszych danych publikowanych w portalach i czasopismach ekonomicznych. Mogą to być również dane zagregowane, podawane na stronach internetowych instytucji finansowych, np. Narodowego Banku Polskiego[24] czy Komisji Nadzoru Finansowego[25]. Na ich podstawie nauczyciel może tworzyć wykresy, które następnie uczniowie mogą interpretować indywidualnie czy podczas dyskusji na forum klasy.

Obszerna grupa zagadnień ekonomicznych, choć niezwiązanych bezpośrednio z finansami, pojawia się w szkole podstawowej na lekcjach **geografii**. Podstawa programowa tego przedmiotu wprowadza wiele społeczno-ekonomicznych treści kształcenia, które można rozpatrywać z perspektywy finansowej. Dotyczy to zwłaszcza zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego różnych krajów, rynku pracy, migracji (w tym zarobkowych) czy struktury gospodarki Polski na tle innych państw. Te zagadnienia mieszczą się w zakresie geografii ekonomicznej jako działu geografii zajmującego się badaniem działalności gospodarczej człowieka i znajdującego się na pograniczu ekonomii, będącej nauką o gospodarce, wytwarzaniu, podziale dochodów itd. W ten sposób na lekcjach geografii uczniowie uczą się dostrzegać związki między warunkami przyrodniczymi a działalnością gospodarczą człowieka i poziomem życia. Wpisuje się to w konieczność przygotowania dzieci i młodzieży do uwzględniania aspektów przyrodniczych i społecznych w podejmowaniu decyzji finansowych i szerzej – we wszelkich procesach gospodarczych. Doskonale do realizacji zajęć o tej tematyce nadają się zatem bieżące informacje medialne o gospodarce i relacjach między działalnością człowieka a środowiskiem przyrodniczym. Na ich podstawie można inicjować dyskusje i formułować pytania, na które uczniowie będą odpowiadać, analizując szczegółowo treść materiałów, czy też przygotowywać prezentacje. Nauczyciel może tu wprowadzać elementy analizy dochodów, kosztów utrzymania, cen energii, transportu i usług, a także rozmawiać o konsekwencjach kryzysów gospodarczych dla budżetów gospodarstw domowych.

[23] Należy podkreślić, że szkolne przykłady podatkowe mają charakter uproszczony i nie odzwierciedlają pełnej złożoności rzeczywistego systemu podatkowego.

[24] Zob. np. https://nbp.pl/statystyka-i-sprawozdawczosc/statystyka-monetarna-i-finansowa (dostęp: 4.08.2025); https://nbp.pl/statystyka-i-sprawozdawczosc/podstawowe-wykresy/ (dostęp: 4.08.2025) czy https://nbp.pl/statystyka-i-sprawozdawczosc/statystyka-bilansu-platniczego/ (dostęp: 4.08.2025).

[25] Zob. zakładkę Dane i Opracowania na stronie https://www.knf.gov.pl/dane_i_opracowania (dostęp: 4.08.2025).

Wiedza o społeczeństwie[26] umożliwia pogłębienie tematów związanych z funkcjonowaniem gospodarstwa domowego i jego budżetu (źródłami dochodów, kategoriami wydatków) oraz problematyką funkcjonowania państwa i jednostek samorządu terytorialnego, w tym także w zakresie roli podatków w finansowaniu dobra wspólnego i realizacji zadań z tzw. budżetów obywatelskich. W podstawie programowej pojawiają się tu także zagadnienia praw i obowiązków konsumentów oraz zadań instytucji ich chroniących. Te treści szczególnie sprzyjają kształtowaniu postaw odpowiedzialności finansowej oraz rozumienia, że decyzje finansowe jednostki mają wymiar społeczny i obywatelski. Nauczyciel może w tym kontekście korzystać z aktualnych materiałów przygotowywanych przez instytucje publiczne, a także z zaproponowanych w pakiecie projektowym scenariuszy i różnych programów edukacyjnych prowadzonych przez organizacje pozarządowe.

Realizację wymagań związanych z edukacją finansową lub je wspierających przewidziano również w podstawie programowej innych przedmiotów. Lekcje **informatyki** umożliwiają omawianie zasad bezpiecznego korzystania z usług cyfrowych, ochrony danych, rozpoznawania zagrożeń w sieci, co można powiązać z bankowością internetową, płatnościami elektronicznymi i oszustwami finansowymi. Na zajęciach można również doskonale wykorzystać dostępne funkcjonalności arkusza Excel w zakresie opracowywania własnych budżetów domowych[27].

Język polski pozwala pracować z tekstami użytkowymi – regulaminami, reklamami, artykułami publicystycznymi – i na ich podstawie uczyć krytycznego podejścia do przekazów marketingowych oraz formułowania pism, takich jak reklamacja produktu. W przypadku języka polskiego ważną rolę odgrywa *Bankructwo małego Dżeka* Janusza Korczaka, lektura wpisana w 2024 roku (w stulecie jej pierwszego wydania i w Roku Edukacji Ekonomicznej)[28] na listę lektur szkolnych. Stąd w wielu scenariuszach oferowanych w pakiecie materiałów projektowych znajdują się odwołania właśnie do tej książki, nie tylko w ramach lekcji języka polskiego. Z kolei na zajęciach z **języka obcego nowożytnego** uczeń powinien posługiwać się podstawowym zasobem środków językowych, umożliwiającym realizację pozostałych wymagań ogólnych w zakresie takich tematów, jak praca (np. popularne zawody i związane z nimi czynności oraz obowiązki, miejsce pracy) czy zakupy i usługi (np. rodzaje sklepów, towary i ich cechy, sprzedawanie i kupowanie, wymiana i zwrot towaru, promocje, korzystanie z usług).

Historia wprowadza z kolei kontekst ewolucji systemów gospodarczych, form własności i roli pieniądza w dziejach, co sprzyja refleksji nad zmieniającymi się sposobami gospodarowania oraz pozwala wyciągać wnioski z analizy kryzysów gospodarczych (np. w okresie II Rzeczypospolitej) i podejmowanych wówczas reform, co jest ważne w odniesieniu do wydarzeń współczesnych i przyszłych. Na zajęciach z historii podejmowane są także zagadnienia dotyczące oceny znaczenia przystąpienia Polski do NATO w 1999 roku oraz do Unii Europejskiej w 2004 roku. Można je doskonale wykorzystać do dyskusji nad dostrzeganymi przez uczniów korzyściami, w tym finansowymi, z udziału kraju w strukturach unijnych.

W obecnie obowiązującej podstawie programowej problematykę kształtowania umiejętności dzielenia czasu między pracę a rekreację można znaleźć na fakultatywnym przedmiocie **edukacja zdrowotna** jako rozumienie powiązań między różnymi aspektami zdrowia. Na tego typu zajęciach warto omówić kwestie kosztu alternatywnego pracy w postaci czasu poświęconego dla rodziny i samego siebie. To ważny temat w kontekście popularnych współcześnie koncepcji *well-being* i *work-life balance*. Natomiast

[26] Przedmiot realizowany do roku szkolnego 2030/2031, zastępowany przez edukację obywatelską.

[27] Zob. *Szablony finansów osobistych, które pomogą Ci osiągnąć Twoje cele*, https://create.microsoft.com/pl-pl/templates/bud%C5%BCet-osobisty (dostęp: 4.08.2025).

[28] Zob. podrozdział 1.4.

w ramach dobrowolnych zajęć z **etyki** uczeń może dostrzegać także moralny wymiar życia gospodarczego. Uczy się rozróżniać różne rodzaje dóbr, szanować własność, rozumieć związek między nauką a pracą oraz wyjaśniać znaczenie pracy zarobkowej i społecznej odpowiedzialności biznesu. Podobne efekty kształcenia mogą osiągać również uczniowie uczęszczający na – regulowane innymi przepisami – lekcje **religii**, na których poznają np. elementy katolickiej nauki społecznej w odniesieniu do przedsiębiorczości i funkcjonowania gospodarki[29].

Ponadto w podstawie programowej dla uczniów z niepełnosprawnościami wyodrębniono bardzo praktyczny blok „Ja jako konsument", obejmujący m.in. poznawanie rodzajów sklepów, planowanie i robienie zakupów, uczenie się płacenia za towary i usługi, korzystanie z kalkulatora, rozpoznawanie daty ważności produktów, podstawowe kontakty z bankiem, pocztą czy usługodawcami. Pokazuje to, że zagadnienia finansowe od początku były traktowane jako element edukacji życiowej, ważny także dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi[30].

W codziennej praktyce nauczyciele różnych przedmiotów szkolnych mogą wspierać się nie tylko zapisami podstawy i podręcznikami przedmiotowymi, ale także materiałami do edukacji finansowej, w tym scenariuszami lekcji i gier terenowych, studiami przypadku oraz słownikiem i poradnikiem dla uczniów *Moja inteligencja finansowa*, opracowanymi w ramach niniejszego projektu.

Zagadnienia finansowe w nowej podstawie programowej z 2026 roku

Nowa podstawa programowa z 2026 roku porządkuje treści ekonomiczno-finansowe poprzez wyodrębnienie modułu ekonomiczno-finansowego, który ma charakter tematyczny i międzyprzedmiotowy. Oznacza to, że wybrane treści finansowe są realizowane w ramach kilku przedmiotów, ale zostały zebrane pod wspólnym „parasolem" modułu, z wyraźnie określonymi celami i efektami uczenia się. W komentarzu dydaktycznym wydanym przez Instytut Badań Edukacyjnych[31] moduł ten został powiązany z *Krajową Strategią Edukacji Finansowej* oraz z *Ramami kompetencji finansowych UE i OECD dla dzieci i młodzieży*, co zapewnia spójność krajowych rozwiązań z europejskimi standardami. Należy jednak podkreślić, że elementy edukacji ekonomiczno-finansowej, a tym samym część zagadnień finansowych lub treści wspierających ich zrozumienie, znajduje się także poza tym modułem.

W I etapie edukacyjnym moduł koncentruje się na rozwijaniu podstawowych nawyków i postaw: rozumieniu funkcji pieniądza, rozróżnianiu potrzeb i zachcianek, dostrzeganiu wartości pracy, oszczędzaniu zasobów oraz budowaniu prostych nawyków planowania. Treści te są zapisane w podstawie dla edukacji wczesnoszkolnej, głównie w ramach obszaru matematycznego i społecznego. Stanowi to, razem z elementarnymi zagadnieniami finansowymi realizowanymi wcześniej w wychowaniu przedszkolnym, podstawę do dalszego rozwijania kompetencji finansowych w starszych klasach szkoły podstawowej.

W II etapie edukacyjnym moduł ekonomiczno-finansowy realizowany jest w kilku przedmiotach. **Matematyka** daje tutaj uczniom główne możliwości do pracy z liczbami i danymi finansowymi. W jej ramach uczniowie obliczają procenty (na praktycznych przykładach

[29] Por. T. Rachwał, *Przedsiębiorczość w katolickiej nauce społecznej*, [w:] *Przedsiębiorczość. Słowniki społeczne*, red. W. Pasierbek, K. Wach, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2022, s. 87–106.

[30] W tym zakresie warto sięgnąć do opracowania pod redakcją M. Butkowskiej, Ł. Strużyk oraz J. Wilgosz *Z pieniędzmi za pan brat. Edukacja ekonomiczna osób niepełnosprawnych intelektualnie* (Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2013).

[31] Zob. T. Rachwał, K. Waliszewski, M. Musiał, A. Warchlewska, M. Wojciechowska, *Moduł ekonomiczno-finansowy w szkole podstawowej. Komentarz dydaktyczny* [w przygotowaniu]. Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2026.

odsetek, podatków czy cen i rabatów), porównują koszty, interpretują wykresy i tabele z danymi gospodarczymi. **Edukacja obywatelska**, podobnie jak wiedza o społeczeństwie w poprzedniej podstawie, obejmuje zagadnienia budżetu domowego, w tym źródeł dochodów i kategorii wydatków, a także roli podatków w funkcjonowaniu państwa i problematyki wydatków publicznych na przykładzie budżetów gmin. W ramach edukacji obywatelskiej realizowana jest także problematyka praw i obowiązków konsumentów oraz zadań instytucji publicznych.

Geografia, choć w związku z wprowadzeniem przedmiotu przyroda została zredukowana do VII i VIII klasy, wnosi istotny kontekst ekonomiczny i przestrzenny, który pozwala uczniom rozumieć, jak ich decyzje finansowe wpisują się w szersze procesy gospodarcze – na poziomie lokalnym, krajowym i globalnym. Uczy dostrzegania, że rozwój państw zależy nie tylko od zasobów przyrodniczych, ale także od struktury gospodarki, poziomu rozwoju i innowacyjności poszczególnych sektorów, w tym przemysłu i usług, a także innych uwarunkowań społeczno-kulturowych, zwłaszcza demograficznych i związanych z migracjami. Dzięki temu uczniowie mogą lepiej rozumieć procesy zachodzące w Polsce i na świecie oraz ich wpływ na jakość życia ludzi. Geografia sprzyja także kształtowaniu myślenia przyczynowo-skutkowego, które jest ważne w analizie zjawisk społeczno-gospodarczych. To sprawia, że stanowi ona naturalne wsparcie dla edukacji ekonomiczno-finansowej w szkole podstawowej.

Realizacja modułu ekonomiczno-finansowego wpisana została także w **zajęcia praktyczno-techniczne**, które zgodnie z nową podstawą programową umożliwiają przełożenie treści finansowych na działanie za pomocą realizowania prostych projektów wymagających planowania kosztów, oceny opłacalności rozwiązań technicznych i gospodarowania zasobami.

Oprócz treści ekonomiczno-finansowych wprowadzanych w ramach czterech głównych przedmiotów objętych modułem, nowa podstawa programowa przewiduje włączanie zagadnień z tego obszaru do nauczania innych przedmiotów szkolnych. Ma to duże znaczenie, ponieważ pozwala pokazać uczniom, że finanse nie są zagadnieniem oderwanym od codzienności, lecz łączą się z językiem, kulturą, historią oraz wychowaniem. Na **języku polskim** uczniowie mogą analizować teksty literackie i publicystyczne podejmujące temat pracy, pieniędzy, odpowiedzialności i wyborów życiowych. Ważnym przykładem pozostaje tutaj *Bankructwo małego Dżeka* Janusza Korczaka, które w przystępnej formie ukazuje podstawy przedsiębiorczości, funkcjonowanie spółdzielczości uczniowskiej oraz konsekwencje decyzji finansowych podejmowanych przez głównego bohatera[32]. W ramach tego przedmiotu uczą się także rozpoznawania perswazji oraz wpływu przekazów na zachowania i decyzje odbiorców. Dzięki temu uczniowie mogą bardziej świadomie odczytywać teksty użytkowe i medialne, a także lepiej rozumieć, w jaki sposób język służy opisywaniu problemów związanych z gospodarowaniem pieniędzmi i podejmowaniem decyzji finansowych.

W ramach lekcji **historii** treści te pojawiają się w analizie przemian gospodarczych, dziejów pieniądza, rozwoju handlu, systemów gospodarczych i kryzysów, co pomaga uczniom dostrzec długofalowe procesy wpływające na życie społeczne i ekonomiczne. **Informatyka** stwarza natomiast możliwość pracy z arkuszem kalkulacyjnym, wykresami, danymi liczbowymi i oceną wiarygodności źródeł, dzięki czemu uczniowie uczą się wykorzystywać narzędzia cyfrowe do prostych analiz finansowych i planowania (w tym do tworzenia budżetów).

Na lekcjach **języków obcych nowożytnych** można ćwiczyć słownictwo związane z zakupami, usługami, pracą, budżetem i codziennymi sytuacjami konsumenckimi, co rozwija umiejętność funkcjonowania w środowisku międzynarodowym. Również **etyka** i **religia**

[32] Szerzej o tym w podrozdziale 1.4.

mogą wspierać edukację ekonomiczno-finansową, ponieważ pozwalają poruszać tematy związane z uczciwością, odpowiedzialnością, wartością współpracy oraz społecznym wymiarem pracy i działalności gospodarczej[33].

Z kolei **zajęcia z wychowawcą**, choć nie są objęte zapisami podstawy programowej, dają przestrzeń do wychowania ekonomicznego i prowadzenia rozmów o odpowiedzialnych decyzjach finansowych, oszczędzaniu, cyberbezpieczeństwie, planowaniu przyszłości oraz unikaniu ryzykownych zachowań. Stąd w niniejszym pakiecie znajdują się propozycje scenariuszy lekcji na zajęcia z wychowawcą, a nawet na zebrania z rodzicami, bo w zakresie wychowania niezbędna jest współpraca szkoły z rodzinami (opiekunami) uczniów. Warto w tym celu uwzględnić problematykę wychowania ekonomicznego, w tym także w zakresie odpowiedzialności finansowej, w programie wychowawczo-profilaktycznym szkoły[34].

Tak ujęta edukacja ekonomiczno-finansowa nie ogranicza się więc do kilku lekcji w ramach modułu, ale staje się stałym elementem szerzej rozumianego kształcenia ogólnego w szkole podstawowej. Ponadto należy zwrócić uwagę, że podobnie jak w poprzedniej, tak i w tej podstawie programowej w wariancie dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną pojawiają się zagadnienia ekonomiczno-finansowe przydatne w codziennym życiu uczniów.

Warto też zauważyć, że nowa podstawa programowa zakłada w pewnym zakresie spiralny układ treści kształcenia. Zagadnienia, takie jak pieniądz, budżet, oszczędzanie, ryzyko, konsumpcja, podatki i odpowiedzialność finansowa, powracają na różnych etapach edukacji w ramach różnych przedmiotów, za każdym razem na wyższym poziomie złożoności. Dzięki temu nauczyciel może stopniowo przeprowadzać uczniów od prostych sytuacji związanych z kieszonkowym i drobnymi zakupami do bardziej złożonych problemów, takich jak analiza podstawowych produktów finansowych, rozumienie skutków inflacji, świadomość ryzyka zadłużenia czy ocena wiarygodności informacji finansowych.

Ważnym elementem nowej podstawy jest powiązanie modułu ekonomiczno-finansowego z kompetencjami przekrojowymi, takimi jak krytyczne myślenie, rozwiązywanie problemów, współpraca, a także odpowiedzialność i przedsiębiorczość, która jest kompetencją kluczową w europejskich systemach edukacji[35]. Edukacja finansowa ma tu także charakter wychowawczy – uczniowie uczą się oceniać konsekwencje własnych decyzji finansowych dla siebie, rodziny, społeczności lokalnej i środowiska, a także dostrzegać etyczny wymiar wyborów konsumenckich i inwestycyjnych. Wspiera ona również kształtowanie postaw przedsiębiorczych.

Nowa podstawa programowa w zakresie edukacji ekonomiczno-finansowej nie narzuca korzystania z jednego podręcznika czy konkretnego materiału dydaktycznego. Nauczyciel może sięgać zarówno po podręczniki przedmiotowe dostosowane do zaktualizowanych wymagań, jak i po specjalistyczne materiały tworzone w projektach edukacyjnych. Wśród nich warto wymienić m.in. poradnik dla uczniów oraz inne materiały, w tym scenariusze, oferowane w niniejszym pakiecie. Na rynku jest dostępnych także wiele innych materiałów w tym zakresie.

---

[33] Warto tu zwrócić uwagę na takie publikacje, jak: P. Dembinski, *Etyka i odpowiedzialność w świecie finansów* (Studio Emka, Warszawa 2017); D. Hausman, M. McPherson, D. Satz, *Etyka ekonomii* (Copernicus Center Press, Kraków 2017); J. Hülsmann, *Etyka produkcji pieniądza* (Instytut Ludwiga von Misesa, Wrocław 2014); L. Jasiński, *Ekonomia i etyka* (Wydawnictwo WAM, Kraków 2012); E. Mączyńska, J. Sójka, *Etyka i ekonomia* (Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2017); E. Ostrowska, *Etyka na rynku finansowym* (Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2023).

[34] Zob. szerzej w poradniku dla dyrektorów i rad rodziców *Rozwój kompetencji finansowych uczniów* wydanych w ramach niniejszego pakietu projektowego.

[35] Zob. T. Rachwał, *Przedsiębiorczość jako kompetencja kluczowa w systemie edukacji*, [w:] *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, red. T. Rachwał, Wydawnictwo Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2019.

Podsumowanie

W okresie współistnienia dwóch podstaw programowych – z 2017 roku (po zmianach) i z 2026 roku – edukacja finansowa w szkole podstawowej wymaga od nauczycieli szczególnej uważności. Z jednej strony dotychczasowa podstawa stwarza szerokie możliwości włączania zagadnień finansowych w różne przedmioty, z drugiej strony nowa podstawa porządkuje te treści w ramach modułu ekonomiczno-finansowego i lepiej wiąże je z dokumentami strategicznymi oraz europejskimi ramami kompetencji. Kluczowe jest, aby nauczyciele traktowali edukację finansową jako obszar przekrojowy, łączący matematykę, geografię, wiedzę o społeczeństwie/edukację obywatelską, zajęcia praktyczno-techniczne, język polski, języki obce, historię, informatykę, a także inne przedmioty i działania wychowawcze. Sięgając po aktualne podręczniki, materiały projektowe oraz dane i opracowania przygotowywane przez instytucje publiczne i organizacje pozarządowe działające na rzecz edukacji ekonomiczno-finansowej, nauczyciele mogą budować spójne ścieżki rozwoju kompetencji finansowych uczniów – w ramach zarówno starej, jak i nowej podstawy programowej.

Ponadto należy podkreślić, że edukacja finansowa, niezależnie od tego, w ramach której podstawy programowej jest realizowana, nie powinna mieć wyłącznie charakteru odtwórczego, polegającego na nauce dostępnych treści, lecz powinna prowadzić do twórczych i efektywnych dyskusji w grupie. Wymiana poglądów jest jednym z filarów edukacji finansowej, ponieważ ekonomia i finanse należą do dziedziny nauk społecznych. Z kolei założenia edukacji włączającej wskazują, że nie powinna ona wykluczać żadnej z grup, dlatego należy pamiętać, by w tym procesie nie zabrakło również dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami.

1.3. POWIĄZANIE EDUKACJI FINANSOWEJ Z REALIAMI ŻYCIA CODZIENNEGO

Dlaczego codzienność to najlepsza nauczycielka finansów?

Dzieci w wieku 10–15 lat stają się nastoletnią młodzieżą, wkraczają więc w ten etap rozwoju, w którym ich niezależność oraz potrzeba samodzielnego podejmowania decyzji wyraźnie się nasilają. W tym okresie zaczynają przecież zarządzać swoim kieszonkowym, samodzielnie robić zakupy, planować drobne wydatki oraz interesować się produktami i reklamami. Edukacja finansowa powinna wykorzystywać ten moment, by rozwijać ich kompetencje nie tylko teoretyczne, ale przede wszystkim praktyczne. Uczniowie uczą się chętnie i skutecznie, gdy widzą, że przekazywana im wiedza ma bezpośrednie zastosowanie w ich życiu. Dlatego kluczowe jest, by edukacja finansowa była głęboko zanurzona w codzienności ucznia.

Uczenie się jest silnie uwarunkowane społecznie. W klasycznej pedagogice konstruktywistycznej Jerome'a Brunera podkreśla się, że wiedza jest tworzona w procesie interakcji społecznych. Grupy rówieśnicze, nauczyciele oraz rodzina odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu motywacji do nauki i sposobu przyswajania informacji. Albert Bandura podkreślał, że ludzie uczą się najszybciej i najskuteczniej poprzez obserwację i naśladowanie modeli w swoim otoczeniu. Teoria społecznego uczenia się Bandury zakłada, że uczenie się zachowań zachodzi nie tylko poprzez warunkowanie reaktywne i warunkowanie sprawcze, ale także poprzez

> ***Nie ma skutecznej edukacji finansowej bez odniesienia do codziennych decyzji dzieci i ich rodzin.***

obserwowanie zachowań innych ludzi (najlepiej najbliższej rodziny). Teoria ta zakłada, że nowe zachowania nabywane są najefektywniej na podstawie dwóch mechanizmów[36]:

- uczenia się przez konsekwencje, co jest podobne do warunkowania sprawczego i polega na świadomym konstruowaniu hipotez dotyczących tego, jakie własne działania i w jakich warunkach prowadzą do uzyskania pożądanych przez jednostkę rezultatów,
- modelowania społecznego, gdzie źródłem zachowań jednostki jest obserwacja cudzych działań i ich skutków.

Rozumienie uczenia się jako procesu uwarunkowanego społecznie i środowiskowo prowadzi do wniosku, że efektywna edukacja (zwłaszcza finansowa) wymaga wsparcia w różnorodnych kontekstach i jest bliższa drugiemu z wymienionych mechanizmów. Tylko bowiem współistniejące wiedza i umiejętności finansowe stanowią fundament bezpiecznego i skutecznego zarządzania finansami osobistymi.

W środowisku naukowym oraz wśród praktyków panuje zgodność co do tego, że **znajomość podstawowych koncepcji ekonomicznych umożliwia unikanie kosztownych błędów**, optymalizację korzyści, a także efektywne korzystanie z produktów i usług finansowych. Z kolei umiejętności praktyczne, obejmujące podejmowanie świadomych decyzji finansowych, są kluczowe dla długoterminowego bezpieczeństwa ekonomicznego konsumentów.

Codzienne sytuacje jako naturalne lekcje finansów

Wprowadzenie dzieci w świat finansów i ekonomii to dziś nie tylko potrzeba, ale też obowiązek wynikający z dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Już od najmłodszych lat dzieci podejmują decyzje finansowe – czasem świadomie, częściej intuicyjnie – wydając kieszonkowe, dokonując wyborów związanych z zakupami czy planując większe wydatki. Rolą szkoły i nauczyciela jest sprawić, aby te decyzje były coraz bardziej przemyślane, odpowiedzialne i oparte na podstawowej wiedzy ekonomicznej.

Zamiast rozpoczynać naukę od abstrakcyjnych pojęć, takich jak inflacja, budżet państwa czy giełda, warto skupić się na tym, co bliskie uczniowi – jego własnych doświadczeniach, codziennych wyborach i obserwacjach z życia rodzinnego. **Codzienne sytuacje mogą być najlepszym punktem wyjścia do rozmów o finansach**, ponieważ dzieci rozumieją je z autopsji. To właśnie z tych realnych kontekstów mogą wyłaniać się naturalnie pojęcia, takie jak oszczędzanie, wartość pieniądza, wybór konsumencki, reklama czy planowanie.

Jednym z pierwszych i najważniejszych doświadczeń dziecka w tym zakresie jest dysponowanie kieszonkowym jako formą osobistego budżetu. Ćwiczenie, w którym uczeń planuje tygodniowe wydatki z puli np. 20 zł, uczy nie tylko prostego dodawania i odejmowania, ale również rozróżniania między potrzebami a zachciankami, podejmowania decyzji oraz przewidywania ich skutków finansowych.

Kolejnym bliskim uczniowi doświadczeniem są zakupy z rodzicami. Nauczyciel może wykorzystać ten temat do pracy nad obserwacją cen, analizą promocji, oceną jakości produktów i porównywaniem ofert. Zadanie polegające na przygotowaniu listy zakupów i sprawdzeniu cen w różnych sklepach pozwala uczniom zobaczyć, że te same produkty mogą różnić się ceną i że decyzje konsumenckie mają wpływ na budżet.

Warto również wprowadzić temat oszczędzania na konkretny cel, np. wymarzoną grę, książkę czy słuchawki. Tego rodzaju aktywność kształtuje myślenie długofalowe, uczy systematyczności, planowania w czasie i daje motywację do wyrzeczeń – jest to niezwykle cenna lekcja na przyszłość.

[36] A. Bandura, *Social foundations of thought and action*, Englewood Cliffs, New York 1986.

Nie można też pominąć wszechobecnych reklam i mediów społecznościowych, które kształtują potrzeby dzieci. Wspólna analiza reklam i pytanie: *Czy rzeczywiście tego potrzebuję?*, uczą krytycznego myślenia i wzmacniają wewnętrzną niezależność od zewnętrznych bodźców konsumpcyjnych.

Wreszcie, istotnym elementem są wybory ekonomiczno-ekologiczne, które łączą wiedzę finansową z odpowiedzialnością społeczną i środowiskową. Przykład porównania kosztów wielokrotnego kupowania wody w plastikowej butelce z kosztami zakupu bidonu wielokrotnego użytku pokazuje, że decyzje zakupowe mają także konsekwencje długoterminowe – nie tylko dla portfela, ale też dla planety.

> ***To, co dla dorosłych jest oczywiste, dla dzieci może być odkryciem – ale tylko wtedy, gdy damy im przestrzeń do działania i zadawania pytań.***

W tym modelu nauczania nauczyciel odgrywa rolę przewodnika, nie eksperta od finansów. Jego zadaniem jest przede wszystkim zadawanie pytań, prowokowanie refleksji i ułatwianie uczniowi odkrywania związku między światem pieniędzy a codziennością. To podejście nie tylko angażuje dzieci, ale przede wszystkim buduje trwałe postawy – takie, które będą procentować przez całe życie.

Nauczyciel: przewodnik po finansowej codzienności ucznia

Współczesna edukacja nie ogranicza się jedynie do przekazywania wiedzy teoretycznej – jej celem jest również przygotowanie młodych ludzi do życia w społeczeństwie i podejmowania codziennych decyzji. Jednym z kluczowych obszarów, w których szkoła może i powinna wspierać uczniów, jest edukacja finansowa. Nauczyciel nie musi być ekspertem ekonomicznym czy doradcą inwestycyjnym – jego zadaniem jest raczej odgrywanie roli przewodnika, który potrafi łączyć podstawowe treści finansowe z realiami życia uczniów. Ważne, by tworzyć przestrzeń do rozmowy, zadawania pytań, eksperymentowania i uczenia się poprzez działanie.

Dyskusja – rozmowa na forum klasy

Rozpoczęcie edukacji finansowej w szkole warto oprzeć na rozmowie. Dyskusja w klasie to świetna okazja do poznania perspektywy uczniów: ich doświadczeń zakupowych, przekonań na temat pieniędzy oraz źródeł, z których czerpią wiedzę o finansach. Można rozpocząć od prostych pytań: *Na co najczęściej wydajesz swoje kieszonkowe?*, *Jak podejmujesz decyzje o zakupie?*, *Czy porównujesz ceny?*, *Czy kiedykolwiek żałowałeś/żałowałaś jakiegoś zakupu?*. Takie pytania uruchamiają refleksję i budują most między wiedzą teoretyczną a codziennością dziecka. To także moment, w którym uczniowie uczą się argumentowania swoich decyzji i słuchania innych.

Młodzież bardzo chętnie korzysta z AI i źródeł internetowych (np. z profili influencerów często robiących „dużo bałaganu w głowach"). Mając to na uwadze, warto sprowokować dyskusję na temat tego, w jakim stopniu AI i influencerzy faktycznie pomagają w kwestiach finansowych, a kiedy udostępniane przez nich informacje są błędne, niepełne lub po prostu oderwane od rzeczywistości – może uczestnicy lekcji podzielą się swoimi obserwacjami i doświadczeniami w tym temacie.

Bardzo podobna sytuacja dotyczy kryptowalut. Internet jest pełny „ekspertów", ale z ich faktyczną wiedzą jest bardzo różnie. Rozmowa nie spowoduje całkowitej zmiany podejścia, jednak ma szansę uwrażliwić młodych ludzi na ryzyko dezinformacji w sieci.

Symulacje i projekty – nauka przez działanie

Nic tak nie angażuje uczniów, jak działania praktyczne. Doskonałym pomysłem na takie działania są symulacje, np. wspólne planowanie budżetu klasowej wycieczki. Nauczyciel

może podzielić uczniów na grupy odpowiedzialne za różne aspekty: transport, noclegi, wyżywienie, atrakcje. Zadaniem każdej grupy będzie wtedy oszacowanie kosztów, porównanie ofert i zaprezentowanie propozycji klasie. Uczniowie, gdy mają ograniczone środki, uczą się analizowania danych, podejmowania decyzji i rozumienia, że nie wszystko da się kupić jednocześnie.

Innym przykładem może być stworzenie wirtualnego sklepiku klasowego, gdzie uczniowie wcielą się w role właścicieli, klientów, marketingowców. Projekt może obejmować cały cykl – od pomysłu, przez przygotowanie oferty, po analizę „sprzedaży" i refleksję nad wynikami.

Praca projektowa – uczniowie jako mali przedsiębiorcy

Bardzo wartościową formą nauki są dłuższe projekty, podczas których uczniowie mogą zaplanować własną inicjatywę finansową. Przykład? Sprzedaż lemoniady – klasyczna, ale wciąż skuteczna zabawa edukacyjna. Dzieci wspólnie opracowują pomysł na produkt, przygotowują kosztorys (koszt składników, kubeczków, plakatu reklamowego), planują działania promocyjne (ulotki, hasło, miejsce sprzedaży) i dzielą się zadaniami. Po zakończeniu akcji analizują, ile zarobiły, co się udało, a co można było zrobić lepiej. Takie doświadczenie uczy nie tylko zarządzania pieniędzmi, ale także współpracy, kreatywności i odpowiedzialności.

Współpraca z rodziną – łączenie edukacji szkolnej z edukacją domową

Kluczowym elementem skutecznej edukacji finansowej jest zaangażowanie rodziny. W domu dzieci mają okazję obserwować, jak wyglądają prawdziwe decyzje finansowe – opłacanie rachunków, zakupy, oszczędzanie. Nauczyciel może zachęcać uczniów do wspólnych aktywności z rodzicami, takich jak analiza domowego budżetu, przegląd paragonów z zakupów, planowanie większych wydatków. Dzięki takim zadaniom dziecko lepiej rozumie, jak wygląda codzienność finansowa dorosłych, a także uczy się, że pieniądze nie są tematem tabu, tylko naturalną częścią życia.

Dobrym zadaniem domowym może być np. rozmowa z rodzicami o tym, w jaki sposób planują miesięczne wydatki. Czy korzystają z aplikacji, arkusza w Excelu, a może zapisują wszystko w zeszycie? Co jest dla nich priorytetem? Jak radzą sobie z nieprzewidzianymi wydatkami?

Planowanie długoterminowe – rozmowy o przyszłości

Choć dzieciom i młodzieży emerytura wydaje się czymś bardzo odległym, już na etapie edukacji szkolnej warto wprowadzać pojęcie myślenia długoterminowego w kontekście finansów. To nie tylko szansa na rozwijanie kompetencji uczniów, ale też realna okazja do budowania świadomości finansowej w całej rodzinie. Wiele osób dorosłych nie planuje bowiem swojej emerytury lub odkłada tę decyzję na później, co w przyszłości może prowadzić do poważnych problemów finansowych. Tymczasem dzieci, które w ramach lekcji poruszą temat oszczędzania na przyszłość, mogą zainicjować wartościową rozmowę w domu – pytając rodziców, czy i w jaki sposób odkładają na swoją emeryturę. To może być pierwszy impuls do refleksji i działania także po stronie dorosłych.

Zadania domowe mogą obejmować rozmowy o planowaniu emerytalnym, wspólne przeglądanie dostępnych narzędzi oszczędzania (jak IKE, IKZE czy PPK) albo stworzenie rodzinnego planu celów finansowych. Dziecko zyskuje dzięki temu świadomość, że pieniądze nie służą wyłącznie zaspokajaniu bieżących potrzeb, ale też zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa i niezależności w przyszłości. To lekcja odpowiedzialności, która procentuje przez całe życie.

Długofalowe efekty edukacji osadzonej w codzienności

Włączenie codziennych doświadczeń uczniów do nauki o finansach to nie tylko sposób na uatrakcyjnienie lekcji – to przede wszystkim inwestycja w przyszłość młodych ludzi. Kiedy dzieci uczą się planować budżet na wycieczkę, analizują koszty składników lemoniady czy rozmawiają z rodzicami o rachunkach domowych, zdobywają coś więcej niż wiedzę – rozwijają kluczowe kompetencje życiowe.

Jedną z najważniejszych korzyści takiej edukacji jest poczucie sprawczości. Dzieci doświadczają tego, że mogą mieć wpływ na swoje wybory finansowe – nawet jeśli są one jeszcze niewielkie, tak jak decyzja o zakupie zabawki czy zaoszczędzeniu części kieszonkowego. To doświadczenie buduje pewność siebie, a jednocześnie uczy odpowiedzialności za własne decyzje.

Równie istotne jest lepsze rozumienie wartości pieniądza. Kiedy uczeń zobaczy, jak wiele trzeba zaplanować i zorganizować, by zarobić kilka złotych podczas sprzedaży własnoręcznie przygotowanej lemoniady, zrozumie, że pieniądze „nie biorą się znikąd". Taka wiedza pomaga kształtować szacunek do pracy i zasobów, a także ogranicza impulsywne, nieprzemyślane wydatki.

Edukacja finansowa oparta na codziennych działaniach rozwija także kompetencje kluczowe, takie jak planowanie, podejmowanie decyzji, przewidywanie skutków czy współpraca w grupie. Są to umiejętności przydatne nie tylko w zarządzaniu pieniędzmi, ale też w każdej innej dziedzinie życia.

Dzięki temu wszystkiemu dzieci zyskują realną ochronę przed zagrożeniami dorosłości: ucząc się racjonalnego gospodarowania zasobami, są lepiej przygotowane do unikania długów, rozumienia ryzyka kredytowego czy oceniania ofert finansowych.

To, czego uczniowie nauczą się poprzez własne doświadczenia, z pewnością wpłynie na ich decyzje w dorosłości. I to właśnie dlatego warto wprowadzać edukację finansową nie jako abstrakcyjny przedmiot, lecz jako integralną część codziennych sytuacji i rozmów.

Edukacja finansowa jako codzienna przygoda

Finanse nie muszą być tematem trudnym czy nudnym – mogą stać się fascynującą przygodą, pełną realnych decyzji i odkryć. Kiedy uczniowie uczą się przez działanie, rozmowę i współpracę, wiedza przestaje być teorią, a staje się praktycznym narzędziem do życia. Rolą nauczyciela jest stworzenie bezpiecznej i twórczej przestrzeni, w której dzieci mogą pytać, planować i uczyć się na własnych doświadczeniach. W ten sposób edukacja finansowa przestaje być dodatkiem – staje się fundamentem dojrzałego i odpowiedzialnego życia.

Podsumowanie

Dzieci znacznie szybciej przyswajają wiedzę (nawet tę pozornie bardziej złożoną), gdy mogą odnieść ją do praktyki. Nauczanie finansów na podstawie scenek sytuacyjnych jest przyjemniejsze i daje znacznie lepsze efekty niż podawanie samej teorii. Wiedza finansowa jest oczywiście bardzo ważna, ale umiejętności finansowe – czyli praktyczne zastosowanie posiadanej wiedzy i przekonań – są bezcenne.

1.4. *Bankructwo małego Dżeka* jako przykład powieści finansowej dla uczniów

Powieść *Bankructwo małego Dżeka* została opublikowana w 1924 roku nakładem Towarzystwa Wydawniczego w Warszawie. Jej autor, Janusz Korczak, był już wtedy dyrektorem Domu Sierot, znanym działaczem społecznym, a także autorem wielu tekstów pedagogicznych i literackich dla dorosłych, dzieci oraz młodzieży[37]. W tej rozległej działalności Stary Doktor ogromną wagę przywiązywał do spraw młodego pokolenia, zwłaszcza do **możliwości partycypacji dzieci w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym**. „Pedagogia Starego Doktora – pisze Anna Babicka-Wirkus – opierała się na uznaniu dziecka za człowieka i obywatela, który tu i teraz jest autonomicznym podmiotem zdolnym do realizacji swoich praw i do decydowania o sprawach dla niego ważnych"[38]. Na początku XX wieku (a nawet teraz) był to postulat rewolucyjny. Miał on jednak szansę na urzeczywistnienie; Korczak nie zawieszał go w próżni. Wręcz przeciwnie, pokazywał drogę do jego realizacji na podstawie własnego doświadczenia pracy z młodzieżą, a także w licznych publikacjach poświęconych wychowaniu i edukacji młodego pokolenia oraz obudzeniu w nim ducha przedsiębiorczości.

Tej ostatniej właśnie kwestii – rozwojowi przedsiębiorczości ekonomicznej najmłodszych – poświęcił Stary Doktor *Bankructwo małego Dżeka*, utwór, który sam nazwał „powieścią finansową"[39]. W ówczesnej, odradzającej się po wielu latach niewoli Polsce, w dobie wielu zmian społeczno-gospodarczych i politycznych, w dobie reform, takich jak reforma monetarna, publikacja ta dawała niecodzienną możliwość wprowadzenia najmłodszych w sprawy ekonomii i finansów. Jako taka jest ona aktualna także teraz.

Powieść finansowa, czyli jaka?

Współcześnie na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej uczniowie dowiadują się, że powieść to obszerny utwór epicki napisany prozą, w którym występuje wielu bohaterów i który obejmuje wiele związanych z nimi wątków. Bohaterowie (pierwszo- i drugoplanowi oraz epizodyczni) umiejscowieni są w określonej rzeczywistości, a o ich losach opowiada najczęściej wszechwiedzący, obiektywny narrator. Wśród lektur szkolnych, zarówno obowiązkowych, jak i uzupełniających, w klasach IV–VIII pojawiają się takie odmiany powieści, jak powieść fantastyczna (np. *Opowieści z Narnii. Lew, czarownica i stara szafa* C.S. Lewisa), powieść obyczajowa (np. *Tajemniczy ogród* F.H. Burnett), powieść historyczna (np. *Quo vadis* H. Sienkiewicza) czy nawet dowolna powieść kryminalna Agathy Christie. Wszystkie te odmiany dość łatwo jest scharakteryzować na podstawie ugruntowanych już w literaturze opisów i definicji. Inaczej rzecz się ma z *Bankructwem małego Dżeka*, przywróconą na listę lektur w 2024 roku powieścią[40], którą trudno określić innym mianem niż powieść finansowa czy obyczajowo-finansowa, gdyż cechy tego typu powieści w literaturze przedmiotu nie zostały jeszcze dostatecznie wyodrębnione.

---

[37] Polskie Stowarzyszenie im. Janusza Korczaka, *Janusz Korczak. Biografia*, https://pskorczak.org.pl/janusz-korczak/biografia/ (dostęp: 5.08.2025).

[38] A. Babicka-Wirkus, *Relacja partycypacji i uznania w pedagogii Janusza Korczaka*, [w:] *Śladami Janusza Korczaka. Inspiracje i refleksje*, red. nauk. M. Michalak, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2025, s. 29.

[39] J. Korczak, *Bankructwo małego Dżeka*, Fundacja Warszawski Instytut Bankowości, Warszawa 2024, s. 17.

[40] *Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* (Dz.U. z 2024 r., poz. 996).

Na podstawie lektury *Bankructwa małego Dżeka* oraz tekstu Zygmunta Kaweckiego pt. *„Bankructwo małego Dżeka" Janusza Korczaka jako studium przedsiębiorczości*[41] możemy jednak spróbować nazwać **główne cechy powieści finansowej dla dzieci i młodzieży**. Jest to zatem powieść, której akcja związana jest ze światem ekonomii (dotyczy np. gospodarowania pieniędzmi), a uwikłany w nią młody bohater rozwija swoje cechy przedsiębiorcze dzięki pomocy dorosłych osób (rodziców, nauczycieli i innych) oraz na podstawie własnego doświadczenia. Tego typu powieść pokazuje zarówno zalety, jak i wady poruszania się w świecie finansów, a jej treść ma charakter uniwersalny i dydaktyczny – jest doskonałą podstawą do wprowadzania uczniów od najmłodszych lat w sprawy ekonomii, tak aby zgodnie z intencją Janusza Korczaka mogli oni partycypować w życiu społeczno-gospodarczym państwa.

Uniwersalność *Bankructwa małego Dżeka*

Akcja powieści Janusza Korczaka rozgrywa się w Ameryce lat 20. XX wieku. Jednak o tym, że jest to Ameryka, świadczą tylko obco brzmiące imiona bohaterów, waluta, którą się oni posługują, oraz kilka realiów opisanych przez autora. W toku lektury łatwo można zapomnieć o tym, gdzie mieszka dziewięcioletni Dżek Fulton. Uniwersalny charakter powieść Korczaka zyskuje również dzięki temu, że autor wyposażył swoich bohaterów w cechy, które może mieć każde dziecko na całym świecie, i kazał przeżywać wymyślonym przez siebie postaciom takie problemy i rozterki, które mogą stać się udziałem niejednej osoby.

Jednak ponadczasowe w *Bankructwie małego Dżeka* są przede wszystkim kwestie dotyczące ekonomii oraz zarządzania finansami, a także postaw, które powinny przejawiać osoby zajmujące się działalnością gospodarczą. Korczak wprowadza głównego bohatera powoli w podstawowe aspekty zarządzania pieniędzmi. Dżek dowiaduje się zatem, czym jest kapitał, jak uzyskać rabat i co to znaczy negocjować cenę. Wie, że reklama jest dźwignią handlu, wpływy i wydatki należy skrupulatnie zapisywać, aby potem nie było problemów z komisją rewizyjną. Gdy zgadza się na prowadzenie kooperatywy, bierze na siebie dodatkową odpowiedzialność. Jednocześnie też nawiązuje kontakty, śmiało można rzec – handlowe i dowiaduje się, że na handlu jedni się dorabiają (przykład hurtownika), inni – tak jak pan Taft – starają się z niego jedynie wyżyć, a jeszcze inni przez handel tracą wszystko.

Tak jak powiedzieliśmy, Dżek wchodzi w świat przedsiębiorczości sukcesywnie i powoli. Każdy związany z tym element został tak opisany i wyjaśniony przez Janusza Korczaka, że bez problemu uczeń może go zrozumieć. Również dzisiaj, mimo że czasami nazewnictwo pewnych spraw się nie zgadza (np. zamiast słowa „asekuracja" powiemy raczej „ubezpieczenie"), dzieci i młodzież, do których skierowana jest ta książka, mogą krok po kroku dzięki niej rozpocząć swoją przygodę z ekonomią, nauczyć się gospodarowania finansami czy podstawowych praw rządzących rynkiem. Mogą też dowiedzieć się, że czasem mimo zachowania ogromnej ostrożności nie uniknie się strat, a nawet – bankructwa.

Dżek Fulton – przykład dziecięcego przedsiębiorcy

Dżek Fulton od zawsze lubił wpatrywać się w sklepowe witryny i bawić się w sklep ze swoją siostrą. Dobrze liczył i miał doskonałą pamięć. Być może zdolności te odziedziczył po dziadkach od strony mamy, którzy zajmowali się kupiectwem. Im też zawdzięcza swoje pierwsze poważne przedsięwzięcie biznesowe, jakim był zakup książek do klasowej biblioteczki powierzonej jego opiece. Dżek na książki i kilka innych drobiazgów wydał niemal całego dolara, którego

[41] Z. Kawecki, *„Bankructwo małego Dżeka" Janusza Korczaka jako studium przedsiębiorczości*, [w:] *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, red. T. Rachwał, Seria Naukowa, t. 5, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2019, https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/06/02/iauxrl/104705065591760-108-121.pdf (dostęp: 5.08.2025).

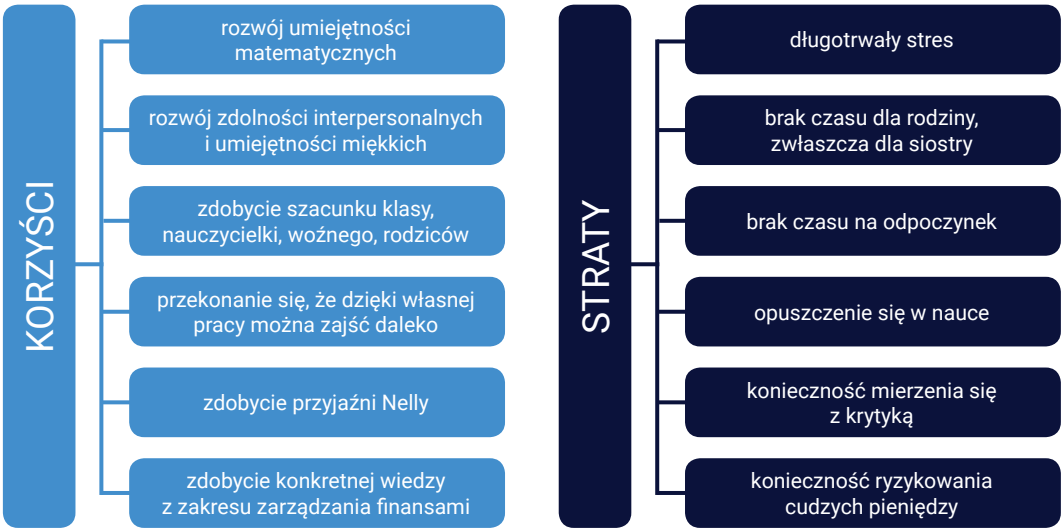
przysłał mu dziadek. W ten sposób chciał się wykazać przed klasą i jednocześnie zyskać szacunek nauczycielki. Choć rzeczywiście nagle miał więcej kolegów, to jednak otrzymał też pierwszą poważną życiową lekcję: zanim kupił książki, powinien był poradzić się pani.

Chłopiec przyjął tę lekcję z pokorą i dobrze odrobił zadanie domowe. Dzięki niemu dzieci w klasie zaczęły więcej czytać, dbać o przybory szkolne, zeszyty i podręczniki. Większość z nich pomagała też Dżekowi, gdy była taka potrzeba, a Nelly wspomagała chłopca w prowadzeniu rachunków. I choć nie wszystkim decyzje Dżeka przypadały do gustu, to niewątpliwie jego przedsiębiorcza postawa pozytywnie oddziaływała także na nich. Dzięki niej bowiem uczniowie mogli również zrobić coś dobrego, mianowicie przeznaczyć niewielką kwotę na bułki dla dziadka. A jak mówi pan Taft, działalność społeczna jest wliczona w cenę każdej działalności gospodarczej.

Na tym, że Dżek zaczął prowadzić kooperatywę, zyskali również rodzice, gdyż chłopiec zdobywał dla klasy tańsze towary.

Nie znaczy to jednak, że Dżekowi wszystko się udawało i nie miał wad. Jak pokazał Korczak, rachunek zysków i strat w rozwijaniu przez Dżeka działalności był niemal wyrównany. Przyjrzyjmy mu się dokładniej.

Korzyści i straty uzyskane przez Dżeka z prowadzenia biblioteczki i kooperatywy

Źródło: opracowanie własne

Powieść o ważnych życiowych postawach

Kiedy w 2012 roku Wydawnictwo W.A.B. zdecydowało się wydać po dłuższej przerwie *Bankructwo małego Dżeka*, Joanna Solska, dziennikarka „Polityki", nazwała to desperackim krokiem. Pisała wtedy: „Dżek, którego bankructwo – spowodowane tym, że ktoś ukradł dwa rowery będące głównym «aktywem» szkolnej kooperatywy – sporo nauczyło, w dzisiejszej rzeczywistości byłby kompletnie bezradny. Uczciwość, pracowitość, a nawet umiejętność kalkulacji nie jest już żadną gwarancją sukcesu, nawet w szkolnej kooperatywie (choć Korczak uczciwie ostrzega, że gwarancji sukcesu nie ma nigdy)"[42]. Wbrew temu, co twierdzi ta autorka, **właśnie teraz należy kłaść jeszcze większy nacisk na wychowanie**

[42] J. Solska, *Dzisiaj Dżek też by zbankrutował*, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/1529737,1,recenzja-ksiazki-janusz-korczak-bankructwo-malego-dzeka.read#ixzz2A20guGMp (dostęp: 5.08.2025).

dzieci na przyzwoitych, uczciwych ludzi. Ludzi, którzy jednocześnie potrafią poradzić sobie w trudnych sytuacjach i potrafią współczuć tym, którym tak jak Dżekowi się nie udało, którzy zostali oszukani lub ograbieni ze swojej własności.

Tych właśnie postaw wobec życia i innych ludzi uczy Janusz Korczak dzieci w *Bankructwie małego Dżeka*. Przyjrzyjmy się rodzicom chłopca: to uczciwi, prości, pracowici ludzie, którzy zastanawiają się przed podjęciem każdej decyzji finansowej. „Korczak podkreśla – pisze Zygmunt Kawecki – że Dżek jest kochany przez swoich rodziców. Rodzice rozmawiają z nim, tłumaczą zasady, które obowiązują w życiu. Z tych rozmów Dżek wynosi takie wartości jak uczciwość, pracowitość i punktualność, które powinny także cechować człowieka o postawie przedsiębiorczej. Nie są to tylko czcze słowa, bo przykład pracowitych rodziców kształtuje charakter małego Dżeka, przekonując go, że nie tylko mówią, jak należy postępować, lecz także sami tak postępują. […] Ojciec Dżeka podkreśla, że wszystko, co osiągnął, zawdzięcza pracy własnych rąk. I tę prostą zasadę mały Dżek wprowadza powoli w swoje życie”[43].

Z drugiej strony też Korczak nie ukrywa, że nie wszystkie dzieci mają takie szczęście jak Dżek, bo na przykład taki Robin Sanders musiał roznosić rano gazety, a zarobek oddawać rodzicom. Nieraz też jeszcze od swoich rodziców obrywał…

Podsumowanie

Bankructwo małego Dżeka to ponadczasowa książka, która stwarza uczniom możliwość poznania podstaw funkcjonowania gospodarki każdego w zasadzie państwa. Pokazuje im też blaski i cienie pracy handlowca oraz to, że nawet jeżeli będziemy się bardzo starać, to niektóre zdarzenia losowe mogą nas pokonać. Ważne jest wtedy jednak, kto przy nas jest i czy chce nam pomóc.

Czy powieść Korczaka jest dobrą lekturą dla współczesnego ucznia? Zdecydowanie tak. Mimo zarzutów o archaiczny język, niezbyt szybki tok akcji czy też nieaktualność niektórych postaw, warto polecać ją uczniom, a nawet, na jej podstawie, zachęcać ich do rozwijania przedsiębiorczości w ramach spółdzielni uczniowskich. Oczywiście rozwijanie tej kompetencji nie jest głównym zadaniem nauczycieli języka polskiego, jednak przedsiębiorczość to przecież także umiejętność poprawnego wypowiadania się, stosowania grzeczności językowej, tworzenia treści informacyjnych i reklamowych, argumentowania, gromadzenia materiału rzeczowego do tworzenia wypowiedzi, rozpoznawania manipulacji językowej oraz stosowania etyki w wypowiedziach. Są to te umiejętności, które zostały wymienione w podstawie programowej dla klas VII i VIII szkoły podstawowej[44].

Bankructwo małego Dżeka na lekcjach polskiego w szkole podstawowej

Powieść Janusza Korczaka daje nauczycielom języka polskiego duże pole do tworzenia zadań aktywizujących uczniów. Takimi zadaniami mogą być np.:

- symulacja podejmowania decyzji, gdyby uczniowie byli na miejscu Dżeka,
- dyskusja nad możliwością założenia spółdzielni uczniowskiej w szkole,
- przeprowadzenie i opracowanie wyników ankiety sprawdzającej, czy w szkole przydałby się szkolny sklepik,
- szkolna debata na temat tego, czy przedsiębiorcy powinni czuć się odpowiedzialni społecznie,
- konkurs na najlepszy pomysł na biznes (w tym prezentacja pomysłu wraz z podawaniem argumentów na jego korzyść, odpowiadanie na pytania publiczności, podawanie przykładów).

[43] Z. Kawecki, *„Bankructwo małego Dżeka”…*, s. 112–113.
[44] Zob. *Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024…*, s. 68–71.

2. WPROWADZANIE UCZNIÓW W ŚWIAT FINANSÓW

2.1. MECHANIZMY RYNKU FINANSOWEGO

Współczesne gospodarki nie mogą funkcjonować bez rynku rozumianego jako przestrzeń, w której dochodzi do transakcji kupna i sprzedaży różnego rodzaju dóbr. W zależności od rodzaju wymienianych dóbr wyróżniamy m.in. rynek pracy, rynek nieruchomości, rynek energii czy też **rynek finansowy**. Definiuje się go jako ogół transakcji, których przedmiotem są pieniądze przekształcane w kapitał finansowy, czyli zasób wykorzystywany do finansowania różnego rodzaju działalności gospodarczej, konsumpcyjnej lub publicznej. Mechanizm rynku finansowego polega na czasowym przekazywaniu kapitału od podmiotów dysponujących jego nadwyżką do tych, które potrzebują środków na realizację zamierzonych działań. Zakłada się, że środki te zostaną zwrócone w przyszłości, najczęściej wraz z odsetkami lub inną formą wynagrodzenia. Znaczenie rynku finansowego dla gospodarki jest ogromne. To, jak skutecznie finansowane są przedsiębiorstwa, gospodarstwa domowe i sektor publiczny, w dużym stopniu zależy od stabilności oraz stopnia rozwoju rynku finansowego. Dobrze zorganizowany rynek umożliwia m.in. obniżenie kosztów kapitału, wspiera planowanie długoterminowe, a także daje różnorakim podmiotom gospodarczym możliwość dywersyfikowania ryzyka.

Struktura i funkcjonowanie rynku finansowego

Zrozumienie działania rynku finansowego wymaga znajomości kilku kluczowych pojęć. **Inwestowanie** oznacza świadomą rezygnację z bieżącej konsumpcji w zamian za potencjalne, choć niepewne, przyszłe korzyści. **Instrument finansowy** to z kolei kontrakt zawarty pomiędzy dwiema stronami, który reguluje zależność finansową, np. w formie obligacji, akcji czy kontraktu terminowego. **Instytucje finansowe** to podmioty zajmujące się świadczeniem usług związanych z obrotem tymi instrumentami oraz utrzymywaniem ich w swoich aktywach. Szczególną rolę odgrywają pośrednicy finansowi, tacy jak banki, fundusze inwestycyjne czy domy maklerskie. To oni ułatwiają przepływ środków pomiędzy inwestorami a pożyczkobiorcami. Na zachowanie uczestników rynku finansowego wpływają zwłaszcza dwa czynniki: **czas** oraz **niepewność**. Inwestorzy, podejmując decyzje, muszą oszacować, jak zmieni się wartość pieniądza w przyszłości oraz jakie ryzyka wiążą się z daną inwestycją.

Funkcjonowanie rynku nie byłoby jednak możliwe bez odpowiedniej **infrastruktury rynku finansowego**, która tworzy warunki do bezpiecznego i sprawnego zawierania transakcji. Infrastrukturę tę można podzielić na dwie główne kategorie: **infrastrukturę instytucjonalną**, czyli zespół instytucji i regulacji, które nadzorują, organizują oraz wspierają działanie rynku finansowego, a także **infrastrukturę techniczną**, obejmującą systemy płatnicze, platformy informatyczne i technologie umożliwiające zawieranie, rejestrowanie, rozliczanie i nadzorowanie transakcji finansowych w sposób szybki, bezpieczny i efektywny. W ostatnich latach rynek finansowy przechodzi istotne przemiany pod wpływem dynamicznego rozwoju nowych technologii. **Fintech**, czyli technologie finansowe, wprowadzają innowacyjne rozwiązania, takie jak aplikacje mobilne do zarządzania finansami, płatności bezgotówkowe, czy też **technologię blockchain**, która umożliwia zawieranie transakcji w zdecentralizowany

sposób. Te technologie nie tylko zwiększają dostępność usług finansowych dla szerokiego grona klientów, ale także przyspieszają procesy operacyjne i redukują koszty[45]. **Sztuczna inteligencja** staje się kolejnym ważnym narzędziem w analizie danych finansowych i wspieraniu podejmowania decyzji inwestycyjnych. **Algorytmy AI** są wykorzystywane m.in. do prognozowania cen instrumentów finansowych, oceny ryzyka kredytowego, wykrywania oszustw oraz personalizacji ofert dla klientów. Dzięki **automatyzacji** i **uczeniu maszynowemu** instytucje finansowe są w stanie szybciej i precyzyjniej reagować na zmieniające się warunki rynkowe oraz lepiej zarządzać ryzykiem. Jednocześnie pojawiają się nowe wyzwania związane z **przejrzystością algorytmów**, ochroną danych osobowych oraz **regulacjami prawnymi** dotyczącymi ich stosowania[46].

Rynek finansowy można podzielić na kilka segmentów, charakteryzujących się różnym horyzontem czasowym oraz rodzajem instrumentów finansowych. Podstawowy podział uwzględnia rynek pieniężny, rynek kapitałowy, rynek instrumentów pochodnych, rynek depozytowo-kredytowy oraz rynek walutowy, co zobrazowano na poniższym schemacie.

Schemat struktury rynku finansowego według rodzajów instrumentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Dębski, Rynek finansowy i jego mechanizmy: podstawy teorii i praktyki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014

Schemat przedstawia podstawowy podział rynku finansowego. Na **rynku pieniężnym** dominują instrumenty o krótkim terminie zapadalności (do 1 roku), takie jak bony skarbowe. Rynek ten koncentruje się na krótkoterminowych operacjach finansowych, które mają na celu zapewnienie uczestnikom rynku **płynności**, czyli możliwości szybkiego przekształcenia posiadanych instrumentów w gotówkę. **Rynek kapitałowy** obejmuje instrumenty średnio- i długoterminowe, m.in. akcje i obligacje, które nazywane są **instrumentami bazowymi**. **Rynek instrumentów pochodnych** opiera się natomiast na kontraktach, których wartość zależy od instrumentów bazowych, mogą to być opcje, kontrakty terminowe lub swapy. Kontrakty te zawierane są w celach spekulacyjnych lub też po to, aby zabezpieczyć się przed niepożądaną zmianą cen akcji lub kursu walutowego. **Rynek walutowy** to segment, w którym przedmiotem transakcji są waluty, a kluczowe znaczenie ma kurs walutowy, który wpływa nie tylko na ceny towarów importowanych i eksportowanych, ale

[45] D.W. Arner, J. Barberis, R.P. Buckley, *The Evolution of Fintech: A New Post-crisis Paradigm*?, „Georgetown Journal of International Law" 2015, nr 47, s. 1271.
[46] A. Ashta, H. Herrmann, *Artificial Intelligence and Fintech: An Overview of Opportunities and Risks for Banking, Investments, and Microfinance*, „Strategic Change" 2021, nr 30(3), s. 211–222.

również na rentowność zagranicznych inwestycji. Uzupełnieniem tej struktury jest **rynek depozytowo-kredytowy**, na którym odbywają się operacje pomiędzy instytucjami finansowymi (głównie bankami) a ich klientami, zarówno indywidualnymi, jak i instytucjonalnymi. Segment ten obejmuje m.in. udzielanie kredytów czy też przyjmowanie depozytów. To właśnie tu realizuje się codzienne potrzeby finansowe społeczeństwa oraz przedsiębiorstw[47].

Podstawowe funkcje rynku finansowego

Jedną z podstawowych funkcji rynku finansowego jest **transformacja kapitału**, czyli przekierowywanie oszczędności od podmiotów dysponujących ich nadwyżką, takich jak gospodarstwa domowe czy inwestorzy instytucjonalni, do tych uczestników rynku, którzy aktualnie doświadczają niedoboru środków, ale mają pomysł na ich produktywne wykorzystanie. Dzięki kolejnej funkcji, czyli **alokacji kapitału**, środki trafiają tam, gdzie mogą przynieść największy zwrot, np. do przedsiębiorstw inwestujących w rozwój technologiczny czy też w modernizację produkcji. Rynek umożliwia więc realizację innowacyjnych projektów także tym, którzy nie dysponują własnym zapleczem kapitałowym. W rezultacie wspiera to wzrost gospodarczy i zwiększa efektywność wykorzystania zasobów na poziomie zarówno krajowym, jak i globalnym. Przykładowo, banki, fundusze inwestycyjne lub giełda papierów wartościowych pośredniczą w przekazywaniu środków od oszczędzających do przedsiębiorstw i państw inwestujących w infrastrukturę, energetykę czy przemysł.

Funkcje rynku finansowego

Źródło: opracowanie własne

Z funkcją alokacyjną ściśle związana jest **mobilizacja kapitału** polegająca na zbieraniu rozproszonych oszczędności od szerokiego grona uczestników rynku i łączeniu ich w większe pule kapitałowe. Taka agregacja środków umożliwia finansowanie projektów, które wymagają dużych nakładów inwestycyjnych, często przekraczających możliwości pojedynczych inwestorów. Instytucje takie jak banki, fundusze emerytalne czy inwestycyjne odgrywają tu kluczową rolę, ponieważ potrafią skutecznie gromadzić środki od licznych podmiotów gospodarczych i kierować je do najbardziej perspektywicznych przedsięwzięć.

[47] W. Dębski, *Rynek finansowy i jego mechanizmy: podstawy teorii i praktyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014; K. Jajuga, T. Jajuga, *Inwestycje: instrumenty finansowe, aktywa niefinansowe, ryzyko finansowe, inżynieria finansowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Bez tego mechanizmu wiele ambitnych projektów nie mogłoby zostać zrealizowanych z powodu zbyt niskiego poziomu indywidualnych wkładów kapitałowych. Kolejnym istotnym zadaniem rynku finansowego jest **wycena kapitału oraz ryzyka**. Ceny instrumentów finansowych, takich jak akcje, obligacje czy instrumenty pochodne, kształtują się w wyniku działania sił popytu i podaży oraz na podstawie ogólnodostępnych informacji. W ten sposób rynek nieustannie przekazuje sygnały dotyczące rzeczywistej wartości aktywów oraz kosztu kapitału. Dzięki temu uczestnicy rynku mogą podejmować decyzje inwestycyjne w sposób świadomy, z uwzględnieniem poziomu ryzyka i oczekiwanej stopy zwrotu. Mechanizm ten umożliwia również przenoszenie ryzyka na te podmioty, które są gotowe je ponosić lub mają ku temu odpowiednie narzędzia, np. w postaci instrumentów pochodnych lub polis ubezpieczeniowych. Dobrym przykładem miejsca zdobywania informacji są notowania giełdowe, które nie tylko odzwierciedlają aktualną wartość spółki, lecz także jej przewidywane wyniki finansowe, sytuację branży oraz ocenę ryzyka inwestycyjnego przez rynek[48].

Kryzys finansowy 2007–2008

Kryzys finansowy z lat 2007–2008 rozpoczął się w Stanach Zjednoczonych i był spowodowany masowym udzielaniem ryzykownych kredytów hipotecznych osobom o niskiej zdolności kredytowej (tzw. *subprime*). Wzrost stóp procentowych sprawił, że wielu kredytobiorców nie było w stanie spłacać rat, co doprowadziło do lawinowej niewypłacalności i spadku cen nieruchomości. Te niespłacane kredyty stanowiły bazę dla skomplikowanych instrumentów finansowych, sprzedawanych przez instytucje jako bezpieczne, mimo faktycznego wysokiego ryzyka. Gdy wartość tych instrumentów gwałtownie spadła, wiele banków straciło płynność, a upadłość Lehman Brothers w 2008 roku stała się symbolem globalnego załamania. Rządy i banki centralne musiały interweniować miliardowymi pakietami pomocowymi, co znacząco zwiększyło zadłużenie publiczne[49].

Zasady funkcjonowania rynku finansowego

Rynek finansowy, choć oparty na często złożonych instrumentach, działa według kilku podstawowych i uniwersalnych zasad. Na rynku finansowym każda transakcja, niezależnie od tego, czy dotyczy zakupu akcji, obligacji, czy też walut, wymaga obecności dwóch stron: kupującego i sprzedającego. Notowania instrumentów finansowych kształtują się na bieżąco, w czasie rzeczywistym, w wyniku wzajemnego oddziaływania podaży i popytu. Ważne jest, że warunki obrotu są wcześniej ustalone przez instytucję organizującą rynek. Transakcja dochodzi do skutku w momencie, gdy oferta kupna i oferta sprzedaży spotkają się na tej samej cenie. Takie funkcjonowanie rynku zapewnia przejrzystość, płynność oraz uczciwość obrotu.

Jedną z fundamentalnych zasad rynków finansowych jest **nierozerwalna relacja między zyskiem a ryzykiem**. Inwestor, który liczy na atrakcyjne zyski, musi być przygotowany

[48] W. Dębski, *Rynek finansowy i jego mechanizmy…*; P. Howells, K. Bain, *Financial Markets and Institutions*, Pearson Education, Londyn 2007; G. Szustak, Ł. Szewczyk, *Infrastruktura rynku finansowego w Polsce – istota, klasyfikacja, skuteczność, zasady i bezpieczeństwo finansowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.

[49] J. Garncarz, *Problem zadłużenia międzynarodowego oraz kryzysy bankowe i zadłużeniowe*, [w:] *Ekonomia międzynarodowa*, red. W. Pasierbek, K. Wach, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie, Kraków 2024, s. 387–404.

na możliwość poniesienia strat. Im wyższy potencjalny zwrot z inwestycji, tym większe ryzyko. Inwestorzy mogą korzystać z różnorodnych narzędzi do oceny i zarządzania ryzykiem, takich jak analizy fundamentalne i techniczne, ratingi kredytowe, historie notowań czy raporty finansowe spółek. Rzetelna, aktualna i powszechnie dostępna informacja to podstawa dobrze funkcjonującego rynku. Ceny instrumentów finansowych zmieniają się pod wpływem wiadomości o sytuacji makroekonomicznej, wyników finansowych spółek, decyzji banków centralnych czy zmian regulacyjnych. Dlatego tak ważna jest transparentność – tylko dzięki niej inwestorzy mogą podejmować świadome decyzje finansowe oraz ocenić wartość i ryzyko danego instrumentu. Współczesne regulacje nakładają na emitentów (np. spółki notowane na giełdzie) obowiązek regularnego raportowania o wynikach finansowych, planach inwestycyjnych czy też zmianach zarządu. Rynki finansowe, ze względu na swoją skalę i wpływ na stabilność gospodarki, muszą działać w środowisku nadzorowanym i bezpiecznym. Dlatego podlegają kontroli ze strony instytucji nadzoru finansowego, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych. W Polsce funkcję nadzorczą pełni **Komisja Nadzoru Finansowego**, która czuwa nad bankami, funduszami, domami maklerskimi, ubezpieczycielami czy spółkami giełdowymi. Na poziomie Unii Europejskiej funkcjonuje m.in. **Europejski Urząd Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych** (*European Securities and Markets Authority*). Rolą nadzoru jest nie tylko ochrona inwestorów indywidualnych (np. przed oszustwami czy niewypłacalnością instytucji), ale także zapewnienie stabilności całego systemu finansowego. W tym celu wprowadza się m.in. wymogi kapitałowe, mechanizmy ograniczania ryzyka systemowego oraz zasady ładu korporacyjnego[50].

Podsumowanie

Rynek finansowy odgrywa kluczową rolę w gospodarce, gdyż umożliwia przepływ kapitału od podmiotów dysponujących jego nadwyżką, takich jak oszczędzający, do tych, które potrzebują środków finansowych na rozwój działalności, inwestycje czy zaspokojenie bieżących potrzeb. Działanie tego systemu pośredniczącego opiera się na obietnicy zwrotu zysków w przyszłości, co pozwala finansować innowacyjne projekty, modernizować przedsiębiorstwa oraz rozwijać infrastrukturę, napędzając tym samym wzrost gospodarczy. Należy jednak pamiętać, że każda inwestycja wiąże się z ryzykiem, a świadome podejmowanie decyzji wymaga dostępu do rzetelnych i aktualnych informacji.

Nauczyciel, wprowadzając temat rynku finansowego, może rozpocząć od omówienia prostych, znanych uczniom przykładów przepływu pieniędzy, np. w jaki sposób banki udzielają kredytów, a gospodarstwa domowe gromadzą oszczędności. Aby zajęcia były angażujące, warto stosować elementy praktyczne. Dobrym rozwiązaniem są symulacje inwestycyjne, podczas których uczniowie mogą podejmować decyzje o zakupie czy sprzedaży akcji, obserwując przy tym zmiany ich wartości w czasie. Można w tym celu wykorzystać platformy edukacyjne, takie jak **Szkolna Internetowa Gra Giełdowa**[51], które umożliwiają bezpieczne ćwiczenie podejmowania decyzji inwestycyjnych z elementem rywalizacji, lub przeprowadzić prostą symulację klasową opartą na rzeczywistych bądź fikcyjnych notowaniach. Takie ćwiczenia pozwalają lepiej zrozumieć zależność między ryzykiem a potencjalnym zyskiem oraz uczą interpretacji informacji rynkowych. Warto także zachęcać uczniów do obserwacji aktualnych danych finansowych, np. zmian kursów walut czy też wycen indeksów giełdowych. W tym celu nauczyciel może sugerować wiarygodne i ogólnodostępne źródła, takie jak publikacje **Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie** czy **Narodowego Banku Polskiego**, jak również przystępną literaturę popularnonaukową dotyczącą

[50] KNF, *Regulacje i praktyka*, https://www.knf.gov.pl/dla_rynku/regulacje_i_praktyka/ (dostęp: 29.07.2025). ESMA, *O ESMA,* https://www.esma.europa.eu/pl/o-esma (dostęp: 29.07.2025).
[51] Szkolna Internetowa Gra Giełdowa, https://sigg.gpw.pl/ (dostęp: 29.07.2025).

inwestowania, która pomoże uczniom zrozumieć podstawowe mechanizmy rynku kapitałowego. Praca z prawdziwymi danymi pomaga uczniom dostrzec dynamikę rynków i zrozumieć, że informacje ekonomiczne mają realne znaczenie dla decyzji podejmowanych przez inwestorów i instytucje finansowe. Cennym uzupełnieniem lekcji może być analiza wybranych wydarzeń z historii gospodarki, np. kryzysu finansowego z lat 2007–2008. Uczniowie, przygotowując prezentacje lub krótkie opracowania na ten temat, mogą zastanowić się, jak błędna ocena ryzyka i ograniczona efektywność nadzoru przyczyniły się do globalnych problemów ekonomicznych. Dyskusja na temat skutków takich kryzysów rozwija umiejętność krytycznego myślenia i pomaga zrozumieć znaczenie przejrzystości oraz regulacji w systemie finansowym.

2.2. ZARZĄDZANIE BUDŻETEM OSOBISTYM

Umiejętność zarządzania budżetem osobistym stanowi jedną z podstawowych kompetencji finansowych niezbędnych dla świadomego uczestnictwa w życiu gospodarczym[52]. Dzieci w wieku 10–15 lat często po raz pierwszy samodzielnie dysponują pieniędzmi – kieszonkowym, prezentami pieniężnymi, a czasem także wynagrodzeniem za drobne prace. Jeżeli nie wykształcą odpowiednich nawyków, to mogą podejmować impulsywnie decyzje zakupowe lub nie gromadzić środków na ważne cele. Wprowadzenie do planowania budżetu osobistego już na tym etapie życia może przyczynić się do kształtowania odpowiedzialnych postaw finansowych w dorosłości.

Czym jest budżet osobisty?

Budżet osobisty to zestawienie dochodów i wydatków jednostki w określonym czasie, zazwyczaj co miesiąc. Z kolei w przypadku gospodarstw domowych złożonych z kilku osób mówi się o wspólnym budżecie domowym[53]. Podstawową funkcją budżetu jest umożliwienie kontroli nad pieniędzmi – ile się ich posiada, na co się je wydaje i czy udaje się coś zaoszczędzić. W praktyce budżet osobisty to narzędzie, które pozwala zarządzać codziennymi finansami, unikać impulsywnych zakupów, a także planować większe wydatki w przyszłości. To nic innego, jak finansowy plan działania, który ułatwia osiąganie celów[54].

Budżet można prowadzić w różnych formach: tradycyjnie w zeszycie, w formie tabeli w arkuszu kalkulacyjnym lub za pomocą aplikacji mobilnej[55]. Niezależnie od wybranej metody kluczowe jest systematyczne zapisywanie wszystkich dochodów i wydatków oraz regularne analizowanie, czy plan jest realizowany zgodnie z założeniami. Budżet powinien być przejrzysty i dopasowany do możliwości oraz potrzeb osoby, która go prowadzi.

Budżet osobisty pełni również ważną funkcję edukacyjną – pomaga w nauce podejmowania decyzji, ustalania priorytetów i przewidywania skutków finansowych własnych wyborów. Dzięki niemu możliwe jest nie tylko unikanie długów, ale też budowanie oszczędności i planowanie wydatków w sposób przemyślany. Osoby, które od najmłodszych lat uczą się prowadzenia budżetu, nabywają kompetencje przydatne w dorosłym życiu: odpowiedzialność, samodyscyplinę oraz zdolność do planowania i przewidywania.

---

[52] OECD, *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart About Money?*, https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en

[53] G. Kotliński, *Zarządzanie budżetem i planowanie finansów osobistych w warunkach inflacji*, [w:] *Finanse osobiste*, (red.) K. Waliszewski, PAN, Warszawa 2022, s. 59.

[54] R. Milic-Czerniak (red.), *Finanse osobiste. Kompetencje, narzędzia, instytucje, produkty, decyzje*, Difin, Warszawa 2016.

[55] A. Barembruch, *Zarządzanie finansami osobistymi. Teoria i praktyka,* Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018.

Podstawowa zasada budżetu osobistego

dochody – wydatki = saldo

- gdy saldo > 0 – występuje nadwyżka budżetowa, nazywana oszczędnościami resztowymi,
- gdy saldo < 0 – występuje deficyt budżetowy, który oznacza konieczność pokrycia części wydatków z posiadanych oszczędności lub potrzebę zaciągnięcia zobowiązania (np. pożyczki).

W zarządzaniu budżetem osobistym istotne jest zwłaszcza zrozumienie, skąd pochodzą pieniądze (dochody) i na co są one wydawane (wydatki). W edukacji finansowej warto już na etapie szkoły podstawowej uczyć, jak klasyfikować wpływy i wydatki, co ułatwia podejmowanie racjonalnych decyzji finansowych. Kompetencje dotyczące rozumienia źródeł dochodów oraz klasyfikacji wydatków są wskazywane jako kluczowe w edukacji finansowej dzieci i młodzieży[56].

Czy wiesz, że...

72,3% nastolatków (13–17 lat) w Polsce regularnie otrzymuje kieszonkowe. Około dwie trzecie z nich wskazuje, że są to kwoty mniejsze niż 200 zł miesięcznie. (ZPF w Polsce, 2024)

Dochody oraz wydatki dzieci i młodzieży zilustrowano na rysunku, przyjmując założenie, że zestawienie to ma charakter poglądowy i może zostać rozszerzone o kategorie adekwatne do realiów klasy lub środowiska lokalnego.

Rodzaje dochodów i wydatków dzieci i młodzieży

+ Dochody	– Wydatki
• kieszonkowe • prezenty pieniężne • wynagrodzenie za drobne prace • nagrody i stypendia	• telefon na kartę, doładowanie telefonu • bilet do kina • napoje i słodycze • upominki dla kolegów

Źródło: opracowanie własne

Po stronie **dochodów** najczęściej występują:

- kieszonkowe – regularnie otrzymywana niewielka suma pieniędzy, przekazywana zazwyczaj raz w tygodniu lub raz w miesiącu przez rodziców lub opiekunów,
- prezenty pieniężne – środki otrzymywane z okazji urodzin, świąt lub innych uroczystości,
- wynagrodzenie za drobne prace – np. pomoc w ogrodzie, opiekę nad młodszym rodzeństwem, wykonanie dodatkowych obowiązków domowych,
- nagrody i stypendia – niekiedy dzieci mogą otrzymać drobne nagrody rzeczowe lub finansowe za osiągnięcia w nauce czy konkursach.

Warto zauważyć, że choć dzieci nie uzyskują przychodów z pracy zawodowej, to dzięki powtarzalności i przewidywalności otrzymywania pieniędzy, np. kieszonkowego, możliwe

[56] Komisja Europejska, OECD/INFE, *Ramy kompetencji finansowych...*

jest wprowadzenie pojęcia budżetowania i planowania wydatków w skali tygodnia lub miesiąca.

Czy wiesz, że...

Nastolatki przeznaczają swoje kieszonkowe głównie na jedzenie (67,7%), rozrywkę, np. kino, koncerty, gry komputerowe (50,6%), odzież i akcesoria (48,4%). (ZPF w Polsce, 2024)

Wydatki ponoszone przez dzieci i młodzież można sklasyfikować według różnych kryteriów, aby lepiej zrozumieć strukturę ich konsumpcji. Taka klasyfikacja nie tylko pozwala na precyzyjniejsze monitorowanie przepływów finansowych w budżecie dziecka, lecz także wspiera rozwijanie umiejętności planowania finansowego i podejmowania racjonalnych decyzji konsumenckich już na wczesnym etapie edukacji.

Najczęstsze podziały wydatków:

1. **Ze względu na regularność:**
   - wydatki stałe – pojawiające się cyklicznie, np. doładowanie telefonu, subskrypcja platformy streamingowej, zakup biletów miesięcznych;
   - wydatki zmienne – nieregularne i zależne od decyzji dziecka w danym momencie, np. zakup słodyczy, kupno biletu na mecz, drobne zakupy szkolne, wydatki w czasie wycieczek klasowych.
2. **Ze względu na charakter:**
   - potrzeby – wydatki, które są konieczne do codziennego funkcjonowania, np. jedzenie (drugie śniadanie), zeszyty, długopisy, bilet autobusowy do szkoły. Tego rodzaju wydatki mają na celu zaspokojenie podstawowych potrzeb dziecka i są niezbędne do prawidłowego rozwoju oraz realizacji obowiązków szkolnych;
   - zachcianki – wydatki uznaniowe wynikające z pragnień, ale niekonieczne, np. nowe gadżety, kolejna gra komputerowa. Są to wydatki opcjonalne, które służą osiąganiu przyjemności czy realizowaniu indywidualnych zainteresowań, lecz nie mają kluczowego znaczenia dla codziennego funkcjonowania[57];
   - zdarzenia losowe – wydatki, które pojawiają się niespodziewanie w wyniku nieprzewidzianych okoliczności. Należą do nich koszty naprawy komputera potrzebnego do nauki, zakup nowych butów z powodu nagłego uszkodzenia starego obuwia. Tego typu wydatki charakteryzują się brakiem regularności i trudno je wcześniej zaplanować, dlatego wymagają elastyczności oraz umiejętności szybkiego reagowania na nieoczekiwane potrzeby.

Warto zachęcać uczniów do analizowania własnych wydatków i zastanawiania się, które z nich były rzeczywiście potrzebne, a które można było odłożyć na później. Umiejętność rozróżniania pomiędzy „chcę" a „potrzebuję" jest kluczowa dla wdrażania i utrwalania zdrowych nawyków finansowych.

Dlaczego zarządzanie budżetem jest ważne?

Aby ułatwić uczniom zrozumienie praktycznych korzyści osiąganych z prowadzenia budżetu, można przekazać im informacje z poniższego zestawienia.

[57] R. Milic-Czerniak (red.), *Finanse osobiste...*

Najważniejsze korzyści z zarządzania budżetem osobistym

Świadome podejmowanie decyzji	Nastolatki uczą się, że pieniądze są skończonym zasobem. Kiedy kupują jedną rzecz, rezygnują z innej. Każdy wybór finansowy wiąże się z kosztami alternatywnymi. Rozwija to umiejętność analizy i priorytetyzowania potrzeb.
Osiąganie celów finansowych	Prowadzenie budżetu umożliwia zaplanowanie oszczędności na większe cele, takie jak zakup nowego roweru czy konsoli do gier. Odraczanie konsumpcji w czasie wymaga cierpliwości i samodyscypliny. Kształtuje również nawyk oszczędzania.
Unikanie długów	Uczniowie nie mają dostępu do kredytów i pożyczek (wyjątkiem jest pożyczka od rodziny czy kolegów), jednak powinni zrozumieć, że wydatki nie mogą przekraczać dostępnych środków finansowych, bowiem wiąże się to z koniecznością zaciągania zobowiązań.
Niezależność finansowa	Odpowiedzialne zarządzanie budżetem to pierwszy krok do samodzielności finansowej. Uczniowie, którzy potrafią efektywnie gospodarować swoimi środkami, są lepiej przygotowani do podejmowania decyzji finansowych, unikania zadłużenia i budowania niezależności ekonomicznej w przyszłości.

Źródło: opracowanie własne

Rola oszczędzania w zarządzaniu budżetem

Oszczędzanie to powstrzymywanie się od bieżącej konsumpcji na rzecz zwiększenia jej w przyszłości. Inaczej mówiąc, jest to proces decyzyjny, w wyniku którego powstają oszczędności rozumiane jako zasób – pewna ilość czegoś (np. aktywów finansowych albo rzeczowych) nagromadzona w celu wykorzystania w przyszłości[58]. Nawyk systematycznego oszczędzania warto kształtować już od najmłodszych lat.

Warunkiem efektywnego oszczędzania jest wyznaczanie celów finansowych, które mogą mieć charakter krótkoterminowy (np. zakup książki, biletu na koncert), średnioterminowy (np. zakup nowego roweru, smartfona) albo długoterminowy (np. wyjazd zagraniczny, zakup pierwszego samochodu). Warto podkreślić, że cele finansowe powinny być konkretne, mierzalne i realistyczne, zgodnie z zasadą SMART (*Specific*, *Measurable*, *Achievable*, *Relevant*, *Time-bound*), bo to zwiększa szansę ich osiągnięcia.

Istotnym elementem procesu oszczędzania jest wykorzystanie prostych narzędzi, takich jak skarbonka czy konto oszczędnościowe z aplikacją mobilną, która pozwala na monitorowanie postępów w realizacji celu. Regularne śledzenie zgromadzonych środków i nagradzanie przez rodziców osiągnięć w realizacji wyznaczonego celu sprzyjają kształtowaniu pozytywnych nawyków finansowych oraz wzmacniają motywację do dalszego oszczędzania. Jedną z takich aplikacji jest Gimi – wirtualny portfel i platforma edukacyjna, w której dziecko zapisuje dochody i wydatki, ustala cele oszczędnościowe, śledzi postępy na wykresach i zdobywa odznaki (gamifikacja),

Czy wiesz, że...

27% dzieci w wieku 9–13 lat korzysta z aplikacji mobilnej banku głównie do zarządzania swoimi pieniędzmi (sprawdzenia stanu konta, historii, oszczędzania)[59].

[58] A. Barembruch, *Zarządzanie finansami osobistymi…*

[59] Bank Pekao, *Finansowy świat dziecka. Raport 2025*, https://www.pekao.com.pl/dam/ROOT- ASSETS/PLIKI/Badania-i-raporty/Finansowy_swiat_dziecka_raport_Banku_Pekao_S.A..pdf (dostęp: 13.09.2025).

a rodzic nadzoruje ustawienia oraz przebieg nauki w bezpiecznym środowisku. Warto zwrócić też uwagę na rozwiązania bankowe dla dzieci, takie jak konta bankowe, gdzie opiekun ustala limity i widzi historię operacji, a dziecko uczy się zarządzania finansami osobistymi. W Polsce dostępnych jest wiele rozwiązań bankowych dla najmłodszych. Mają one wiele różnych funkcji dostosowanych do potrzeb rodzin.

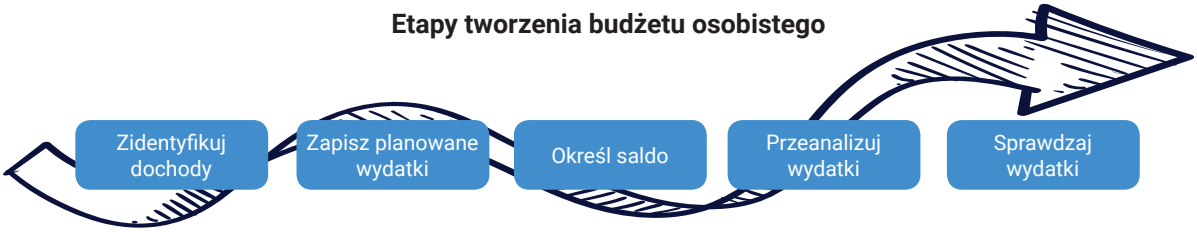
Czy wiesz, że...

Szkolna Kasa Oszczędności (SKO) to działający na ziemiach polskich od ponad stu lat szkolny system oszczędzania, w ramach którego uczniowie gromadzą pieniądze na specjalnych rachunkach bankowych. W 1935 roku system został objęty kuratelą przez Pocztową Kasę Oszczędności.

Jak zaplanować budżet krok po kroku?

Umiejętność planowania budżetu stanowi jeden z fundamentów edukacji finansowej, gdyż kształtuje odpowiedzialność i samodzielność w zarządzaniu środkami pieniężnymi. Proces ten pozwala nie tylko na racjonalne gospodarowanie dostępnymi zasobami, lecz także na lepsze przygotowanie się do realizacji indywidualnych celów finansowych oraz radzenie sobie z nieprzewidzianymi wydatkami. Budżet można zaplanować w kilku uporządkowanych etapach, co ułatwia kontrolę nad finansami i podejmowanie świadomych decyzji konsumenckich.

Etapy tworzenia budżetu osobistego

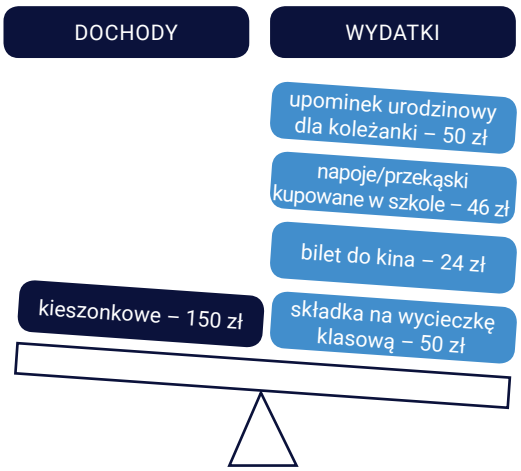

Źródło: opracowanie własne

Miniprojekt „Budżet miesiąca Zuzi"

Aby nauczyć uczniów zarządzania budżetem, można im zaproponować miniprojekt. W jego ramach uczniowie otrzymują fikcyjną kwotę kieszonkowego oraz przygotowaną listę potencjalnych wydatków na dany miesiąc. Lista powinna zawierać pozycje odzwierciedlające zarówno rzeczywiste potrzeby, jak i zachcianki. Kluczowym założeniem jest, aby suma wydatków przewyższała wysokość kieszonkowego. Uczniowie muszą wybrać, z czego zrezygnują lub co zastąpią tańszym zamiennikiem.

W trakcie zadania należy zachęcać uczniów do argumentowania swoich wyborów i nadawania priorytetów poszczególnym wydatkom. Warto też wskazać, że część kieszonkowego powinna być przeznaczona na oszczędności – z myślą o przyszłym, większym zakupie lub zgromadzeniu rezerwy finansowej na nieprzewidziane wydatki.

Budżet miesiąca Zuzi
przykład sytuacji decyzyjnej ucznia

Źródło: opracowanie własne

Na koniec projektu można przeprowadzić dyskusję podsumowującą, podczas której uczniowie podzielą się refleksjami dotyczącymi dokonanych wyborów, omówią pojawiające się trudności i sposoby ich przezwyciężenia. Ćwiczenie rozwija umiejętności planowania, analizy i świadomego podejmowania decyzji finansowych.

Podsumowanie

Zarządzanie budżetem osobistym stanowi kluczową kompetencję finansową, którą warto rozwijać od najmłodszych lat. Umiejętność planowania budżetu umożliwia świadome gospodarowanie pieniędzmi, ogranicza impulsywne wydatki i sprzyja realizacji celów finansowych. Systematyczne prowadzenie budżetu uczy analizy własnych decyzji oraz przewidywania ich konsekwencji. Praktyka przekazywania dzieciom kieszonkowego wspiera samodzielność finansową, kształtuje nawyki planowania wydatków, oszczędzania i ustalania priorytetów. Skuteczna edukacja w tym obszarze wymaga zaangażowania zarówno szkoły, jak i rodziców.

2.3. JAK ROZWIJAĆ INTELIGENCJĘ FINANSOWĄ U UCZNIÓW?

Rozwijanie inteligencji finansowej u dzieci i młodzieży to proces, który zaczyna się od prostych doświadczeń dnia codziennego i stopniowo prowadzi do coraz bardziej świadomego zarządzania pieniędzmi. Szkoła, obok domu rodzinnego, odgrywa tu istotną rolę, gdyż oferuje uczniom nie tylko wiedzę teoretyczną, ale również praktyczne narzędzia i ćwiczenia. Dzięki temu uczniowie mogą uczyć się poprzez działanie, eksperymentować i analizować własne decyzje w bezpiecznym środowisku.

Dlaczego warto rozwijać inteligencję finansową?

W świecie, w którym najmłodsi mają dostęp do gier z mikropłatnościami, influencerów reklamujących produkty oraz dysponują kieszonkowym już od wczesnych lat, rozwijanie inteligencji finansowej jest równie ważne jak nauka czytania i liczenia. Według rekomendacji płynących z raportu Narodowego Banku Polskiego *Diagnoza stanu wiedzy i świadomości ekonomicznej dzieci i młodzieży w Polsce*[60] istotne jest uczenie odpowiedzialności za pieniądze – tak, aby młodzież mogła zrozumieć ich wartość w kontekście zmian poziomu cen. Ponadto ważne jest stałe kształtowanie postaw związanych z gospodarnością, oszczędnością i racjonalnym dysponowaniem posiadanymi pieniędzmi. To wyraźnie pokazuje, jak istotne jest rozwijanie inteligencji finansowej od najmłodszych lat. Ucząc planowania, przewidywania i analizy potrzeb, nauczyciel nie tylko wspiera rozwój finansowy, matematyczny i społeczny ucznia, ale także realizuje cele podstawy programowej – m.in. w zakresie przedsiębiorczości, gospodarowania środkami oraz odpowiedzialnego podejmowania decyzji.

Inteligencja finansowa to nie tylko wiedza o pieniądzach, lecz także, a nawet – przede wszystkim – zdolność świadomego zarządzania nimi. Obejmuje ona umiejętność rozróżniania potrzeb i zachcianek, planowania wydatków, podejmowania odpowiedzialnych decyzji oraz przewidywania ich konsekwencji. To także myślenie długoterminowe, samodyscyplina i umiejętność działania z rozwagą[61].

[60] NBP, *Diagnoza stanu wiedzy i świadomości ekonomicznej dzieci i młodzieży w Polsce,* https://nbp.pl/wp-content/uploads/2023/05/Prezentacja-wynikow-badania-Diagnoza-wiedzy-ekon.-dzieci-i-mlodziezy-2022.pdf (dostęp: 12.09.2025).
[61] K. Berman, J. Knight, J. Case, *Inteligencja finansowa. Co kryją liczby. Przewodnik menedżera*, wydanie 2, Wydawnictwo Onepress, Harvard Business Review Press, Gliwice 2021.

Elementy inteligencji finansowej

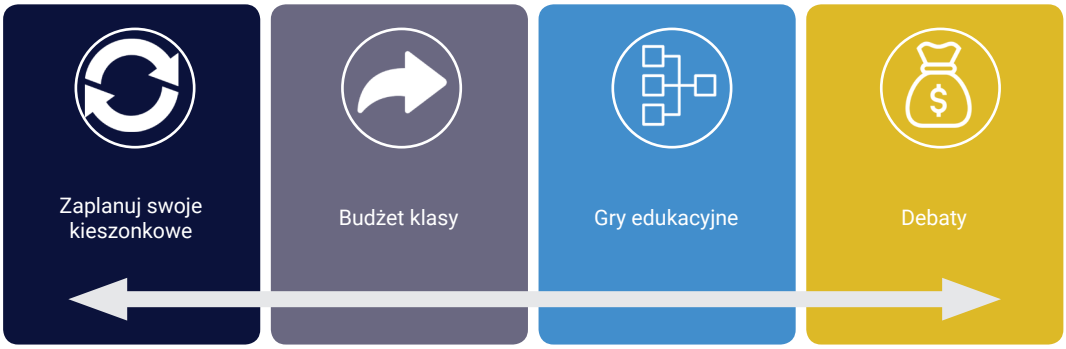

Źródło: opracowanie własne

Praktyczne działania nauczyciela – jak uczyć finansów w szkole?

Rozmowy o finansach nie powinny opierać się wyłącznie na przyswajaniu teorii czy definicji – dzieci i młodzież najlepiej przyswajają wiedzę wtedy, gdy mogą ją zastosować w praktyce. Dlatego tak ważne jest tworzenie sytuacji edukacyjnych, które przypominają realne decyzje finansowe z życia codziennego. Dzięki temu uczniowie mają okazję nie tylko poznać zasady gospodarowania pieniędzmi, ale również sprawdzić, jak ich wybory wpływają na dalsze możliwości. Najlepsze efekty przynosi **uczenie przez doświadczenie**. Takie doświadczenie zapewniają uczniom m.in. **gry**, **symulacje** i **projekty zespołowe**[62]. Ich przykłady zostały przedstawione poniżej.

Pomysły na aktywną edukację

Źródło: opracowanie własne

- „Zaplanuj swoje kieszonkowe" – uczniowie dostają fikcyjne 100 zł i planują, co z nimi zrobią. Uczą się rozróżniać potrzeby i zachcianki.
- Budżet klasy – uczniowie decydują, na co przeznaczyć zebrane środki (np. punkty, symboliczne „klasowe złotówki"), dzięki czemu uczą się odpowiedzialności zbiorowej.
- Gry edukacyjne – „Monopoly Junior", „Cashflow", quizy Kahoot lub Wordwall – to opcje symulacji zakupów.
- Debaty – Jak mądrze wydać kieszonkowe? Czy warto kupować rzeczy na raty? Czy zawsze oszczędzanie się opłaca?

[62] J. Mytnik, *Gamifikacja w edukacji. O budowaniu fabularnych systemów motywacyjnych*, Wydawnictwo Fundacji Zmieniam, Szczecin 2025.

Ważne, aby po takich aktywnościach uczniowie mieli przestrzeń na refleksję i dyskusję – co by zrobili inaczej, z czego by zrezygnowali, co sprawiło im trudność. To buduje ich **zdolność do świadomego podejmowania decyzji**. Warto dać uczniom przestrzeń do popełniania błędów. Uczeń, który wyda całą kwotę na impulsywny zakup i potem tego żałuje, zapamięta tę lekcję lepiej niż po wysłuchaniu wykładu o oszczędzaniu. To bezpieczna przestrzeń do eksperymentów.

Co ważne, efektem debaty może być stworzenie słownika pojęć finansowych – uczniowie mogą przygotować definicje i ilustracje do takich pojęć, jak „oszczędzanie", „decyzja finansowa", „koszt alternatywny". Inną szansą na aktywność uczniów może być przygotowanie gazetki klasowej z cyklem artykułów pt. *Finansowa ciekawostka*.

Narzędzia edukacyjne i cyfrowe

Dzięki nowoczesnym narzędziom edukacyjnym nauczyciel nie musi tworzyć wszystkiego od zera. Istnieje wiele gotowych, bezpłatnych zasobów online, które można łatwo wkomponować w zajęcia – nawet przy krótkim czasie na przygotowanie. Co ważne, narzędzia te są atrakcyjne dla uczniów, ponieważ wykorzystują formy, które uczniowie znają i lubią: **gry**, **aplikacje**, **quizy** czy **krótkie filmy**. Dzięki nim nauka staje się interaktywna i angażująca, a uczniowie mogą od razu sprawdzać swoją wiedzę w praktyce. Wprowadzając tego typu rozwiązania do lekcji, nauczyciel nie tylko urozmaica zajęcia, ale również wzmacnia motywację uczniów do samodzielnego poszukiwania wiedzy i rozwijania kompetencji finansowych w sposób naturalny i bliski ich codziennym doświadczeniom. Przykłady narzędzi edukacyjnych podano na poniższym schemacie.

Wybrane narzędzia edukacyjne

Współpraca z rodziną i środowiskiem – edukacja nie kończy się w klasie

Skuteczna edukacja finansowa dziecka wymaga zaangażowania także domu rodzinnego, ponieważ to właśnie **rodzice i opiekunowie są pierwszymi nauczycielami ekonomii, w tym finansów osobistych**. To oni decydują o wysokości kieszonkowego, tłumaczą, że „nie mamy na to w budżecie" albo – przeciwnie – dokonują impulsywnych zakupów, które dziecko obserwuje i naśladuje. Dlatego tak istotne jest, aby domowe rozmowy o pieniądzach były częścią codzienności i stanowiły naturalne uzupełnienie szkolnej edukacji.

W praktyce można włączać rodzinę w proces kształtowania inteligencji finansowej dzieci za pomocą różnorodnych działań:

- Dobrym rozwiązaniem jest zadanie domowe polegające na zaplanowaniu budżetu domowego na jeden dzień. Pozwala to dziecku zrozumieć, że wydatki muszą być dopasowane do dostępnych środków.
- Pomocne są także zwyczajne rozmowy z bliskimi np. o tym, na co rodzina wydaje najwięcej pieniędzy lub czy i w jaki sposób rodzina oszczędza. Warto również zachęcić dziecko do zapytania rodziców lub opiekunów o ich własne doświadczenia z czasów szkolnych – wielu dorosłych pamięta oszczędzanie w Szkolnej Kasie Oszczędności, co może stać się ciekawym punktem wyjścia do rozmowy o dawnych i współczesnych sposobach gospodarowania pieniędzmi.
- Uczniowie mogą również realizować projekty rodzinne, takie jak przygotowanie wystawy „Rady mojej babci" czy organizacja klasowej zbiórki na cel dobroczynny. Rozwijają one nie tylko kompetencje finansowe, ale także empatię i współodpowiedzialność za otoczenie i innych ludzi.
- Cennym doświadczeniem są także wizyty lokalne, np. w banku. Uczniowie mogą wtedy zobaczyć, jak działa liczarka do pieniędzy, poznać rolę doradcy finansowego czy dowiedzieć się, jak wygląda zakładanie pierwszego konta oszczędnościowego. Takie wyjście sprawia, że abstrakcyjne pojęcia nabierają realnego znaczenia.
- Dobrym narzędziem jest również miniankieta rodzinna, podczas której uczniowie pytają bliskich m.in. o to, na co wydawali kieszonkowe w dzieciństwie, czy mieli skarbonkę i jaką pierwszą decyzję finansową zapamiętali. Odpowiedzi często stają się punktem wyjścia do rozmów w klasie, a jednocześnie uświadamiają uczniom, że decyzje finansowe towarzyszą człowiekowi na każdym etapie życia.

Takie działania pomagają dostrzec, że finanse to nie tylko matematyka, ale przede wszystkim codzienne wybory, które wpływają na jakość życia całej rodziny.

Alternatywa dla tradycyjnej klasówki

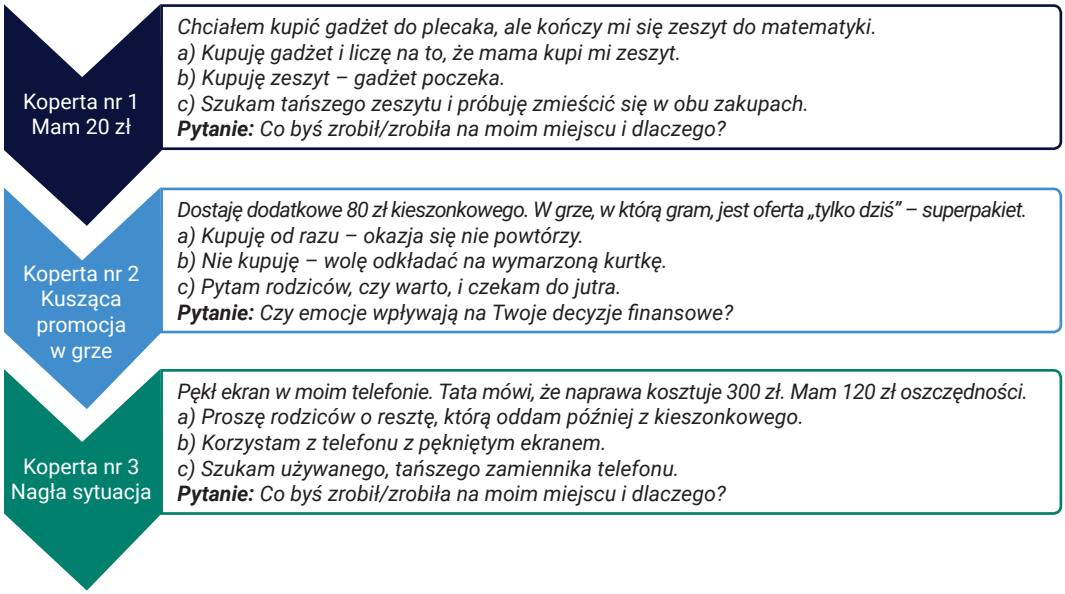
Warto poszukać form oceniania, które pozwalają sprawdzić jednocześnie, co uczeń wie i jak potrafi tę wiedzę wykorzystać. Alternatywa dla tradycyjnej klasówki powinna angażować, zachęcać do kreatywnego myślenia i stwarzać okazję do dyskusji. W ten sposób ocena staje się nie tylko narzędziem kontroli, ale również procesem uczenia się. Zamiast tradycyjnego sprawdzianu można zaproponować uczniom angażujące zadanie, które pozwoli im zastosować wiedzę finansową w praktyce. Przykładem niech będzie test „Trzy koperty", który można przeprowadzić zamiast klasówki. To zadanie praktyczne w formie miniprojektu lub aktywnego sprawdzianu.

„Trzy koperty" – test zarządzania pieniędzmi

Cel zadania: Sprawdzenie, czy uczeń: rozumie podstawowe pojęcia (potrzeby, zachcianki, koszt alternatywny, decyzja finansowa, oszczędzanie), potrafi podejmować decyzje w realistycznych sytuacjach, przewiduje konsekwencje wyborów finansowych, potrafi zadać pytania i ocenić decyzje innych osób.

Forma zadania: Uczeń samodzielnie tworzy trzy scenariusze decyzyjne („koperty"), w których przedstawia sytuację finansową, proponuje trzy możliwe decyzje, zadaje pytanie do dyskusji/refleksji.

Przykład (wzór dla ucznia):

Źródło: opracowanie własne

Zasady oceny (dla nauczyciela): Maksymalnie **25 pkt**. Scenariusze są realistyczne i przemyślane (maks. 5 pkt). Uczeń zaproponował różne typy decyzji (maks. 5 pkt). Uczeń potrafi przedstawić swoją opinię (maks. 5 pkt). Pytania są ciekawe i prowokują do refleksji (maks. 5 pkt). Dyskusja z innymi uczniami (rola prowadzącego lub komentatora) (maks. 5 pkt).

Opcje przeprowadzenia: W parach lub małych grupach – uczniowie nawzajem odpowiadają na „koperty"; jako prezentacja klasowa – każdy prezentuje jedną kopertę, reszta dyskutuje; jako projekt domowy i refleksja pisemna: *Czego udało mi się nauczyć?*.

Zdobywana wiedza i umiejętności: Treści zawarte w teście zarządzania pieniędzmi „Trzy koperty" wspierają realizację celów kształcenia ogólnego, zwłaszcza w zakresie rozwijania przedsiębiorczości, inicjatywności oraz umiejętności podejmowania odpowiedzialnych decyzji. Uczniowie uczą się rozpoznawania potrzeb, planowania budżetu, analizowania konsekwencji wyborów finansowych, a także rozwijają kompetencje społeczne, takie jak współpraca, komunikacja i empatia.

Podsumowanie

Inteligencja finansowa to połączenie wiedzy, postaw, nawyków i umiejętności podejmowania decyzji. Jej kształtowanie od najmłodszych lat zwiększa szanse na finansową stabilność w dorosłym życiu. Szkoła ma realny wpływ na rozwój kompetencji finansowych uczniów – za pomocą nie tylko treści edukacyjnych, ale także codziennych sytuacji i aktywności. Nauczyciel może wspierać uczniów w nauce finansów dzięki grom, symulacjom, wspólnemu planowaniu klasowego budżetu i dyskusjom. Ważne jest również, aby uczniowie mieli przestrzeń na popełnianie błędów i wyciąganie wniosków z własnych decyzji, ponieważ to właśnie one uczą odpowiedzialności w najbardziej autentyczny sposób. Współpraca z rodziną i lokalnym środowiskiem dodatkowo

wzmacnia skuteczność działań edukacyjnych. To, czego uczniowie nauczą się w szkole, nabiera pełnego sensu wtedy, gdy mogą obserwować i praktykować podobne zachowania w domu. Spójność oddziaływań obu tych środowisk sprawia, że młody człowiek zaczyna traktować finanse nie jako abstrakcyjną wiedzę, ale jako część swojego codziennego życia.

Warto także podkreślić rolę, jaką w tym procesie odgrywają narzędzia cyfrowe, quizy, karty pracy i materiały dostępne online, które skracają czas przygotowania lekcji, pobudzają ciekawość uczniów, a jednocześnie zwiększają ich aktywność. Dzięki nim nauka finansów staje się atrakcyjna i interaktywna, a uczniowie mogą w prosty sposób łączyć świat wirtualny, w którym spędzają dużo czasu, z praktyką życia codziennego. Zamiast tradycyjnej klasówki można zastosować np. test „Trzy koperty" lub inne zadania oparte na działaniu, które lepiej weryfikują umiejętności podejmowania decyzji, planowania i przewidywania konsekwencji. To sprawia, że ocena staje się nie tylko podsumowaniem wiedzy, ale także ważnym doświadczeniem wychowawczym.

Kształtując inteligencję finansową uczniów, nauczyciel wspiera ich rozwój jako świadomych, odpowiedzialnych i samodzielnych obywateli. Edukacja finansowa to inwestycja w przyszłość – im wcześniej ją rozpoczniemy, tym większe prawdopodobieństwo, że młodzi ludzie wkroczą w dorosłość z umiejętnościami, które pozwolą im budować stabilne, bezpieczne i satysfakcjonujące życie.

2.4. ODPOWIEDZIALNE KORZYSTANIE Z USŁUG FINANSOWYCH

Czy dzieci korzystają z usług finansowych?

Choć uczniowie szkoły podstawowej nie korzystają jeszcze z pełnej oferty produktów finansowych, coraz częściej używają rozwiązań finansowych przeznaczonych dla dzieci i młodzieży. W tej grupie wiekowej są to przede wszystkim karty przedpłacone i aplikacje mobilne powiązane z rachunkiem rodzica, natomiast w starszych klasach – również konta bankowe dla młodzieży. Uczniowie obserwują także dorosłych – podczas codziennych czynności: płatności kartą, przelewów internetowych, korzystania z bankomatów czy zakupów online – i starają się ich naśladować.

Dlatego warto uczyć dzieci nie tylko tego, jak działają usługi finansowe, ale przede wszystkim tego, jak korzystać z nich w sposób bezpieczny i odpowiedzialny. W świecie, w którym wszystko jest „na kliknięcie", refleksja, świadomość i ostrożność są kluczowymi umiejętnościami.

Kontakt z usługami finansowymi powinien iść w parze z edukacją o odpowiedzialności i konsekwencjach podejmowanych decyzji.

Jakie usługi finansowe są dostępne dla dzieci i młodzieży?

Instytucje finansowe dostrzegają znaczenie wczesnej edukacji ekonomicznej i tworzą rozwiązania wspierające młodych ludzi w zdobywaniu pierwszych doświadczeń związanych z zarządzaniem pieniędzmi.

Oferując produkty dostosowane do potrzeb nastolatków, banki przyczyniają się do rozwijania ich świadomości finansowej, kształtowania odpowiedzialnych nawyków oraz budowania kompetencji niezbędnych w dorosłym życiu. Naturalnym zjawiskiem jest to, że pozytywne doświadczenia z okresu edukacji mogą w przyszłości wpływać na wybory konsumenckie, jednak nadrzędnym celem pozostaje tu wspieranie procesu uczenia się i wzmacnianie kompetencji finansowych młodego pokolenia.

Aktualnie banki oferują dzieciom i młodzieży:

- **Konta bankowe.** Coraz więcej banków oferuje prowadzenie konta dla dzieci i młodzieży (pod nadzorem rodziców). Uczniowie mogą w prawdziwym środowisku nauczyć się obsługi rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego, sprawdzania salda, przeglądania historii transakcji, a także rozumienia zasad opłat za te usługi.
- **Karty płatnicze (debetowe lub przedpłacone).** Nastolatki mogą używać ich do robienia zakupów w taki sam sposób, jak robią to ich rodzice.
- **Aplikacje mobilne.** Pozwalają łatwo zarządzać kontem, płacić telefonem, robić przelewy. Warto pokazać uczniom, jak zadbać o bezpieczeństwo pieniędzy i danych osobowych.
- **Płatności online i zakupy przez internet.** Nawet dzieci dokonują zakupów przez internet (np. gier, dodatków w aplikacjach). To okazja do rozmowy o tym, jakie niebezpieczeństwa wiążą się z brakiem kontroli nad wydatkami oraz płatnościami w sieci.

Rodzaje kart płatniczych

Karta debetowa połączona jest z rachunkiem bankowym, a jej posiadacz może wydać taką kwotę, jaka jest na jego rachunku.	**Karta przedpłacona** jest niezależna od rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego – żeby dokonywać nią płatności, trzeba wcześniej przelać odpowiednią kwotę na konto danej karty (bezpieczne rozwiązanie do płatności internetowych).	**Karta kredytowa** jest osobistą rezerwą finansową, a jej posiadacz może korzystać z odnawialnego kredytu udzielonego przez bank.

Źródło: opracowanie własne

Zasady odpowiedzialnego korzystania z usług finansowych

Współczesne usługi finansowe – od kont bankowych po płatności zbliżeniowe i zakupy online – oferują ogromną wygodę i oszczędność czasu. Jednak wraz z rosnącą dostępnością cyfrowych narzędzi finansowych wzrasta również ryzyko błędów, nadużyć i podejmowania nieodpowiedzialnych decyzji. Dlatego tak ważne jest, aby od najmłodszych lat uczyć dzieci i młodzież, jak korzystać z tych usług odpowiedzialnie, świadomie i bezpiecznie.

Bezpieczeństwo danych – fundament zaufania

Najważniejszym i najczęściej powtarzanym hasłem dotyczącym bezpieczeństwa finansowego jest: „Nigdy nie udostępniaj nikomu swojego PIN-u, haseł ani danych karty płatniczej". Mimo że to ostrzeżenie powtarzane jest od lat, wciąż wiele osób – zwłaszcza starszych – pada ofiarą oszustów podszywających się pod banki, policję lub pracowników firm technologicznych.

W tym kontekście dzieci często okazują się czujniejsze niż dorośli – potrafią rozpoznać niepokojące sytuacje i ostrzec przed zagrożeniem swoich rodziców lub dziadków. Edukacja szkolna, która uczy podstaw bezpieczeństwa cyfrowego i finansowego, może realnie wpływać na zachowanie całej rodziny. Uczniowie powinni wiedzieć, że żaden bank nigdy nie prosi telefonicznie ani mailowo o podanie danych logowania, instalację dodatkowej aplikacji czy kliknięcie w przesłany link. Warto z nimi omówić różne scenariusze oszustw – np. fałszywe SMS-y o „podejrzanej aktywności na koncie", prośby o „potwierdzenie przelewu" czy też rzekome „awarie systemu bankowego", które są tylko przynętą do wyłudzenia danych.

Zrozumienie kosztów i zasad usług finansowych

Kolejnym istotnym aspektem odpowiedzialnego korzystania z finansów jest znajomość zasad działania produktów bankowych. Często dzieci (a nawet dorośli) zakładają, że wszystkie usługi bankowe są darmowe – tymczasem wiele operacji jest obciążonych dodatkowymi opłatami. Przykładowo, niektóre banki pobierają prowizję za wypłaty z bankomatów innych instytucji, za przelewy ekspresowe, a nawet za obsługę konta, jeśli nie spełni się określonych warunków (np. wpływów miesięcznych).

Szczególną uwagę należy zwrócić na temat kredytów i pożyczek. Dzieci powinny wiedzieć, że pieniądze z banku nie są „darmowe" – każda pożyczka wiąże się z koniecznością jej regularnej spłaty w określonym czasie i z dodatkowymi kosztami w postaci odsetek. Uczniowie mogą nie mieć jeszcze osobistych doświadczeń z kredytami, ale warto im wyjaśnić, że lekkomyślne zaciąganie zobowiązań może prowadzić do poważnych konsekwencji: trafienia na listę nierzetelnych dłużników, problemów z podpisaniem umowy z operatorem telefonicznym, a w skrajnych przypadkach – egzekucji komorniczej. Zrozumienie tej zależności uczy rozwagi, a także pozwala w przyszłości podejmować bardziej świadome decyzje finansowe.

Umiar i refleksja – kontrola emocji w finansach

Jednym z największych wyzwań w odpowiedzialnym korzystaniu z usług finansowych jest **opanowanie własnych impulsów i emocji**. Dotyczy to zwłaszcza zakupów online, które – dzięki kilku kliknięciom – pozwalają natychmiast zrealizować zachcianki. Taka łatwość może prowadzić do impulsywnych, nieprzemyślanych decyzji, często kończących się żalem lub problemami finansowymi.

Należy uczyć dzieci, że nie każdą rzecz trzeba kupić od razu. Warto zadać sobie pytania: *Czy naprawdę tego potrzebuję?*, *Czy mogę poczekać kilka dni, by przemyśleć decyzję?*, *Czy mam na to środki?*. Umiejętność odroczenia gratyfikacji i refleksji nad zakupami to kluczowa cecha dojrzałego konsumenta. Podczas rozmowy z uczniami warto również podkreślić, że nie wszystkie zakupy da się zwrócić, a kredyt – raz zaciągnięty – musi być spłacony zgodnie z harmonogramem.

Nawyk planowania – kontrola nad pieniędzmi

Podstawą odpowiedzialnego korzystania z finansów jest świadomość własnego budżetu i **nawyk planowania**. Już najmłodsze dzieci można uczyć, jak dzielić pieniądze – np. kieszonkowe – na potrzeby bieżące, oszczędności i ewentualne wyjątkowe wydatki. Świetnym ćwiczeniem może być prowadzenie prostego dzienniczka wydatków, który pozwoli dziecku śledzić, na co wydaje pieniądze i na czym może je zaoszczędzić. Warto również zwrócić uwagę na możliwości, jakie oferują współczesne aplikacje bankowe: wiele z nich pozwala tworzyć elektroniczne skarbonki lub plany oszczędzania, co może stanowić dla młodych użytkowników atrakcyjną i motywującą formę nauki systematyczności.

Uczniowie powinni też wiedzieć, że każdy wydatek ma wpływ na stan budżetu, a spełnianie zachcianek kosztem ważniejszych potrzeb może prowadzić do trudnych sytuacji. Dlatego warto promować postawę rozważnego konsumenta – takiego, który planuje, analizuje i przewiduje skutki swoich decyzji finansowych.

Odpowiedzialność finansowa to nie tylko wiedza, ale też nawyk myślenia przed działaniem.

Dobrą praktyką jest także tworzenie przez uczniów listy celów finansowych – mogą to być drobne cele, takie jak zakup wymarzonej zabawki czy gry, ale też większe cele, np. oszczędzanie na wakacje lub sprzęt elektroniczny. To uczy cierpliwości, systematyczności i buduje przekonanie, że nawet małe kwoty, odkładane regularnie, prowadzą do osiągania celów.

Jak nauczyciel może wspierać uczniów w odpowiedzialnym korzystaniu z usług finansowych?

W dobie łatwego dostępu do kont internetowych, bankowości mobilnej i zakupów online coraz młodsze osoby stają się uczestnikami rzeczywistości finansowej. Choć dzieci i młodzież nie zawsze posiadają własne produkty finansowe, coraz częściej korzystają z usług bankowych – czy to przez aplikacje bankowe dla niepełnoletnich, karty przedpłacone, czy zakupy online z użyciem środków rodziców. Dlatego tak ważne jest, by szkoła – a zwłaszcza nauczyciel – wspierała uczniów w rozwijaniu odpowiedzialnych postaw wobec pieniędzy i usług finansowych.

Odpowiedzialność finansowa nie rodzi się sama. Wymaga praktyki, rozmowy i ćwiczeń. Nauczyciel nie musi być ekspertem ekonomicznym – wystarczy, że będzie uważnym obserwatorem rzeczywistości ucznia i stworzy mu przestrzeń do refleksji, analizy i podejmowania świadomych decyzji. Może również odwołać się do Szkolnych Kas Oszczędności jako przykładu prostych form oszczędzania, które pomagają uczniom rozwijać systematyczne nawyki finansowe.

Zajęcia poświęcone temu tematowi warto rozpocząć rozmową dotyczącą doświadczeń uczniów w korzystaniu z usług finansowych. To da szansę na wymianę myśli i zorientowanie się, na jakim poziomie „zaawansowania" jest grupa.

Symulacje i scenariusze – nauka przez działanie

Jednym z najbardziej efektywnych sposobów uczenia odpowiedzialności finansowej są symulacje oraz scenariusze z życia codziennego. Uczniowie mogą ćwiczyć analizę informacji finansowych, podejmowanie decyzji oraz ocenę ryzyka w kontrolowanym i bezpiecznym środowisku.

Dobrym przykładem jest praca z wyciągiem bankowym. Taki dokument można przygotować na potrzeby zajęć, wpisując dowolne transakcje: zakupy w sklepie, opłatę za serwis streamingowy, przelew kieszonkowego od rodzica czy wypłatę gotówki z bankomatu. Zadaniem uczniów może być m.in.:

- rozpoznanie, które operacje są regularne, a które nietypowe,
- zidentyfikowanie potencjalnie podejrzanych transakcji,
- obliczenie miesięcznych przychodów i wydatków,
- ocena, czy osoba korzystająca z konta zachowuje równowagę finansową.

Taka symulacja pozwala uczniom nie tylko poznać język usług finansowych (saldo, przelew, prowizja), ale też rozwijać umiejętność analizy, wnioskowania i przewidywania konsekwencji działań.

W czasie lekcji można również korzystać ze **scenariuszy sytuacyjnych**, np.: „Masz 15 lat i dostajesz co miesiąc 100 zł kieszonkowego. Historia płatności na Twojej karcie bankowej pokazuje, że w tym miesiącu wydałeś/wydałaś 75 zł na mikropłatności w grach mobilnych. Czy był to rozsądny wybór?".

Tego rodzaju ćwiczenia uczą autorefleksji i podejmowania decyzji w kontekście własnych celów finansowych.

Dyskusje i analizy dylematów

Kolejnym bardzo skutecznym narzędziem dydaktycznym są dyskusje klasowe oraz analizy codziennych dylematów finansowych, które mogą dotyczyć zarówno uczniów, jak i ich rodzin. Takie pytania, jak: *Czy warto kupić telefon na raty, czy poczekać i zapłacić całość z oszczędności?*, *Czy korzystanie z gier z mikropłatnościami to rozsądne zarządzanie pieniędzmi?*, *Czy karta płatnicza to narzędzie kontroli, czy droga do utraty kontroli?* prowokują do myślenia, oceny argumentów, wymiany doświadczeń i budowania własnych opinii. Nauczyciel może pełnić

funkcję moderatora, który nie narzuca jednego „właściwego" rozwiązania, ale uczy myślenia w kategoriach ryzyk, konsekwencji i alternatyw.

Warto też podkreślić, że wiele zachowań finansowych uczniów ma podłoże emocjonalne – wynikają one np. z potrzeby natychmiastowej gratyfikacji, presji rówieśniczej, poczucia braku. Dyskusje w klasie mogą być przestrzenią, w której uczniowie uczą się rozpoznawać te mechanizmy i lepiej rozumieją, jak wpływają one na ich decyzje.

Zaangażowanie rodziców – wspólna odpowiedzialność

Jednym z najskuteczniejszych sposobów na wzmocnienie edukacji finansowej w szkole jest aktywizacja rodziców. To właśnie w domu dzieci najczęściej spotykają się z praktycznym zarządzaniem pieniędzmi – obserwując opłacanie rachunków, robienie zakupów czy rozmowy o większych wydatkach.

Nauczyciel może zachęcać rodziców do:

- rozmów o budżecie domowym – np. o tym, jak planowane są zakupy, jak rozdzielane są środki na różne potrzeby,
- wspólnego korzystania z aplikacji bankowej przeznaczonej dla dziecka – np. aby analizować transakcje, ustalić cele oszczędzania,
- rozmów o planowaniu długoterminowym – np. o emeryturze, funduszach oszczędnościowych, zabezpieczeniu przyszłości.

Warto zauważyć, że dzieci, które podejmują temat finansów w domu, często stają się katalizatorem zmiany. Pytając rodziców o ich nawyki finansowe, mogą skłonić ich do refleksji, a nawet – do rozpoczęcia działań, takich jak odkładanie na emeryturę czy wprowadzenie domowego budżetu. W ten sposób edukacja szkolna przenosi się poza mury szkoły i realnie wpływa na jakość życia całych rodzin.

Edukacja przez codzienność

Na koniec należy podkreślić, że wspieranie odpowiedzialnych postaw finansowych to nie jednorazowa lekcja czy projekt – to stały proces budowania nawyków i postaw. Nauczyciel może „przemycać" edukację finansową na wiele sposobów: przy okazji omawiania tekstów kultury, analizowania cen produktów, dyskutowania o marzeniach i celach czy rozmawiania o aktualnych wydarzeniach gospodarczych.

Dziecko korzystające z konta czy karty bez wiedzy i refleksji może łatwo powtórzyć błędy dorosłych.

Im bardziej edukacja finansowa będzie osadzona w realiach życia ucznia, tym większe szanse na jej trwały wpływ na jego decyzje finansowe w dorosłości. Nauczyciel nie musi przekazywać wszystkich informacji – jego rola to inicjowanie rozmowy, pobudzanie refleksji i inspirowanie do działania.

Podsumowanie

Banki oferują wiele produktów finansowych dla młodzieży. Nastolatki korzystają z kart płatniczych, płacą za zakupy w sklepach internetowych oraz mogą oszczędzać na rachunku bankowym. Dlatego warto uczyć je, aby robiły to odpowiedzialnie. Ta odpowiedzialność dotyczy nie tylko znajomości produktów i usług oraz zasad korzystania z nich, ale również bezpiecznych zachowań finansowych, planowania wydatków, oszczędzania i dokonywania odpowiednich wyborów zakupowych. Aby skutecznie rozwijać podstawowe kompetencje finansowe, najlepiej odwoływać się do sytuacji życiowych, z którymi stykają się uczniowie w domu lub w codziennym życiu.

2.5. JAK ZACHĘCAĆ DO ZAKŁADANIA MINIPRZEDSIĘBIORSTWA SZKOLNEGO LUB SPÓŁDZIELNI UCZNIOWSKIEJ?

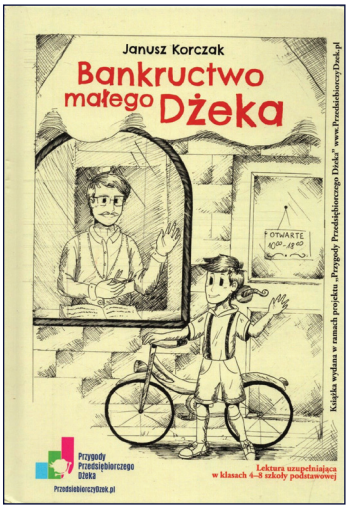
Definicja przedsiębiorczości jest bardzo szeroka. To cecha działań pozwalająca określić sytuację na rynku i wykorzystać sprzyjające okoliczności do osiągnięcia zysku. To styl bycia, którego najbardziej wymagający element pozostaje nieuchwytny. To cecha charakteru, zdolność do podejmowania ryzyka, chęć tworzenia, ciekawość i pasja. Potrzeba, żeby robić wszystko lepiej i dążyć nieustannie do wprowadzenia nowych, lepszych rozwiązań. Przedsiębiorczość można i należy rozumieć znacznie szerzej niż tylko jako informacje o tym, jak prowadzić działalność gospodarczą. To zdolność do skutecznej organizacji i zarządzania swoim życiem i działalnością zawodową w taki sposób, aby przyniosły one zysk. Wymaga to wiedzy z takich obszarów, jak matematyka czy prawo, umiejętności dotyczących gospodarowania określonymi zasobami, a także kompetencji z zakresu kreatywności, innowacyjności, planowania, podejmowania ryzyka czy komunikacji. Od niedawna możemy patrzeć na przedsiębiorczość jeszcze szerzej i uzupełnić ją o komponent społeczny. Mamy wtedy do czynienia z **przedsiębiorczością społeczną – działalnością, która łączy ze sobą cele ekonomiczne z działaniami o charakterze społecznym, kulturalnym czy ekologicznym**. W przypadku tak rozumianej przedsiębiorczości obok kompetencji i wiedzy niezbędne będzie wykształcenie u młodych ludzi określonych postaw: empatii, odpowiedzialności, solidarności i umiejętności pracy zespołowej.

Najpełniejsze kształcenie wiedzy, kompetencji i postaw umożliwiają działania praktyczne. W tym podrozdziale omówione zostanie jedno z nich: prowadzenie miniprzedsiębiorstwa szkolnego ze szczególnym uwzględnieniem **spółdzielni uczniowskiej** jako autonomicznej i samorządnej organizacji szkolnej przewidzianej w polskim prawie.

Materiały te wpisują się w podstawę programową z zakresu wiedzy o społeczeństwie, matematyki, informatyki oraz etyki.

Spółdzielnie uczniowskie

Spółdzielnie uczniowskie to organizacje o bardzo długiej tradycji – pierwsze tego typu przedsięwzięcia powstały na początku XX wieku. Szczególną popularność zyskały w latach międzywojennych – to wtedy ten rodzaj uczniowskiej aktywności popularyzowali znani pedagodzy (np. Maria Orsetti czy Franciszek Dąbrowski), jak również pisarze (Jan Brzechwa czy Janusz Korczak, autor książki *Bankructwo małego Dżeka*). Krótko przed II wojną światową spółdzielnie uczniowskie działały w prawie 30% wszystkich polskich szkół. Prowadziły one sklepiki, introligatornie, biblioteki czy bufety[63].

Ówczesne spółdzielnie uczniowskie za cel stawiały sobie nie tylko kształcenie uczniów w duchu przedsiębiorczości, ale też „wychowywanie dzieci na świadomych kooperatystów, aby kiedy dorosną żyły w społeczeństwie sprawiedliwiej, lepiej i szczęśliwiej niż my żyjemy”[64].

Spółdzielnie uczniowskie (SU) przetrwały dwie wojny, PRL oraz okres transformacji ustrojowej i reformy edukacji

[63] Za: *Historia Spółdzielni Uczniowskiej „Szarotka”*, https://zsdjordanow.iap.pl/spoldzielnia-uczniowska-szarotka (dostęp: 13.07.2025).
[64] Za: J. Wolski, *Polska kooperacja szkolna*, http://biznesspoleczny.pl/polska-kooperacja-szkolna-jan-wolski-1928/ (dostęp: 14.09.2025).

z 1999 i 2015 roku. I choć marginalizowane, nadal działają w szkołach zarówno podstawowych, jak i ponadpodstawowych. Organizacją zajmującą się wspieraniem i rozwijaniem spółdzielczości uczniowskiej jest Fundacja Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej działająca przy Krajowej Radzie Spółdzielczej. Ostatnie przeprowadzone przez nią w 2015 roku badanie mówi o 5 tys. spółdzielni uczniowskich w całym kraju[65].

W jaki sposób działają SU?

Spółdzielnie uczniowskie to organizacje szkolne nieposiadające osobowości prawnej. Działają na podstawie ogólnych zasad zapisanych w ustawie Prawo oświatowe z 2016 roku (art. 85a–85g wprowadzone w 2026 r.) oraz – w zakresie nieuregulowanym tymi przepisami – ustawy Prawo spółdzielcze z 1982 roku. Mogą być zakładane w szkołach i placówkach z inicjatywy co najmniej 5 uczniów, którzy ukończyli 13. rok życia, przy czym w przypadku małoletnich założycieli wymagana jest pisemna zgoda ich rodziców. Każda ze spółdzielni opracowuje statut, który będzie podstawą jej działania. **Statut określa organizację, zakres i sposób działania spółdzielni, członkostwo oraz kwestie dotyczące funduszy i finansów.** Punktem wyjścia może być wzorcowy statut spółdzielni uczniowskiej opracowany przez Krajową Radę Spółdzielczą, chociaż w internecie znaleźć można inne wzory stworzone przez organizacje wspierające rozwój spółdzielczości uczniowskiej, takie jak Stowarzyszenie Morena (linki odsyłające do tych materiałów znajdują się na końcu publikacji).

Spółdzielnia uczniowska może zrzeszać dowolną liczbę uczniów, nie może być ich jednak mniej niż pięcioro. Jest samodzielnie prowadzona przez uczniów pod opieką nauczyciela – opiekuna spółdzielni. Zgodę na założenie spółdzielni wydaje dyrektor szkoły lub placówki po wcześniejszym uzgodnieniu jej prowadzenia z założycielami. Spółdzielnia jako twór wewnętrzny szkoły nie płaci podatków, ale też jej członkowie nie otrzymują comiesięcznego wynagrodzenia. Wypracowana przez SU nadwyżka finansowa może zostać przeznaczona na realizację wspólnego celu – wycieczkę klasową, pomoc uczniom w trudnej sytuacji czy inwestycję w sprzęt potrzebny do dalszego rozwoju. Spółdzielnia uczniowska może również współpracować ze spółdzielnią osób dorosłych, mowa wtedy o współpracy patronackiej. Działalność SU w szkole może przynieść korzyści zarówno uczniom, jak i nauczycielom. Zostało to zaprezentowane w tabeli poniżej.

Korzyści z działalności spółdzielni uczniowskiej dla uczniów i nauczycieli

Spółdzielnia uczniowska	
korzyści dla uczniów	**korzyści dla nauczycieli**
Nabycie praktycznych umiejętności z zakresu przedsiębiorczości, zarządzania i ekonomii	Realizacja podstawy programowej (wiedza o społeczeństwie, etyka, matematyka, informatyka)
Nabycie wiedzy o społeczności lokalnej, organizacjach i podmiotach działających w tej strefie (od firm, poprzez organizacje pozarządowe, aż po jednostki samorządu terytorialnego)	Lepsza jakość współpracy z uczniem
Nabycie kompetencji miękkich, takich jak: współpraca, działanie zespołowe, komunikacja, kreatywność, zarządzanie czasem, asertywność	Samorozwój i samorealizacja
Wzrost świadomości obywatelskiej	

Źródło: opracowanie własne

[65] *Jaka regulacja dla spółdzielni uczniowskich? Ekspertyza Związku Lustracyjnego Spółdzielni Pracy*, Agencja Rozwoju i Promocji Spółdzielczości Związku Lustracyjnego Spółdzielni Pracy, Kraków 2015.

Warto podkreślić również aspekty etyczne związane z działalnością SU, o których coraz więcej mówi się też w kontekście prowadzenia zrównoważonego biznesu – zajmującego się nie tylko generowaniem zysku finansowego, ale również świadomością znaczenia aspektów środowiskowych, wspierającego rozwój społeczności lokalnych i dbającego o dobrostan własnych pracowników. Kluczowy pozostaje aspekt ekonomiczny – spółdzielnia operuje realnymi pieniędzmi i wypracowuje realny zysk finansowy, o którego przeznaczeniu decydują sami uczniowie. Nadwyżka środków finansowych uzyskana w wyniku działalności spółdzielni nie podlega podziałowi pomiędzy jej członków i jest przeznaczana na działalność statutową spółdzielni.

Zarówno uczniowie, jak i nauczyciele nie muszą być gotowi do zakładania spółdzielni uczniowskiej. Może to być część szerszego procesu związanego z kształceniem u uczniów kompetencji z zakresu przedsiębiorczości społecznej. Warto skontaktować się w tym celu z organizacjami pozarządowymi lub ośrodkami wsparcia ekonomii społecznej specjalizującymi się w edukacji w tych obszarach. Kilka przykładów takich organizacji to:

- Polska Fundacja Społeczeństwa Przedsiębiorczego, http://spoldzielniauczniowska.pl,
- Fundacja Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej: https://www.frsu.pl/,
- Stowarzyszenie Morena: https://morena.org.pl/.

Miniprzedsiębiorstwo

W przeciwieństwie do spółdzielni uczniowskiej **miniprzedsiębiorstwo nie ma trwałej struktury i funkcjonuje w ramach działań projektowych lub narzędzi dydaktycznych, jakimi są projekty uczniowskie**. Jednocześnie jednak pozostaje dla uczniów szansą na zdobycie opisanych wcześniej kompetencji w krótkim cyklu szkoleniowym, bez konieczności podejmowania trwałych zobowiązań. Etapy tworzenia miniprzedsiębiorstwa w dużej mierze mogą pokrywać się z etapami tworzenia spółdzielni uczniowskiej i mogą wyglądać następująco:

1. **Opracowanie koncepcji.** Podobnie jak w przypadku SU i innych przedsiębiorstw również miniprzedsiębiorstwo uczniowskie „zaczyna się" od pomysłu. Im więcej pomysłów, tym lepiej. Warto również zachęcić uczniów do przeprowadzenia badania wśród innych uczniów lub społeczności lokalnej mającego na celu dowiedzenie się, jaka działalność jest potrzebna.

2. **Zdobycie informacji na temat sposobu funkcjonowania i założenia przedsiębiorstwa.** Przygotowania powinny – w miarę możliwości – jak najwierniej oddawać sposób rejestracji i formę organizacji przedsiębiorstwa.

3. **Tworzenie biznesplanu.** Pisanie biznesplanu pozwala uczniom poznać w praktyce aspekty funkcjonowania firmy związane z rynkiem, marketingiem czy dostawcami. W ramach biznesplanu uczniowie muszą oszacować koszty produktów lub usług, które chcą świadczyć, koszty wynajmu lokalu, personelu i innych rzeczy mających znaczenie dla rozwoju firmy.

Jak stworzyć miniprzedsiębiorstwo

Źródło: opracowanie własne

WSKAZÓWKA

Im bardziej praktyczny wymiar mają prace nad stworzeniem biznesplanu, tym lepiej. Niektóre organizacje ogłaszają bowiem konkursy na mikrogranty dla grup nieformalnych, związane z realizacją określonych zadań w danym czasie i opracowaniem prostego biznesplanu. Takie konkursy dotychczas były organizowane m.in. przez Stowarzyszenie Morena i Stowarzyszenie Na Rzecz Spółdzielni Socjalnych. W obu przypadkach ważnymi elementami biznesplanów były społeczne aspekty planowanych działalności.

4. **Zarządzanie miniprzedsiębiorstwem.** Uczniowie wybierają model zarządzania, dzielą pomiędzy siebie obowiązki i odpowiedzialność. Muszą samodzielnie zarządzać swoim przedsiębiorstwem i samodzielnie podejmować decyzje.

5. **Zakończenie i analiza działalności miniprzedsiębiorstwa.** Uczniowie kończą działalność miniprzedsiębiorstwa – projektu. Jeśli przedsiębiorstwo świadczyło usługi (np. organizowało eventy charytatywne lub warsztaty), uczniowie mogą skontaktować się ze swoimi klientami i zebrać od nich opinie. Jeśli realizowało mikrogrant, uczniowie są zobowiązani do przygotowania sprawozdania ze zrealizowanych działań i sprawdzenia, czy opłacone zostały wszystkie rachunki, a wszystkie osoby rzetelnie wywiązały się ze swoich zobowiązań. Na spotkaniu podsumowującym uczniowie oceniają działalność swojego przedsiębiorstwa, prezentują jego osiągnięcia i dyskutują o trudnościach, które napotkali podczas realizacji swojego działania.

Korzyści z prowadzenia miniprzedsiębiorstwa dla uczniów to:

- zaznajomienie się z etapami działalności gospodarczej,
- zdobycie wiedzy biznesowej oraz umiejętności praktycznych, specyficznych dla różnych stanowisk (np. menadżer projektu, specjalista ds. marketingu, księgowy, analityk danych),
- łączenie wiedzy z różnych obszarów,
- sporządzanie i wypełnianie dokumentów w obszarach związanych z działalnością gospodarczą i społeczną,
- nawiązywanie kontaktów biznesowych, angażowanie do współpracy różnych stron, rozwijanie umiejętności przywódczych,
- mierzenie się z ryzykiem i konsekwencjami urzeczywistniania swoich pomysłów.

CASE STUDY

Ciekawym przykładem inicjatyw realizowanych przez uczniów szkoły podstawowej w ramach miniprzedsiębiorstwa jest „Kawiarenka na 102 działająca w Zespole Szkół Specjalnych nr 102 w Poznaniu". Uczniowie wzięli udział w konkursie na inicjatywy łączące aspekty przedsiębiorcze i społeczne, stworzyli biznesplan, złożyli wniosek i otrzymali mikrogrant na wyposażenie szkolnej kawiarenki. Po zakończeniu projektu kawiarenka nadal działa i jest otwierana dla uczniów raz w miesiącu. Zebrane wówczas środki finansowe uczniowie inwestują w dalszy rozwój kawiarenki i działania integracyjne. Kawiarenka prowadzona jest przez uczniów samodzielnie pod nadzorem nauczycieli – opiekunów przedsięwzięcia.

Podsumowanie

Przedsiębiorczość społeczna jest specyficznym rodzajem przedsiębiorczości łączącym ze sobą aspekty społeczne i biznesowe. Przykładem jest spółdzielnia. Jej nadrzędnym celem nie jest zysk, ale działanie na rzecz członków oraz społeczności lokalnej lub szkolnej. Spółdzielnia jest własnością wszystkich członków, którzy mają równy głos w podejmowaniu decyzji. Szczególnym przykładem spółdzielni jest spółdzielnia uczniowska. Ma ona formalną strukturę i może działać w szkole.

Alternatywą dla spółdzielni uczniowskiej może być miniprzedsiębiorstwo. Jest ono pozbawioną formalnej struktury symulacją, możliwą do wdrożenia np. podczas projektu edukacyjnego. Miniprzedsiębiorstwo pozwala przetestować poszczególne cykle z życia firmy od opracowania koncepcji i biznesplanu, poprzez zadania związane z uruchomieniem i zarządzaniem działalnością, aż po jej zamknięcie i ewaluację.

2.6. ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z ROLĄ PAŃSTWA W GOSPODARCE

Problematyka roli państwa w gospodarce stanowi jeden z centralnych tematów debat toczonych przez ekonomistów na przestrzeni wieków. Formułowali oni skrajnie odmienne poglądy, od całkowitego odrzucenia udziału państwa w gospodarce, po uznanie go za głównego organizatora życia gospodarczego[66]. Współcześnie, w dobie złożonych wyzwań cywilizacyjnych, takich jak postępujące zmiany klimatyczne powiązane z koniecznością transformacji energetycznej, rosnące nierówności społeczne czy dynamiczny rozwój sztucznej inteligencji, kwestia ta nabiera jeszcze większego znaczenia.

Nurty ekonomiczne a rola państwa w gospodarce

Na jednym krańcu tego sporu stoją przedstawiciele **szkoły austriackiej**, tacy jak Friedrich August von Hayek czy Ludwik von Mises. Uważają oni, że udział państwa w gospodarce powinien się ograniczać do roli „nocnego stróża" – zapewniania porządku prawnego i bezpieczeństwa, bez ingerencji w działalność gospodarczą i rynkowe mechanizmy kształtowania cen. W ich ocenie każda forma interwencji państwowej może prowadzić do różnorakich zakłóceń na rynku czy też do niedoboru towarów[67].

Bardziej umiarkowane podejście reprezentują **szkoła klasyczna** oraz **neoklasyczna**. Przedstawiciele klasycyzmu, tacy jak Adam Smith, argumentują, że mechanizm rynkowy, za sprawą tzw. niewidzialnej ręki, w naturalny sposób koordynuje procesy gospodarcze, a interwencja państwa powinna być ograniczona do sytuacji zawodności rynku, czyli przypadków, w których nie jest on w stanie efektywnie realizować swoich funkcji, np. w warunkach monopolu[68]. Jednakże historia pokazała, że samoregulacja rynku nie zawsze prowadzi do optymalnych rezultatów.

Po wielkim kryzysie z lat 30. XX wieku John Maynard Keynes stworzył podstawy nowego paradygmatu, który zakłada aktywną rolę państwa w stabilizowaniu gospodarki. **Keynesiści** argumentują, że w warunkach niskiego popytu i masowego bezrobocia sektor prywatny nie jest w stanie zapewnić pełnego zatrudnienia, dlatego interwencja państwa,

[66] Syntetyczne zestawienie wielu nurtów ekonomii współczesnej znaleźć można w publikacji: L. Fischer, *Pomyśleć ekonomię od nowa. Przewodnik po głównych nurtach ekonomii heterodoksyjnej*, Wydawnictwo Ekonomiczne „Heterodox", Poznań 2018.

[67] F.A. von Hayek, *Droga do zniewolenia*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 1998; L. von Mises, *Ludzkie działanie. Traktat o ekonomii*, Instytut Ludwiga von Misesa, Wrocław 2012.

[68] A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.

za pomocą m.in. inwestycji infrastrukturalnych, takich jak budowa dróg czy mostów, jest niezbędna dla pobudzenia popytu i ożywienia gospodarki[69].

Najdalej idącą rolę państwa w gospodarce postulują **szkoła marksistowska** oraz szeroko pojęte **nurty lewicowe**. W ich ujęciu państwo powinno pełnić funkcję nie tylko regulatora, lecz także właściciela środków produkcji, zwłaszcza w strategicznych sektorach gospodarki. Centralne planowanie gospodarcze ukierunkowane jest w tym podejściu na realizację celów społecznych, takich jak równość czy dobro wspólne, a nie na maksymalizację zysku[70].

Rozwój poglądów na temat roli państwa w gospodarce to nie tylko teoretyczne spory, lecz także kwestia o fundamentalnym znaczeniu dla naszego codziennego życia. Ostatecznie to właśnie obywatele, głosując w wyborach, decydują o tym, w jakim stopniu państwo angażuje się w rozwiązywanie problemów społecznych i gospodarczych. Każda decyzja polityczna, czy to dotycząca np. prywatyzacji służby zdrowia, zwiększenia wydatków na świadczenia socjalne, regulacji rynku pracy, czy też inwestycji w infrastrukturę, jest w istocie wyborem między różnymi modelami relacji państwo – gospodarka.

Funkcje państwa w gospodarce

Rola państwa w gospodarce to od lat temat intensywnie analizowany przez ekonomistów i polityków podejmujących realne decyzje gospodarcze. Niezależnie od preferowanego modelu gospodarczego współczesne państwa pełnią wiele istotnych funkcji, które wykraczają poza minimalne ramy regulacyjne. Kluczowe znaczenie mają trzy podstawowe obszary aktywności państwowej, przedstawione na rysunku poniżej. Są to funkcje: alokacyjna, redystrybucyjna oraz stabilizacyjna. Ich role i sposoby realizacji ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się warunki społeczno-gospodarcze, a ich wzajemne oddziaływanie wymaga od państwa ciągłego poszukiwania równowagi między efektywnością ekonomiczną a sprawiedliwością społeczną.

Trzy kluczowe funkcje państwa w gospodarce

Źródło: opracowanie własne

Ponieważ dobra publiczne charakteryzują się niepodzielnością i niemożnością wykluczenia jednostek z ich konsumpcji, prywatni producenci nie są skłonni do ich dostarczania. Nikt bowiem nie chce za nie dobrowolnie płacić, skoro korzystać z nich mogą wszyscy, zazwyczaj nieodpłatnie. Z tego względu państwo przejmuje rolę organizatora i dostawcy tych dóbr, finansując je ze środków budżetowych i zapewniając ich powszechną dostępność.

[69] J.M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
[70] K. Marks, *Kapitał*, t. 1, Avia-Artis, Warszawa 2004.

Tego rodzaju działania określa się mianem **funkcji alokacyjnej** państwa. Jej celem jest zapewnienie efektywnego dostępu do dóbr i usług publicznych, takich jak infrastruktura, edukacja czy bezpieczeństwo. Jednak zapewnienie sprawiedliwego dostępu do dóbr publicznych nie wystarcza, by zagwarantować równość szans i przeciwdziałać pogłębiającym się nierównościom dochodowym. W warunkach gospodarki rynkowej część obywateli osiąga wysokie dochody, podczas gdy inni borykają się z trudnościami materialnymi. Rynek nie posiada mechanizmów, które zapewniłyby sprawiedliwą dystrybucję dochodów. W tym kontekście państwo pełni **funkcję redystrybucyjną**, polegającą na transferze części dochodów z jednych grup społecznych do innych grup w celu łagodzenia nierówności społecznych i ekonomicznych. Realizuje ją m.in. za pomocą progresywnego systemu podatkowego, zasiłków rodzinnych, wsparcia socjalnego oraz systemu ubezpieczeń społecznych. Celem nie jest całkowite zrównanie dochodów, lecz stworzenie bardziej wyrównanych warunków startu i ograniczenie zjawiska ubóstwa.

Oprócz zapewnienia sprawiedliwości społecznej państwo odgrywa również kluczową rolę w reagowaniu na zmienne warunki makroekonomiczne. Gospodarka podlega bowiem cyklicznym wahaniom, okresy wzrostu przeplatają się z fazami spowolnienia lub recesji. W sytuacjach kryzysowych, takich jak kryzys gospodarczy czy pandemia COVID-19, dochodzi do spadku popytu, ograniczenia działalności przedsiębiorstw i wzrostu bezrobocia. W takich momentach państwo podejmuje działania w ramach **funkcji stabilizacyjnej**, a ich celem jest łagodzenie skutków wahań koniunkturalnych. Może to obejmować zwiększanie wydatków publicznych, wsparcie osób tracących pracę czy uruchamianie programów antykryzysowych. Dzięki tym interwencjom możliwe jest przeciwdziałanie nadmiernej recesji, wysokiej inflacji oraz destabilizacji rynku pracy[71].

Wsparcie rządu w czasie pandemii COVID-19

W czasie kryzysu spowodowanego pandemią COVID-19 państwo polskie wprowadziło obszerny pakiet działań pomocowych, takich jak programy Tarcza Antykryzysowa i Tarcza Finansowa PFR, mające na celu ochronę miejsc pracy oraz wsparcie przedsiębiorstw i ochrony zdrowia. Wsparcia udzielano zarówno w formie finansowej (dotacje, pożyczki i ulgi podatkowe), jak i pozafinansowej (np. ułatwienia administracyjne). Istotne było także wykorzystanie środków unijnych na modernizację ochrony zdrowia i pomoc organizacjom pozarządowym zaangażowanym w walkę z pandemią. Programy te umożliwiły m.in. zwiększenie liczby łóżek szpitalnych, zakup sprzętu medycznego oraz wsparcie samorządów. Dzięki szybkiemu wdrożeniu tych działań możliwe było zachowanie stabilności gospodarczej i społecznej w trudnym okresie pandemii[72].

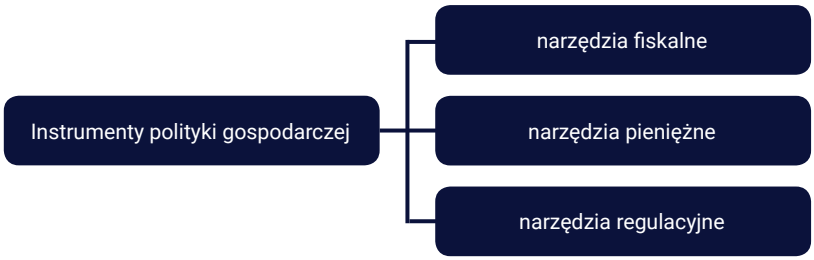
[71] Zob. S. Owsiak, *Finanse publiczne: współczesne ujęcie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017; C. Kosikowski, *Współczesny interwencjonizm*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018; Narodowy Bank Polski, *Polityka pieniężna*, https://nbp.pl/polityka-pieniezna/ (dostęp: 28.07.2025).

[72] Serwis Rzeczpospolitej Polskiej, *Najważniejsze działania i rozwiązania MRPiT – podsumowanie 2020 roku*, https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/najwazniejsze-dzialania-i-rozwiazania-mrpit--podsumowanie-2020-roku (dostęp: 28.07.2025); Serwis Rzeczpospolitej Polskiej, *Tarcza antykryzysowa*, https://www.gov.pl/web/gov/uslugi-dla-przedsiebiorcy/#tarcza-antykryzysowa (dostęp: 28.07.2025); Serwis Rzeczpospolitej Polskiej, *Walka z pandemią COVID-19 – jak to robimy*, https://www.gov.pl/web/koronawirus/walka-z-pandemia-covid-19--jak-to-robimy (dostęp: 28.07.2025).

Instrumenty polityki gospodarczej

Instrumenty polityki gospodarczej stanowią podstawowy zestaw narzędzi, za pomocą którego państwo wpływa na przebieg procesów gospodarczych oraz kształtuje warunki funkcjonowania rynku. Dzięki ich zastosowaniu możliwe jest oddziaływanie zarówno na ogólną równowagę makroekonomiczną, jak i na strukturę oraz dynamikę rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki. Wśród kluczowych grup instrumentów wyróżnia się zaprezentowane na poniższym schemacie narzędzia fiskalne, pieniężne oraz regulacyjne. Ich właściwe wykorzystanie umożliwia nie tylko przeciwdziałanie skutkom kryzysów i wspieranie wzrostu gospodarczego, lecz także ochronę interesu publicznego oraz realizację celów społecznych i środowiskowych. Pierwsza grupa instrumentów polityki gospodarczej to **instrumenty fiskalne**, obejmujące politykę podatkową oraz wydatki publiczne. Polityka podatkowa określa zasady dotyczące nakładania i poboru podatków, zarówno bezpośrednich (np. podatki dochodowe od osób fizycznych lub prawnych), jak i pośrednich (np. podatek od towarów i usług – VAT). Z kolei wydatki publiczne pełnią istotną funkcję stymulującą, umożliwiając finansowanie infrastruktury, edukacji, ochrony zdrowia czy transferów socjalnych. Dobrym przykładem jest reakcja wielu państw na kryzys wywołany pandemią COVID-19, kiedy rządy znacząco zwiększyły wydatki publiczne, by chronić miejsca pracy i pobudzać konsumpcję.

Instrumenty polityki gospodarczej

Źródło: opracowanie własne

Drugą grupę narzędzi stanowią **instrumenty pieniężne**, za pomocą których państwo, poprzez bank centralny, regulując podaż pieniądza oraz stopy procentowe, wpływa na zachowania konsumentów i przedsiębiorców oraz wpływa na wysokość inflacji. W Polsce bankiem centralnym jest Narodowy Bank Polski, który realizując strategię bezpośredniego celu inflacyjnego, dąży do utrzymania inflacji na poziomie 2,5%, z dopuszczalnym przedziałem 1,5–3,5% w ujęciu rocznym. Wysokość **stóp procentowych** oddziałuje na koszt kredytu, a tym samym wpływa na decyzje inwestycyjne, oszczędnościowe i konsumpcyjne. Podwyższenie stóp ogranicza inflację, podczas gdy ich obniżenie może pobudzać wzrost gospodarczy. **Rezerwa obowiązkowa**, czyli część depozytów, którą banki muszą utrzymywać w banku centralnym, wpływa na zdolność sektora bankowego do udzielania kredytów. Istotną rolę odgrywają także **operacje otwartego rynku**, polegające na transakcjach kupna i sprzedaży papierów wartościowych oraz emisji własnych papierów dłużnych banku centralnego, co pozwala kontrolować ilość pieniądza w obiegu i stabilizować system finansowy.

Elementem polityki pieniężnej jest również **polityka kursu walutowego**. Narodowy Bank Polski stosuje elastyczny kurs walutowy, co oznacza, że wartość złotego ustalana jest przede wszystkim przez rynek. Jednocześnie NBP zastrzega możliwość interwencji w sytuacjach zagrożenia stabilności makroekonomicznej, np. w celu ograniczenia nadmiernych wahań kursu złotego. W zależności od celu polityki pieniężnej wyróżnia się działania ekspansywne, mające stymulować wzrost gospodarczy, oraz działania restrykcyjne, służące przeciwdziałaniu inflacji. Przykładowo, w latach 2021–2023 wiele banków centralnych,

w tym Europejski Bank Centralny oraz Narodowy Bank Polski, podnosiło stopy procentowe w odpowiedzi na rosnącą inflację.

Oddziaływanie państwa na gospodarkę nie ogranicza się jedynie do finansów. Kluczowym narzędziem są również **regulacje prawne**, które wyznaczają ramy funkcjonowania uczestników rynku. Obejmują one przepisy z zakresu m.in. ochrony środowiska, prawa pracy i prawa konkurencji oraz regulacje sektorów strategicznych, takich jak energetyka czy transport. Dzięki nim państwo zapewnia przejrzystość relacji gospodarczych, przeciwdziała nadużyciom rynkowym i chroni interes publiczny. Przykładowo, prawo pracy reguluje kwestie dotyczące płacy minimalnej, czasu pracy oraz ochrony pracownika. Prawo konkurencji z kolei przeciwdziała praktykom monopolistycznym i nadużywaniu pozycji dominującej przez duże przedsiębiorstwa. Państwo dba także o przestrzeganie norm środowiskowych, w tym norm emisyjnych, czy też obowiązkowych zasad recyklingu, zmuszając przedsiębiorstwa do wprowadzania rozwiązań zgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju i odpowiedzialności społecznej. W sektorach strategicznych regulacje mają na celu zapewnienie bezpieczeństwa publicznego, wysokiej jakości usług i ograniczenie ryzyka systemowego. Tego rodzaju przepisy są niezbędne, by pogodzić wolność działalności gospodarczej z interesem społecznym i środowiskowym[73]. Odrębnym filarem regulacji jest prawo konsumenckie, mające na celu ochronę interesów konsumentów, w tym na rynku usług finansowych.

Trudne wybory, mądre rozmowy

Aby przyswoić omówione wyżej wiadomości, uczniowie mogą wziąć udział w klasowej debacie, w której zastanowią się nad rolą państwa w gospodarce. Tematem rozmowy mogą być pytania:

- *Czy lepiej, gdy podatki są wyższe i państwo zapewnia więcej usług publicznych?*
- *Czy opieka zdrowotna powinna być bezpłatna dla wszystkich, czy prywatna i opłacana indywidualnie?*

Uczniowie mają za zadanie podzielić się swoimi opiniami, wysłuchać innych i zastanowić się nad argumentami obu stron. Nauczyciel pełni funkcję moderatora, który dba o to, by dyskusja pokazała, że nie ma jednego prostego rozwiązania – każda decyzja ma swoje korzyści i konsekwencje.

Podsumowanie

Istnieją różne modele zaangażowania państwa w gospodarkę, odzwierciedlające debatę między liberałami, czyli zwolennikami austriackiej szkoły ekonomii opowiadającymi się za minimalną interwencją, a zwolennikami silnej państwowości, kładącymi nacisk na aktywną politykę społeczną i gospodarczą. Przykładami państw opiekuńczych są Szwecja, Dania i Norwegia. W krajach tych państwo odgrywa bardzo dużą rolę, zapewnia szeroki dostęp do usług socjalnych, zdrowotnych i edukacyjnych oraz silnie reguluje rynek pracy. Taki model sprzyja wyrównywaniu szans, wysokiemu poziomowi bezpieczeństwa socjalnego i powszechnej dostępności usług publicznych, choć wiąże się z wysokimi podatkami i kosztami utrzymania systemu, a także może prowadzić do bierności zawodowej części obywateli. Z kolei w państwach wolnorynkowych, takich jak USA, rola państwa jest ograniczona i koncentruje się na ochronie własności prywatnej, swobodzie działalności

[73] Zob. N.G. Mankiw, *Principles of Economics: Eight Edition*, Cengage Learning, 2018; P. Szkudlarek, *Regulacja jako instrument oddziaływania państwa na gospodarkę*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu" 2010, nr 113, s. 927–937.

gospodarczej oraz wspieraniu konkurencji. Model ten sprzyja rozwojowi przedsiębiorczości, niskim podatkom i wysokiej dynamice gospodarczej, ale niesie ze sobą ograniczony dostęp do pomocy socjalnej, zwłaszcza dla osób w trudnej sytuacji, oraz większe nierówności społeczne i mniejszy dostęp do usług publicznych.

Nowoczesne państwo realizuje trzy główne funkcje: dostarcza dobra publiczne, co odpowiada funkcji alokacyjnej, łagodzi nierówności społeczne – pełni więc funkcję redystrybucyjną, oraz stabilizuje gospodarkę w obliczu kryzysów, realizując funkcję stabilizacyjną. Te funkcje dostosowywane są do bieżących wyzwań gospodarczych i społecznych. Państwo wpływa na gospodarkę za pomocą narzędzi takich jak polityka fiskalna, obejmująca podatki i wydatki publiczne, polityka monetarna, dotycząca stóp procentowych i podaży pieniądza, oraz regulacje prawne, które kształtują ramy funkcjonowania rynku. Skala i forma ingerencji państwa ewoluują w odpowiedzi na zmiany technologiczne, społeczne i gospodarcze, a kluczowym zadaniem pozostaje znalezienie równowagi między efektywnością rynku a równością społeczną.

Zrozumienie przez uczniów roli państwa w gospodarce powinno wykraczać poza znajomość suchych definicji czy modeli teoretycznych. Kluczowe jest ukazanie praktycznego wpływu polityk gospodarczych na codzienne życie obywateli w różnych krajach. Aby uczynić tę tematykę bliższą i bardziej angażującą, warto zachęcać uczniów do samodzielnego odkrywania własnych poglądów ekonomicznych, np. za pomocą testów skoncentrowanych głównie na kwestiach gospodarczych. Dobrym uzupełnieniem są projekty i debaty uczniowskie, w ramach których uczniowie przygotowują prezentacje o systemach gospodarczych wybranych państw, analizują bieżące wydarzenia ekonomiczne lub porównują realne dane makroekonomiczne. Kluczowe jest przy tym wyposażenie uczniów w dostęp do rzetelnych źródeł danych, takich jak raporty oraz bazy OECD, Banku Światowego czy Eurostatu. Praca z tego typu materiałami uczy krytycznej analizy oraz pozwala porównywać efekty różnych rozwiązań gospodarczych. Dzięki temu uczniowie nie tylko lepiej uświadomią sobie rolę państwa w gospodarce i różnorodność modeli ekonomicznych, ale także nauczą się świadomie formułować własne opinie. Uczestnictwo w debatach oraz prezentacjach sprzyja rozwijaniu umiejętności prowadzenia merytorycznej dyskusji z osobami reprezentującymi odmienne poglądy gospodarcze. To z kolei wspiera kształtowanie postaw otwartości i dialogu, a w szerszej perspektywie przyczynia się do ograniczania polaryzacji społecznej.

3. NARZĘDZIA I METODY KSZTAŁCENIA W ZAKRESIE FINANSÓW

3.1. METODY AKTYWIZUJĄCE

Charakterystyka metod aktywizujących i efekty ich stosowania w kształceniu kompetencji finansowych

Metody aktywizujące są to takie sposoby nauczania, które kładą nacisk na aktywny udział ucznia w procesie uczenia się, angażują go w działanie i przeżywanie zamiast biernego przyswajania wiedzy. Uczniowie dzięki metodom aktywizującym poszerzają swoją wiedzę i doskonalą umiejętności, a także **rozwijają kluczowe kompetencje**.

Stosowanie metod aktywizujących[74] w czasie edukacji finansowej szczególnie sprzyja rozwojowi kompetencji dotyczących rozumienia i tworzenia informacji, kompetencji cyfrowych, osobistych, społecznych i obywatelskich, a także kompetencji z zakresu przedsiębiorczości. Pracując metodami aktywizującymi, nauczyciel widzi zaangażowanie i postępy swoich uczniów, odczuwa większą satysfakcję z pracy. Buduje pozytywną atmosferę w klasie i wzmacnia relację nauczyciel – uczeń. Staje się mentorem, ekspertem, udzielającym rad i wskazówek, dzielącym się doświadczeniem. Stosowanie metod aktywizujących zwiększa efektywność nauczania.

W *Raporcie z badania edukacji ekonomicznej z perspektywy nauczycieli różnych przedmiotów* zawarta jest rekomendacja dotycząca metod nauczania: „Aby zwiększyć zainteresowanie uczniów i podnieść ich zaangażowanie, konieczne jest wdrożenie nowoczesnych, efektywnych metod dydaktycznych, które lepiej odpowiadałyby na potrzeby współczesnych uczniów”[75]. Takimi metodami są właśnie metody aktywizujące.

Aktywizujące metody nauczania zalecane w edukacji finansowej

Istnieje kilka sposobów podziału aktywizujących metod nauczania. Współczesne opracowanie podziału zaproponował Franciszek Bereźnicki[76] i jest to koncepcja zbierająca dorobek wielu autorów.

Zgodnie z podaną przez Bereźnickiego klasyfikacją metody aktywizujące uporządkowane są w trzy grupy:

- metody problemowe,
- metody eksponujące,
- metody praktyczne.

Poniżej omówione zostaną aktywizujące metody nauczania zalecane w edukacji finansowej dla II etapu kształcenia wraz z praktycznymi wskazówkami ich zastosowania.

[74] E. Brudnik, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie*, Oficyna Wydawnicza Nauczycieli, Kielce 2000.
[75] M. Urbaniec i in., *Edukacja ekonomiczna z perspektywy nauczycieli różnych przedmiotów w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych*, Raport z badania, Fundacja Warszawski Instytut Bankowości, Warszawa 2024, s. 15.
[76] F. Bereźnicki, *Podstawy kształcenia ogólnego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2011.

Stosowanie metod problemowych w edukacji finansowej

Metody problemowe rozwijają umiejętność krytycznego myślenia. Polegają one na przedstawieniu uczniom sytuacji problemowej, którą należy rozwiązać. Uczniowie do tego celu wykorzystują różne źródła informacji: filmy dydaktyczne, fotografie, rysunki, internet, dane liczbowe itp. Odnajdywanie rozwiązania składa się z kilku etapów, którymi są: analizowanie problemu, wyjaśnianie, ocenianie, porównywanie i wnioskowanie.

Zalecane metody problemowe w edukacji finansowej to:

- burza mózgów,
- obserwacja,
- dyskusja panelowa,
- debata oksfordzka (zalecana do przedstawiania różnych punktów widzenia),
- klasyczna metoda problemowa,
- analiza SWOT,
- studium przypadku (*case study*).

Burza mózgów jest metodą pracy grupowej, w czasie której uczniowie mają podać jak największą liczbę pomysłów na rozwiązanie konkretnego problemu lub zadania. Nauczyciel przedstawia cel lub problem, który ma być rozwiązany. Nie krytykuje i nie ocenia uczniów podczas ich pracy. Uczniowie zgłaszają pomysły, następnie je analizują i weryfikują w celu wybrania najlepszych rozwiązań[77].

Istnieje kilka sposobów przeprowadzania burzy mózgów:

- **metoda 635** (6 uczestników, 3 pomysły w ciągu 5 min) – uczniowie przekazują sobie kartkę papieru, na której każdy dopisuje nowe pomysły,
- **metoda Philips 66** – sześcioosobowe grupy dyskutują przez 6 min, moderator przedstawia wynik pracy na forum klasy,
- **praca w kręgu** – każdy uczestnik po kolei zgłasza swój pomysł.

Zastosowanie burzy mózgów: nauczyciel omawia wybrany temat z obszaru finansów lub przedsiębiorczości, następnie formułuje pytanie problemowe, na które uczniowie mają wypracować odpowiedź podczas burzy mózgów.

Metoda obserwacji polega na celowym i systematycznym zbieraniu danych za pomocą obserwacji oraz notowania zjawisk, zdarzeń lub zachowania. Należy wskazać cel obserwacji, przedmiot obserwacji, warunki obserwacji oraz sposób zbierania danych. Zaletą obserwacji jest możliwość zbierania danych **w czasie rzeczywistym i w naturalnym kontekście**. Wadą jest subiektywna interpretacja obserwacji. W arkuszu obserwacji powinny się znaleźć cele obserwacji, opis przebiegu i zaobserwowanych sytuacji oraz refleksje. Na podstawie obserwacji opracowywane są wnioski.

Zastosowanie metody obserwacji: obserwacje podczas wyjść grupowych, w czasie oglądania filmów, wywiadów, podcastów o tematyce edukacji finansowej.

Nauczyciel posługujący się **klasyczną metodą problemową** przedstawia uczniom sytuację problemową, która wymaga rozwiązania. Uczniowie analizują problem, szukają informacji potrzebnych do jego rozwiązania. Proponują możliwe rozwiązania (hipotezy) i zastanawiają się nad sposobami ich zweryfikowania. Na podstawie wyników weryfikacji wyciągają wnioski, formułują ostateczne rozwiązanie i starają się je uogólnić. Metoda problemowa rozwija umiejętności, które są przydatne w życiu codziennym i zawodowym.

[77] K. Rau, E. Ziętkiewicz, *Jak aktywizować uczniów. Burza mózgów i inne techniki*, Oficyna „G&P", Poznań 2000.

Zastosowanie klasycznej metody problemowej: projekty edukacyjne i lekcje o tematyce związanej z bezpieczeństwem finansowym, planowaniem budżetu osobistego, planowaniem aktywności dotyczących tworzenia, rozwijania i prowadzenia własnego biznesu.

Metoda SWOT (analiza SWOT) służy do porządkowania i analizy informacji, oceny sytuacji, projektu lub firmy. Ocenie podlegają:
- ***S**trengths* (mocne strony) – pozytywne cechy i zasoby,
- ***W**eaknesses* (słabe strony) – negatywne cechy i ograniczenia,
- ***O**pportunities* (szanse) – czynniki zewnętrzne, które mogą przynieść korzyści,
- ***T**hreats* (zagrożenia) – czynniki zewnętrzne, które mogą przynieść szkody.

Identyfikacja i analiza tych czterech czynników pozwala ocenić, co i w jaki sposób wpływa na organizację projektu. Ułatwia podejmowanie decyzji i planowanie dalszych działań.

Zastosowanie metody SWOT: ocena sytuacji albo problemu finansowego lub związanego z podjęciem działalności gospodarczej. Opracowanie wniosków ukierunkowujących dalsze działania w projekcie.

Studium przypadku polega na **analizie konkretnego przypadku, sytuacji lub problemu**. Nauczyciel przedstawia uczniom opis konkretnej sytuacji, problemu lub zdarzenia. Uczniowie analizują otrzymane informacje, identyfikują kluczowe problemy i określają czynniki wpływające na sytuację. Opracowują różne sposoby rozwiązania problemu lub postępowania w danej sytuacji. Krytycznie oceniają możliwość wykonania zadania oraz oczekiwaną skuteczność zaproponowanych rozwiązań. Uczniowie uczą się analizować dane, identyfikować problemy, wyciągać wnioski i na ich podstawie podejmować decyzję. Wykorzystują wiedzę teoretyczną do rozwiązywania realnych problemów.

Zastosowanie studium przypadku: do przeprowadzenia analizy konkretnego przypadku związanego z działalnością banków, bezpieczeństwem finansowym, oszczędzaniem, ubezpieczeniami, oszustwami finansowymi, funkcjonowaniem gospodarki i rynku pracy, zakładaniem własnego biznesu i inwestowaniem.

Metody eksponujące – ekspresji i impresji[78]

Metody te nastawione są na emocjonalne zaangażowanie ucznia. W czasie przeżywania zaaranżowanego wydarzenia edukacyjnego uczniowie zarówno fizycznie, jak i psychicznie reagują na to, co się wydarzyło. Starają się je **zrozumieć i porównać z własnymi doświadczeniami**.

W grupie metod ekspresji i impresji zaleca się sposoby pracy z wykorzystaniem:
- dramy,
- metody projektu[79],
- gry dydaktycznej,
- metody symulacyjnej.

[78] J. Sawicki, *Sposoby aktywizowania uczniów w szkole XXI wieku. Pytania, refleksje, dobre rady. Poradnik dla nauczyciela*, Difin, Warszawa 2014.
[79] B. Gołębniak, *Uczenie metodą projektów*, WSiP, Warszawa 2002.

Gry dydaktyczne oraz metoda symulacyjna zostaną zaprezentowane w następnym podrozdziale niniejszej publikacji. W tym miejscu skupimy się na dramie i metodzie projektu.

W czasie **dramy** uczniowie odgrywają różne role związane z opisaną im wcześniej sytuacją. Pozwala to na lepsze zrozumienie siebie, innych i otaczającego świata. Uczniowie mogą mieć podane teksty wypowiedzi lub mogą improwizować. W każdym wypadku interpretacja tekstu zależy od wykonawcy.

Uczestnictwo w dramie jest bezpieczne dla uczniów, pozwala im na eksperymentowanie z różnym zachowaniem i emocjami. Wnioski są wyciągane na podstawie zrozumienia zależności przyczynowo-skutkowych przedstawionych z różnych punktów widzenia. Drama jest metodą całościowego rozwijania osobowości, przygotowującą do życia w społeczeństwie.

Pracując metodą dramy, można stosować różne techniki:

- wywiad „w roli" – jeden uczeń wciela się w określoną rolę, wskazaną przez nauczyciela, a reszta uczniów zadaje mu pytania;
- zamiana ról – uczniowie mają przypisane role postaci, pomiędzy którymi istnieje konflikt np. interesów. Dyskutują ze sobą, przedstawiając swoje racje, następnie zamieniają się między sobą rolami i kontynuują dyskusję. Dzięki temu mogą zrozumieć perspektywę drugiej osoby;
- przemówienie „w roli" – uczniowie odgrywają wskazane role, wygłaszając przemówienia.

Zastosowanie dramy: w czasie lekcji dotyczących wszystkich tematów edukacji finansowej oraz do wystąpień z okazji Dnia Edukacji Finansowej. Dramę zaleca się zwłaszcza uczniom z młodszych klas.

Metoda projektu polega na samodzielnym realizowaniu przez uczniów zadania przygotowanego przez nauczyciela na podstawie wcześniej ustalonych założeń. Uczniowie **samodzielnie planują, podejmują działania i rozwiązują problemy** ukierunkowane na osiągnięcie celu projektu.

Nauczyciel pełni funkcję **doradcy i facylitatora**. Ułatwia i wspiera pracę grup, ale nie wyręcza i nie narzuca gotowych rozwiązań. Kontroluje i nadzoruje pracę uczniów, ułatwia im komunikację, dopasowuje metody do sytuacji, dba o atmosferę.

Zastosowanie metody projektu: opracowanie zbiorcze tematów związanych z finansami i przedsiębiorczością.

Metody praktyczne

W tej grupie do kształcenia kompetencji finansowych stosuje się metody z wykorzystaniem elementów graficznych. Można je wykorzystywać podczas ćwiczeń dotyczących podejmowania decyzji finansowych i do podsumowania wybranych zagadnień z edukacji finansowej.

Spośród metod tego typu w edukacji finansowej zalecane są:

- drzewko decyzyjne,
- rybi szkielet,
- plakat,
- mapa mentalna.

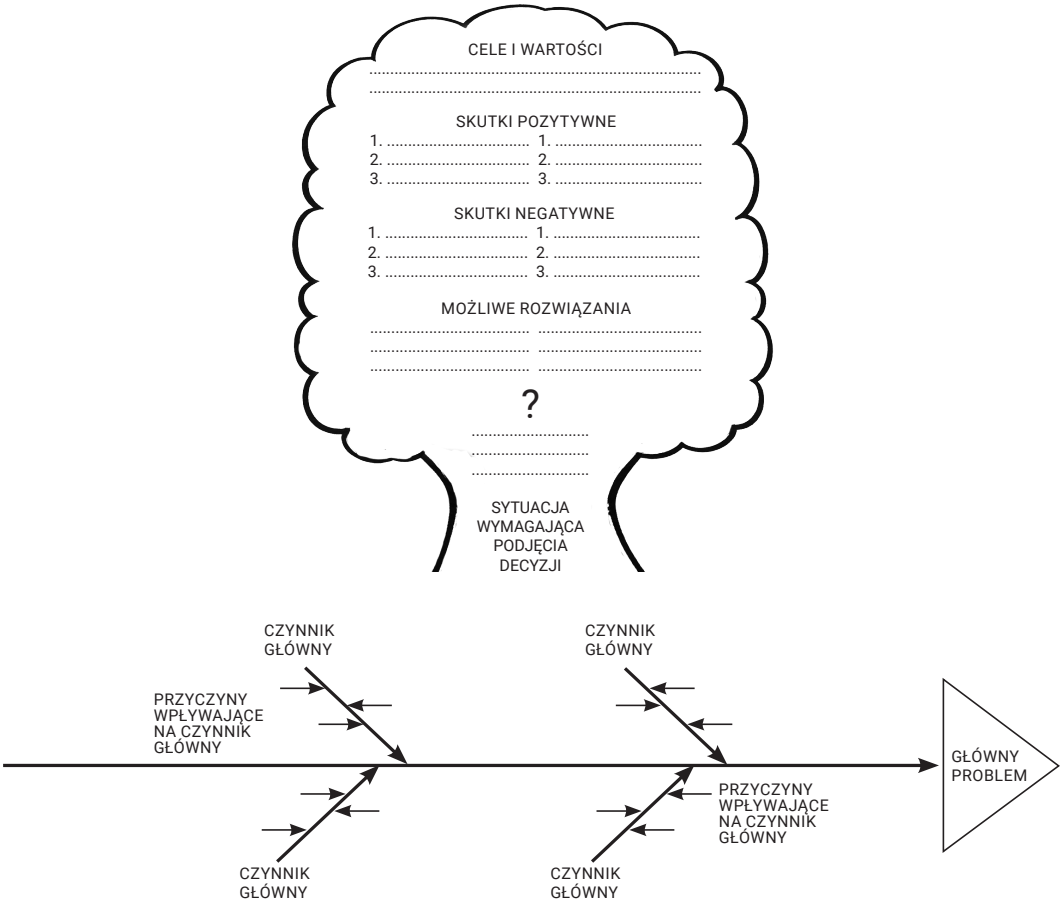
Drzewko decyzyjne to graficzne przedstawienie procesu podejmowania decyzji. Składa się ono z korzenia, który reprezentuje problem, **węzłów decyzyjnych**, czyli punktów, w których należy podjąć konkretną decyzję, gałęzi reprezentujących wszystkie możliwe działania oraz **liści** symbolizujących wyniki podjętych decyzji.

Zastosowanie drzewka decyzyjnego: do omawiania tematów wymagających podjęcia decyzji finansowej lub podczas projektowania działalności gospodarczej.

Rybi szkielet to metoda znana też pod nazwą diagram Ishikawy. Za jej pomocą można przeprowadzić analizę problemów (przyczyn) i skutków. Graficzna forma tej metody przypomina szkielet ryby, co pozwala na **rozkładanie problemu na mniejsze**, łatwiejsze do zrozumienia elementy. Głowa ryby oznacza problem, odchodzące od kręgosłupa ości to główne czynniki związane z problemem, a odchodzące od nich mniejsze ości to przyczyny wpływające na dany czynnik główny.

Zastosowanie rybiego szkieletu: do omawiania tematów, w których należy zdefiniować przyczyny występowania problemu, np. dotyczącego bezpieczeństwa finansowego, budżetu domowego, zależności pomiędzy gospodarką a planowanymi działaniami biznesowymi.

Drzewko decyzyjne i diagram Ishikawy (rybi szkielet)

Źródło: opracowanie własne

Opracowywanie **plakatu** polega na tworzeniu wizualnego zapisu zestawu informacji powiązanych z danym tematem. Uczniowie często pracują w grupach, opracowują problem z wykorzystaniem haseł, rysunków, symboli, schematów i fragmentów tekstu.

Zastosowanie plakatu: plakat można wykorzystać do podsumowania tematów (np. zaprezentowanych w poszczególnych rozdziałach książki dla ucznia *Moja inteligencja finansowa*). Pomaga on w uporządkowaniu wiedzy i zrozumieniu związków pomiędzy różnymi elementami składowymi omawianego zagadnienia.

Mapa mentalna jest to graficzna technika notowania opracowana przez Tony'ego Buzana. Ma ona na celu takie połączenie centralnie umieszczonego pomysłu z powiązanymi informacjami, aby lepiej zrozumieć i zapamiętać zależności istniejące między nimi. Centralny temat rozgałęzia się na coraz bardziej szczegółowe idee i czynniki. W mapie mentalnej wykorzystuje się **obrazy**, **kolory**, **symbole**, **słowa klucze** i łączy się je za pomocą linii informujących o korelacji między nimi.

Zastosowanie mapy mentalnej: opracowanie lub podsumowanie tematów z obszaru finansów.

Formy pracy zalecane w kształceniu kompetencji finansowych

Lekcje oparte na zagadnieniach omówionych w książce dla ucznia *Moja inteligencja finansowa* powinny odbywać się z wykorzystaniem zróżnicowanych form pracy. Formę indywidualną, w której każdy uczeń pracuje samodzielnie nad zadaniem, należy stosować, gdy dane zadanie wymaga skupienia i samodyscypliny. Forma indywidualna może mieć postać pracy pisemnej lub samodzielnego czytania. W czasie pracy w parach lub w grupach uczniowie wymieniają się pomysłami, współpracują ze sobą oraz uczą się od siebie nawzajem. Uczniowie mogą wspólnie pracować nad projektem lub brać udział w debacie grupowej.

Wykorzystanie narzędzi TIK w edukacji finansowej

Dzięki stosowaniu narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) w kształceniu kompetencji finansowych uczniowie mają dostęp do aktualnych danych rynkowych. Platformy edukacyjne dostarczają materiały w atrakcyjnych formach, interaktywne zadania o zróżnicowanym stopniu trudności. Dostępne są mobilne aplikacje finansowe, symulacje i gry planszowe online. Do analizowania danych może być wykorzystywany arkusz kalkulacyjny, a do prezentacji wyników pracy – Canva, czyli internetowa platforma do projektowania graficznego.

Podsumowanie

Edukacja finansowa osiąga najlepsze efekty w zakresie kształcenia kompetencji finansowych, jeżeli stosowane są metody aktywizujące. Uczniowie pracują wtedy aktywnie i samodzielnie. Przygotowują się do podejmowania odpowiedzialnych decyzji dotyczących finansów oraz planowanego biznesu. Praca w grupach sprzyja rozwojowi kompetencji kluczowych i finansowych oraz zwiększa efektywność procesu nauczania i uczenia się. Zadaniem nauczyciela jest wspieranie każdego ucznia, a także organizowanie i koordynowanie pracy wszystkich uczniów.

3.2. GRY I SYMULACJE W EDUKACJI FINANSOWEJ

W ostatnich latach gry i symulacje są coraz częściej wykorzystywane w edukacji. Najnowsze badania dowodzą, że stosowanie takich narzędzi pozytywnie wpływa na zaangażowanie uczniów w naukę poprzez pośrednie oddziaływanie poczucia przyjemności i własnej skuteczności. Proces ten nazywa się gamifikacją lub grywalizacją. Definiuje się go jako wykorzystanie elementów gier i technik projektowania gier w kontekście niezwiązanym z grami, w celu zwiększenia zaangażowania i motywacji do działania, pobudzania do nauki i rozwiązywania problemów oraz osiągania przy tym pożądanych zachowań lub innych założonych celów. Prostszym narzędziem, ale równie angażującym i motywującym, jest nauka oparta na grach (*game-based-learning* – GBL). Jej koncepcja odnosi się do nauki przez zabawę i specjalnie zaprojektowane, ustrukturyzowane materiały edukacyjne w formie gier.

Grywalizacja a nauka oparta na grach

Grywalizacja (gamifikacja) to rozbudowany zespół czynności, które polegają na wykorzystaniu koncepcji zaczerpniętej z gier do stworzenia scenariusza działań w określonym kontekście edukacyjnym. Definicja grywalizacji obejmuje „mechanikę, estetykę i myślenie oparte na grach, które angażują ludzi, motywują do działania, promują naukę i rozwiązują problemy”[80]. Polega to na tym, aby działania niezwiązane z grami sprawiały wrażenie gier, co dodaje motywację zewnętrzną w postaci nagrody w celu zwiększenia uczestnictwa i produktywności[81]. Gamifikacja w edukacji wprowadza elementy gry do środowisk edukacyjnych w celu zwiększenia zaangażowania, motywacji i ostatecznie poprawy wyników nauczania[82].

Z kolei nauka oparta na grach (GBL, *game-based-learning*) jest rozumiana jako nauka przez zabawę i gry, w tym specjalnie zaprojektowane, ustrukturyzowane materiały edukacyjne w formie gier, które mogą stymulować rozwój umiejętności myślenia i samokształcenia wśród uczniów[83]. Ważnym elementem GBL jest stawianie jako celu poprawy doświadczeń edukacyjnych uczestników[84]. Jednocześnie wiele ostatnich badań wskazuje na korzyści płynące z nauki opartej na grach, zwłaszcza na zwiększoną motywację, zaangażowanie, satysfakcję i osiągnięcia uczniów[85]. Nauka oparta na grach dotyczy praktyki, a gry stają się lekcją lub jej częścią. Służą one treściom programów nauczania i osiąganiu celów edukacyjnych. Nauka oparta na grach wykazuje znaczny potencjał w zakresie wzbogacania edukacji, aczkolwiek jej skuteczne wdrożenie wymaga starannego rozważenia pod względem adekwatności do wieku, zróżnicowanych rodzajów gier oraz integracji z nowymi technologiami, takimi jak rzeczywistość rozszerzona (AR)[86]. Za każdym razem należy jednak rozważyć, czy rzeczywiście

[80] K.M. Kapp, *The Gamification of Learning and Instruction: Game Based Methods and Strategies for Training and Education*, Pfeiffer, 2012, s. 20.
[81] G.V. Arufe, A. Sanmiguel-Rodríguez, O. Ramos Álvarez, R. Navarro-Patón, *Can Gamification Influence the Academic Performance of Students?*, „Sustainability” 2022, nr 14(9), art. 5115.
[82] S.H. Qasim, A.B. Ansari, F.A. Ahmad, *Gamification and Game-Based Learning: Future of Education*, „International Journal of Humanities and Social Science Research” 2024, nr *10*(5), s. 23–25.
[83] I.D. Azizan, M. Alias, M.Z. Mustafa, *Effect of Game-Based Learning in Vehicle Air-Conditioning Course on Cognitive and Affective Skills of Vocational Students*, „Journal of Technical Education and Training” 2021, nr 13(3), s. 146–154.
[84] S. Roodt, Y. Ryklief, *Using Digital Game-Based Learning to Improve the Academic Efficiency of Vocational Education Students*, „International Journal of Game-Based Learning” 2019, nr 9(4), s. 45–69.
[85] Tamże.
[86] P. Mikrouli, K. Tzafilkou, N. Protogeros, *Applications and Learning Outcomes of Game-Based Learning in Education*, „International Educational Review” 2024, nr 2(1), s. 25–54.

dana gra posiada walor edukacyjny, czy jest jedynie formą rozrywki wprowadzaną do zajęć[87].

Zarówno grywalizacja, jak i nauka oparta na grach są obecnie wiodącymi trendami w edukacji. Jednak nawet jeśli ich idea jest podobna i mają względnie porównywalne cele, to są to dwie odrębne techniki o wielowymiarowych powiązaniach. Różnią się one pod względem tego, iż nauka oparta na grach płynnie włącza gry do programu nauczania, aby osiągnąć określone rezultaty uczenia się, podczas gdy gamifikacja polega na przekształceniu całego procesu uczenia się w grę z wykorzystaniem elementów gry, takich jak poziomy, punkty, odznaki, tabele wyników, zadania, wykresy społecznościowe czy certyfikaty[88]. Niewątpliwie oba narzędzia czynią naukę bardziej interesującą, zwiększają aktywność uczniów i inicjatywę nauczycieli w nauczaniu. Przekształcają one edukację, czyniąc naukę bardziej interaktywną i przyjemniejszą. Platformy edukacyjne z elementami grywalizacji zapewniają natychmiastową informację zwrotną, śledzenie postępów i nagrody, aby motywować uczniów[89].

Korzyści z grywalizacji i nauki opartej na grach

Jak już zostało wcześniej wskazane, oba narzędzia opierają się na zbliżonej idei wykorzystywania gier do aktywizowania uczniów. Dobrze zaplanowana gra może jednak dostarczyć również innych korzyści, takich jak:

- większa dynamika zajęć, która zmniejsza nudę, a zwiększa motywację,
- interaktywne doświadczenie edukacyjne, które pozwala angażować uczniów wielotorowo,
- lepsze zapamiętywanie treści wynikające z samodzielnego doświadczania, zgodnie z koncepcją *learning-by-doing,*
- bardziej spersonalizowane doświadczenie edukacyjne, wynikające z tego, że gry mogą być dopasowane do specyfiki grupy, możliwości edukacyjnych i percepcyjnych uczniów,
- lepsza współpraca i praca zespołowa między uczniami, zwłaszcza wtedy, gdy gry dotyczą zespołów,
- poprawa umiejętności rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji,
- poprawa zrozumienia zagadnień, zwłaszcza wtedy, gdy gry są połączone z dyskusją nad wynikami,
- większe poczucie sprawczości, osiągnięć i postępów u uczniów,
- potencjalnie lepsze wyniki testów i wyższy poziom realizacji efektów uczenia się,
- możliwość bieżącego monitorowania postępów uczniów, co pozwala nauczycielowi określić, w jakich obszarach uczniowie potrzebują wsparcia.

Porównując GBL z nauczaniem tradycyjnym i nauką praktyczną, można stwierdzić, że GBL generuje korzyści wynikające zarówno z tradycyjnego nauczania, jak i nauczania praktycznego, co czyni z niego tym samym najlepszą z tych opcji.

[87] M. Makowiec, A. Witoszek-Kubicka (red.), *Grywalizacja w edukacji i biznesie*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2019.

[88] J. Krath, L. Schürmann, H.F. von Korflesch, *Revealing the Theoretical Basis of Gamification: A Systematic Review and Analysis of Theory in Research on Gamification, Serious Games and Game-Based Learning*, „Computers in Human Behavior" 2021, nr 125, 106963.

[89] M.D. Hanus, J. Fox, *Assessing the Effects of Gamification in the Classroom: A Longitudinal Study on Intrinsic Motivation, Social Comparison, Satisfaction, Effort, and Academic Performance*, „Computers & Education" 2015, nr 80, s. 152–161.

Porównanie GBL z nauczaniem tradycyjnym i nauczaniem praktycznym

	Nauczanie tradycyjne	Nauczanie praktyczne	Nauczanie oparte na grach
Efektywność kosztowa	x		x
Niskie ryzyko fizyczne i niska odpowiedzialność	x		x
Standaryzowane ocenianie i możliwość porównywania uczniów	x		x
Wysokie zaangażowanie uczniów		x	x
Tempo pracy dostosowane do indywidualnego ucznia		x	x
Bezpośrednia i natychmiastowa informacja zwrotna		x	x
Łatwy transfer wiedzy do życia		x	x
Aktywne zaangażowanie nauczyciela		x	x

Źródło: Zastosowanie gier i grywalizacji w edukacji, https://kursy.cdw.edu.pl/zastosowanie-gier-i-grywalizacji-w-edukacji-gotowy-pomysl/ (dostęp: 6.08.2025)

Przykłady gier i platform do wykorzystania w GBL w edukacji finansowej

Jak wynika z raportu *Edukacja ekonomiczna w szkołach ponadpodstawowych z perspektywy nauczycieli biznesu i zarządzania*[90], symulacje, dydaktyczne gry komputerowe oraz tradycyjne gry edukacyjne są postrzegane jako umiarkowanie dostępne, aczkolwiek przydatne narzędzia wspierania procesu dydaktycznego. Gry dydaktyczne były wykorzystywane zaledwie przez 11% badanych nauczycieli. W rzeczywistości na rynku dostępna jest cała gama gier, które można z powodzeniem zastosować na lekcjach, aby zaktywizować uczniów w nauce z zakresu ekonomii, w tym finansów osobistych. Przed ich wykorzystaniem podczas lekcji warto jednak zadbać o dobre zapoznanie się z ich zasadami. W trakcie zajęć uczniowie mogą mieć bardzo różne, czasami szczegółowe pytania, na które trzeba się przygotować. W zależności od tematyki można skorzystać z jednej z przedstawionych w tabeli gier planszowych.

Wybrane gry planszowe możliwe do wykorzystania w edukacji finansowo-ekonomicznej

Nazwa gry	Tematyka zajęć
„Mały bank”	Pieniądz, banki, usługi finansowe
„Gra o życie”	Podejmowanie decyzji finansowych (i nie tylko)
„Kasa edukacyjna”	Liczenie pieniędzy, zakupy
„Payday”	Gospodarowanie otrzymanym wynagrodzeniem
„Monopoly” (różne warianty)	Inwestowanie
„Cashflow”	Inwestowanie, sporządzanie budżetu osobistego
„Pieniążkowo”	Gospodarowanie środkami finansowymi

Źródło: opracowanie własne

[90] M. Urbaniec i in., *Edukacja*...

Oprócz klasycznych gier planszowych na lekcjach można wykorzystać darmowe aplikacje cyfrowe (np. w ramach zajęć z informatyki), które mogą pomóc w tworzeniu swojego budżetu. Przykłady takich aplikacji to: Easy budget, Finanse, Finansio, Moje Finanse, Money manager Expense & Budget, Mój budżet, Plandorado, Szybki Budżet.

Do jeszcze bardziej angażujących narzędzi nauki finansów zalicza się symulacje internetowe, które pozwalają dokładniej odwzorować proces podejmowania decyzji finansowych.

Elementy grywalizacji i przykłady narzędzi do wykorzystania w edukacji finansowej

Jak zostało to wcześniej powiedziane, grywalizacja polega na tym, aby działania niezwiązane z grami sprawiały wrażenie gier. Uczniowie nie mają zatem poczucia, że wykonując zadania, uczestniczą w lekcji. Wczuwają się w grę i skupiają na poszczególnych zadaniach, aby zrealizować większy cel. W grywalizacji zazwyczaj są wykorzystywane:

- fabuła i wejście w rolę – powinny one stanowić obudowę gry tak, aby uczniowie chcieli pokonywać kolejne jej etapy i osiągnąć cel główny. Wciągająca fabuła sprawia, że uczniowie nie czują się jedynie jak odbiorcy treści dostarczanych przez nauczyciela, ale jak ich aktywni twórcy, którzy mają bezpośredni wpływ na to, co się wydarzy;
- zadania i wyzwania dla uczniów – mogą to być zadania zaczerpnięte z książek, zbiorów zadań albo własne pomysły, które będą odpowiadały tematyce zajęć. Zadania mogą wspierać rywalizację indywidualną oraz grupową, mogą mieć też charakter kooperatywny (współpraca uczestników prowadzi do osiągnięcia wspólnego celu);
- punkty – może to być wirtualna waluta przyznawana za wykonanie zadań. Liczba przyznawanych punktów powinna być proporcjonalna do skali trudności zadania i jego znaczenia w całej grze;
- poziomy trudności i rozwoju – odzwierciedlają one postęp osiągnięty przez uczniów. Zadania proponowane na początku gry powinny być bardzo proste, a wraz ze wzrostem doświadczenia uczestników poziom trudności zadań powinien rosnąć. Z czasem może być konieczne angażowanie większej liczby uczestników do wykonania niektórych zadań, co sprzyjać będzie współpracy i integracji;
- pasek postępu lub inne formy prezentacji tego, jak blisko osoba jest do zakończenia zadania lub przejścia na kolejny poziom – można wykorzystywać w tym celu plansze do gry, na których ustawia się pionki, naklejki potwierdzające wykonanie danego etapu;
- odznaki za osiągnięcia, czyli za ukończone zadania lub wyzwania;
- system nagradzania, wymiany, kolekcjonowania czy możliwości obdarowywania innych – umożliwia on podwyższanie statusu innych uczniów lub po prostu zacieśnienie więzi społecznych w grze, co może zwiększać kooperatywność lub rywalizację w grupie;
- system komunikacji pomiędzy uczniami poprzez fora, e-maile, chaty – wspiera on dodatkowo budowanie więzi społecznych pomiędzy uczniami;
- rankingi (indywidualne i/lub grupowe) – na zakończenie zajęć należy przełożyć rankingi na system ocen szkolnych;
- informacja zwrotna – zarówno po każdym etapie, jak i informacja końcowa. Pozwoli ona zrozumieć uczniom m.in., które decyzje były kluczowe dla rozwiązania zadania czy jakie popełnili błędy.

Grę pod kątem zajęć można opracować we własnym zakresie, ale można też skorzystać z dostępnych na rynku aplikacji. Najpopularniejsze z nich: Kahoot!, Gimkit, Quizlet czy Duolingo umożliwiają też skorzystanie z gotowych rozwiązań udostępnianych przez innych użytkowników tych aplikacji. Możliwości w tym zakresie jest sporo, a wybór konkretnego narzędzia jest kwestią osobistych preferencji.

Podsumowanie

Gry i symulacje stają się coraz popularniejszym narzędziem w edukacji, ponieważ pozytywnie wpływają na zaangażowanie uczniów w naukę. Gamifikacja obejmuje zespół czynności, które polegają na wykorzystaniu koncepcji zaczerpniętej z gier do stworzenia scenariusza działań w określonym kontekście edukacyjnym. Z kolei nauka oparta na grach to nauka przez zabawę i gry, w tym specjalnie zaprojektowane, ustrukturyzowane materiały edukacyjne w formie gier. Na rynku dostępnych jest wiele narzędzi, które można wykorzystać zarówno w ramach grywalizacji, jak i w nauce opartej na grach. Opracowanie własnego schematu zajęć w ramach gamifikacji jest niewątpliwie zadaniem wymagającym i czasochłonnym. Schemat ten może być jednak później wielokrotnie powtarzany, ponieważ każda klasa może w inny sposób reagować na zadania, w innym tempie je rozwiązywać i uzyskiwać zupełnie inne wyniki. Jednak w dobie powszechnego dostępu do internetu i gier należy mieć świadomość, że jakkolwiek wprowadzanie gier do procesu edukacji ma swoje plusy, to może także generować ryzyko uzależnienia od gier. W tym zakresie ogromnie ważna jest uważność nauczyciela na reakcje dzieci i młodzieży.

3.3. KORZYSTANIE Z NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNYCH I INNOWACYJNYCH ŚRODKÓW DYDAKTYCZNYCH

We współczesnej szkole nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne oraz innowacyjne środki dydaktyczne odgrywają coraz większą rolę w kształtowaniu umiejętności uczniów. W edukacji finansowej pozwalają one nie tylko uatrakcyjnić zajęcia, ale także uczyć poprzez działanie, doświadczenie i praktyczne zastosowanie wiedzy.

Technologie informacyjno-komunikacyjne w nauczaniu finansów

Technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK) to różnorodne narzędzia, systemy i usługi cyfrowe, które służą do pozyskiwania, gromadzenia, przetwarzania i udostępniania informacji[91]. W kontekście edukacyjnym TIK obejmują zarówno sprzęt (np. komputery, tablety, tablice interaktywne), jak i oprogramowanie (np. aplikacje edukacyjne, platformy e-learningowe, programy multimedialne), które wspierają proces nauczania i uczenia się.

Nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne otwierają przed nauczycielami nowe możliwości w zakresie przekazywania wiedzy finansowej w sposób atrakcyjny, zrozumiały i angażujący dla uczniów. Ich odpowiednie zastosowanie może wspierać rozwój kompetencji kluczowych, w tym kompetencji matematycznych i cyfrowych, oraz świadomości i ekspresji kulturalnej, zgodnie z zaleceniami Rady Unii Europejskiej[92] oraz dokumentem OECD dotyczącym kształcenia kompetencji finansowych dzieci i młodzieży[93].

[91] Por. GUS, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1893,pojecie.html (dostęp: 13.09.2025); ZPE, *Znaczenie technologii informacyjno-komunikacyjnych*, https://zpe.gov.pl/a/znaczenie-technologii-informacyjno-komunikacyjnych/D16xlmSWx (dostęp: 13.09.2025).

[92] *Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie,* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01) (dostęp: 13.09.2025).

[93] Komisja Europejska, OECD/INFE, *Ramy kompetencji finansowych…*

Technologie informacyjno-komunikacyjne

Sprzęt	Oprogramowanie	Narzędzia komunikacyjne	Narzędzia współpracy	Narzędzia edukacyjne	Narzędzia medialne
• komputery • serwery • sprzęt sieciowy	• aplikacje • systemy operacyjne	• usługi e-mail • komunikatory • platformy wideokonferencyjne	• usługi przechowywania w chmurze • oprogramowanie do zarządzania projektami	• platformy zarządzania nauczaniem (LMS) • aplikacje edukacyjne	• oprogramowanie graficzne • urządzenia multimedialne

Źródło: opracowanie własne

Wykorzystanie narzędzi TIK w edukacji – od sprzętu komputerowego po narzędzia medialne – wspiera u uczniów rozwój kompetencji kluczowych: cyfrowych, informacyjnych, społecznych i finansowych. Sprzęt, taki jak komputery czy tablety, umożliwia dostęp do zasobów online i aplikacji edukacyjnych. Oprogramowanie biurowe, systemy operacyjne oraz narzędzia komunikacyjne (np. komunikatory i platformy wideokonferencyjne) pozwalają uczniom współpracować, organizować pracę oraz prezentować efekty projektów. Dzięki chmurze i platformom e-learningowym możliwa jest także nauka zdalna, dzielenie się materiałami i rozwijanie samodzielności. Z kolei narzędzia medialne – takie jak tablice interaktywne, mikrofony, kamery oraz programy graficzne i prezentacyjne – pomagają tworzyć kreatywne treści (infografiki, filmy, plakaty, prezentacje multimedialne) i angażują różne zmysły uczniów. Wszystkie te rozwiązania sprzyjają uczeniu się poprzez działanie, ułatwiają przyswajanie wiedzy finansowej w atrakcyjny sposób i przygotowują uczniów do świadomego funkcjonowania w cyfrowym świecie.

Zgodnie z wytycznymi OECD i UNESCO skuteczne wykorzystanie TIK w edukacji finansowej powinno być nie tylko atrakcyjne, ale również zintegrowane z celami dydaktycznymi oraz dostosowane do wieku i możliwości uczniów. **Należy także pamiętać o zachowaniu zasad bezpieczeństwa cyfrowego, takich jak ochrona danych osobowych, krytyczna ocena treści internetowych oraz etyczne korzystanie z technologii.** Ważne jest jednak, aby technologie nie zastępowały sensownej pracy dydaktycznej – nadmiar TIK może rozpraszać uczniów i osłabiać koncentrację na treści merytorycznej.

Głównym celem zastosowania TIK jest usprawnienie komunikacji, dostępu do wiedzy oraz interakcji w procesie nauczania. Narzędzia TIK same w sobie nie muszą być innowacyjne, ponieważ są dziś już powszechnym standardem w edukacji – ale mogą być wykorzystywane w sposób innowacyjny.

Innowacyjne środki dydaktyczne

Innowacyjne środki dydaktyczne to nowatorskie metody, formy lub materiały dydaktyczne, które wprowadzają świeże podejście do nauczania – często łącząc różne dziedziny wiedzy, aktywizując uczniów, angażując ich emocjonalnie lub wprowadzając element gry, współpracy czy projektowania. Innowacyjność nie musi opierać się na technologii cyfrowej – choć często ją wykorzystuje. Innowacyjność polega tu bardziej na sposobie prowadzenia zajęć niż tylko na użyciu określonego narzędzia, np. tradycyjny plakat może być środkiem innowacyjnym, jeśli powstaje w ramach angażującego projektu uczniowskiego, który rozwija kompetencje finansowe.

W kontekście edukacji finansowej innowacyjne środki dydaktyczne mogą odgrywać kluczową rolę – pozwalają uczniom nie tylko zapamiętać definicje i fakty, ale przede wszystkim zrozumieć zależności ekonomiczne poprzez doświadczenie i symulację realnych sytuacji życiowych.

Gry edukacyjne – aplikacje i wersje fizyczne

Gry dydaktyczne, zwłaszcza gry planszowe i karciane, są jednym z najbardziej efektywnych i zarazem przyjaznych sposobów nauczania finansów w szkole podstawowej. Dzięki elementom rywalizacji, losowości i współpracy gry te pozwalają uczniom intuicyjnie zrozumieć zasady zarządzania pieniędzmi, planowania wydatków czy inwestowania. Jednocześnie rozwijają logiczne myślenie, zdolność podejmowania decyzji i refleksję nad konsekwencjami własnych działań. Jednym z najczęściej wykorzystywanych narzędzi jest klasyczna gra „Monopoly" – zarówno w wersji podstawowej, jak i dostosowanej do młodszych uczniów (np. „Monopoly Junior"). Gra uczy podstawowych zasad obrotu pieniądzem: kupowania nieruchomości, płacenia czynszów, kalkulowania ryzyka, a także gospodarowania budżetem w sytuacji niepewności. Uczniowie uczą się również, jak działają kredyt, dług i inwestycja – nawet jeśli nie są one jeszcze formalnie wprowadzone jako pojęcia. Polskimi przykładami gier wspierających edukację finansową są m.in.:

- „Mały inwestor" – gra planszowa dla dzieci w wieku 7+, w której uczestnicy uczą się, jak pomnażać kapitał, analizować rynek i podejmować decyzje inwestycyjne w różnych sektorach,
- „Biznes po polsku" – gra dla starszych uczniów, ucząca prowadzenia własnej firmy, rozliczania podatków, zatrudniania pracowników i zarządzania kosztami operacyjnymi.

Ciekawym rozszerzeniem edukacji finansowej są także gry, które nie są *stricte* finansowe, ale uczą zarządzania zasobami, np. „Catan Junior". Gra ta (w uproszczonej wersji dla dzieci od 6–7 lat) uczy planowania, wymiany towarów, kalkulowania opłacalności oraz zarządzania ograniczonymi surowcami. W kontekście edukacji finansowej pokazuje ona pośrednio, jak działają zasady rynku, wartość zasobów i procesy negocjacyjne.

Prostym, a bardzo skutecznym narzędziem są gry typu memory, które można przygotować samodzielnie lub skorzystać z gotowych generatorów online. Uczniowie mogą np. łączyć pojęcia ekonomiczne z ich definicjami, obrazkami lub przykładami z życia codziennego. W tworzeniu takich gier pomocne są darmowe narzędzia: Wordwall.net, Match the Memory, Canva.

Wiele gier, scenariuszy i kart pracy dostępnych jest w repozytoriach prowadzonych przez instytucje publiczne i organizacje pozarządowe. Nauczyciele powinni zwrócić uwagę zwłaszcza na programy edukacyjne z zakresu edukacji finansowej rekomendowane m.in. przez Ośrodek Rozwoju Edukacji, Krajowe Centrum Edukacji Ekonomicznej, ośrodki doskonalenia nauczycieli i kuratoria. Wśród programów rekomendowanych dla szkół podstawowych znajdują się m.in. ABC Ekonomii, Bakcyl, Ekonomia na co dzień (więcej na ten temat w podrozdziale 3.5.).

Interaktywne quizy, kody QR i escape roomy

Świetnym przykładem innowacyjnych metod dydaktycznych, skutecznych zwłaszcza w nauczaniu finansów, jest sięgnięcie po interaktywne quizy, kody QR oraz escape roomy edukacyjne – dostępne zarówno w wersji analogowej (papierowej), jak i cyfrowej. Te formy aktywności wspierają proces uczenia się przez działanie, współpracę i emocje, co przekłada się na lepsze zrozumienie i trwałość zdobytej wiedzy.

Interaktywne quizy (np. tworzone w aplikacjach takich jak Kahoot!, Wordwall, Quizizz czy LearningApps) umożliwiają powtarzanie i utrwalanie pojęć finansowych w formie zabawy. Uczniowie mogą rywalizować indywidualnie lub zespołowo, a pytania mogą dotyczyć m.in. budżetu domowego, zakupów, oszczędzania czy też rozpoznawania takich pojęć, jak „dochód", „wydatki", „kieszonkowe". Quizy te można przygotować samodzielnie lub skorzystać z gotowych zasobów dostępnych online.

Prostym, a zarazem innowacyjnym sposobem wzbogacenia zajęć finansowych jest stosowanie **kodów QR**. Można je wykorzystać do udostępniania uczniom materiałów rozszerzających wiedzę, np. filmików, infografik, definicji pojęć ekonomicznych czy dodatkowych zadań. Uczniowie mogą skanować kody z podręcznika, plakatu w klasie lub kart pracy, co wprowadza element interakcji i samodzielnego odkrywania treści.

Z kolei **escape roomy edukacyjne** to angażujące gry zespołowe, w których uczniowie, kierując się narracją, rozwiązują zagadki logiczne, matematyczne lub tekstowe, by osiągnąć konkretny cel – np. odzyskać utracony budżet domowy, naprawić błąd w wydatkach, odkryć przyczynę zadłużenia czy zapobiec utracie oszczędności. Zagadki mogą mieć formę szyfrów, kodów QR, ukrytych haseł, zagadek tekstowych czy działań matematycznych. Całość osadzona jest w ciekawej fabule, która dodatkowo pobudza wyobraźnię i emocjonalne zaangażowanie uczniów.

ESCAPE ROOMY można przygotować jako:

- wersję papierową – z zestawem kopert, kart z zadaniami i rekwizytami,
- wersję cyfrową – stworzoną w Genially, Google Slides, Google Forms lub PowerPoint,
- wersję hybrydową – łączącą elementy fizyczne z cyfrowymi.

Tego rodzaju aktywność rozwija nie tylko wiedzę finansową, ale również umiejętności miękkie: pracę zespołową, komunikację, logiczne myślenie i odporność na stres. Sprawdzi się zarówno w klasach IV–VIII, jak i w klasach młodszych (w wersji uproszczonej).

Co istotne, w ostatnich latach coraz więcej szkół organizuje konkursy i przeglądy edukacyjnych escape roomów, w których to uczniowie – pod opieką nauczyciela – sami tworzą escape roomy dla swoich rówieśników. Wymaga to od nich nie tylko znajomości zagadnień finansowych, ale też kreatywności, planowania i odpowiedniego dobrania poziomu trudności. To doskonały przykład odwróconej roli ucznia jako twórcy i edukatora.

Praca projektowa z wykorzystaniem technologii

Innowacyjne podejście do edukacji finansowej w szkole podstawowej znajduje doskonałe odzwierciedlenie w metodzie projektu. W jej ramach uczniowie – pracując samodzielnie, w parach lub zespołach – tworzą konkretne produkty edukacyjne, przy czym rozwijają zarówno wiedzę ekonomiczną i finansową, w szczególności w zakresie finansów osobistych, jak i umiejętności cyfrowe, społeczne i językowe.

Przykładowe projekty uczniowskie:

- kampania promująca oszczędzanie (np. hasła, plakaty, infografiki),
- reklama świadomego kupowania – w formie krótkiego filmiku, animacji lub prezentacji,
- ulotka lub broszura informacyjna nt. gospodarowania kieszonkowym,
- projekt własnej gry planszowej lub karcianej o tematyce finansowej.

Bardzo angażującą formą pracy projektowej są **symulacje sytuacji z życia codziennego**, w których uczniowie wcielają się w role i podejmują decyzje finansowe w realistycznych kontekstach. Przykładowe tematy: 1) Zakładanie sklepu lub kiosku – uczniowie planują

wydatki, asortyment, strategie reklamowe i ceny, obliczają przychody i koszty; 2) Budżetowanie wakacji – uczniowie wybierają kierunek podróży, porównują oferty, planują koszty (noclegi, transport, wyżywienie, atrakcje), tworzą arkusz kalkulacyjny z budżetem; 3) Organizacja szkolnej wycieczki lub wydarzenia, w ramach którego uczniowie uczą się planowania i kalkulowania wydatków, ustalania priorytetów i przewidywania kosztów ukrytych.

Symulacje tego typu uczą planowania, zarządzania zasobami, podejmowania decyzji i myślenia przyczynowo-skutkowego. W połączeniu z cyfrowym narzędziem (np. arkuszem Google, Canvą, prezentacją z wykresami) pozwalają na połączenie wiedzy teoretycznej z praktyką.

Sztuczna inteligencja (AI) jako wsparcie kreatywności i nauki

Sztuczna inteligencja, w tym narzędzia takie jak chatboty, generatory treści czy obrazu, staje się coraz bardziej dostępna dla uczniów i nauczycieli. W kontekście edukacji finansowej może ona wspierać uczniów w wyszukiwaniu definicji, generowaniu pomysłów, tworzeniu prostych obliczeń budżetowych czy przygotowywaniu materiałów do prezentacji.

Jednak równolegle z zachętą do eksperymentowania z AI **nauczyciel powinien uczyć uczniów krytycznego myślenia wobec treści generowanych automatycznie**. Sztuczna inteligencja potrafi stworzyć odpowiedzi przekonujące stylistycznie, ale nie zawsze poprawne merytorycznie, aktualne lub odpowiednio dopasowane do kontekstu edukacyjnego.

Dobrym sposobem na wprowadzenie AI w klasie jest testowanie jej możliwości w sposób kontrolowany. Przykładowo, cała klasa może zadać temu samemu narzędziu (np. chatbotowi) identyczne pytanie, np.: *Dlaczego warto oszczędzać?* lub *Co to jest inflacja?*, a następnie porównać odpowiedzi, zwracając uwagę na: powtarzalność lub różnice w treści, potencjalne błędy, brak źródeł, różny poziom szczegółowości w zależności od sposobu sformułowania pytania.

Taka aktywność nie tylko uczy krytycznej analizy treści, ale też pokazuje, jak duży wpływ ma formułowanie zapytań (promptów) na jakość odpowiedzi AI. Uczniowie zyskują świadomość, że AI nie jest źródłem ostatecznej prawdy, lecz narzędziem pomocniczym, które wymaga refleksji, weryfikacji i odpowiedzialnego użycia.

> ***Badanie PISA 2022 wskazuje, że uczniowie, którzy mieli realną styczność z zagadnieniami finansowymi — np. samodzielnie planowali wydatki lub porównywali produkty — osiągają znacznie wyższe wyniki w testach kompetencji finansowych[94].***

Zastosowanie innowacyjnych środków dydaktycznych w nauce finansów pozwala nie tylko przekazać wiedzę, ale też rozwijać postawy przedsiębiorcze, umiejętność współpracy i kreatywność. Jak podkreśla OECD, kluczową rolę w kształtowaniu kompetencji finansowych u dzieci i młodzieży odgrywa uczenie poprzez działanie i doświadczenie, a nie tylko przekaz werbalny.

Podsumowanie

Nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne, takie jak aplikacje edukacyjne, interaktywne platformy czy narzędzia sztucznej inteligencji, wspierają rozwój kompetencji finansowych uczniów oraz zwiększają atrakcyjność i skuteczność nauczania. Równie ważną rolę odgrywają gry dydaktyczne, escape roomy, interaktywne quizy, kody QR czy praca

[94] M. Sitek, O. Wasilewska, *Umiejętności*...

zespołowa – to angażujące metody, które sprzyjają aktywnej nauce finansów, a jednocześnie rozwijają współpracę, krytyczne myślenie i samodzielne odkrywanie wiedzy. Warto w tym kontekście korzystać z zasobów edukacyjnych rekomendowanych przez Ośrodek Rozwoju Edukacji, Krajowe Centrum Edukacji Ekonomicznej, ośrodki doskonalenia nauczycieli i kuratoria, które oferują materiały dostosowane do potrzeb szkół.

3.4. JAK INTEGROWAĆ EDUKACJĘ FINANSOWĄ OPISANĄ W PORADNIKU DLA UCZNIA *MOJA INTELIGENCJA FINANSOWA* Z INNYMI PRZEDMIOTAMI?

Edukacja finansowa w polskiej szkole

W polskiej szkole najczęściej występuje **rozproszona forma edukacji finansowej.** Treści związane z finansami pojawiają się na lekcjach matematyki, wiedzy o społeczeństwie – edukacji obywatelskiej, informatyki, techniki i na innych przedmiotach, ale nie są ze sobą skorelowane. Program zawarty w poradniku dla ucznia pt. *Moja inteligencja finansowa* pozwala na zintegrowanie działań nauczycieli ukierunkowanych na kształcenie u uczniów kompetencji finansowych.

Kompetencje uwzględnione w poradniku dla ucznia *Moja inteligencja finansowa* a profil absolwenta/absolwentki szkoły podstawowej

Celem szkoły jest przygotowanie młodych ludzi do życia w obecnych, ale także w przyszłych warunkach. Opracowany przez Instytut Badań Edukacyjnych profil absolwenta/absolwentki[95] ma na celu wskazanie, jakie kompetencje są niezbędne dla uczniów. W czasie realizacji zagadnień z książki *Moja inteligencja finansowa* uczniowie nabywają kompetencje w zakresie sprawczości rozumianej jako podejmowanie inicjatywy, wiara w sens własnych działań i ich wpływ na otoczenie. Sprawczość ta dotyczy planowania i zarządzania własnymi finansami, oceny ryzyka związanego z zarządzaniem finansami oraz planowania możliwych źródeł zarobkowania.

Sytuacje dydaktyczne, w czasie których można kształtować u uczniów kompetencje finansowe

Edukacja finansowa może być integrowana z innymi przedmiotami z wykorzystaniem następujących sytuacji dydaktycznych:

- metoda projektu (wszystkie przedmioty);
- nauczanie crossowe (*cross-curricular teaching*) – lekcje interdyscyplinarne – rozwiązywanie zadań związanych z tematyką finansową na lekcjach przedmiotowych;
- edukacja pozaformalna – wyjścia grupowe lub wycieczki (przyroda, biologia, historia, geografia);
- organizacja w szkole Kącika Edukacji Finansowej (wszystkie przedmioty);
- zorganizowanie konkursu polonistycznego poświęconego edukacji finansowej;
- uroczyste obchodzenie Dnia Edukacji Finansowej (wszystkie przedmioty);
- prowadzenie przez uczniów portfolio – *Moja inteligencja finansowa* (język polski, informatyka, technika, plastyka);

[95] A. Szymczak, E. Strzemieczna (red.), *Profil absolwenta i absolwentki. Droga do zmian w edukacji. Wersja zaktualizowana i uzupełniona. Etap I: przedszkola i szkoły podstawowe*, Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2025.

- organizacja konkursu plastycznego – plakat informacyjny o tematyce związanej z kształceniem przedsiębiorczości (plastyka, informatyka, język polski);
- zapraszanie do szkoły interesujących ludzi z danego regionu, np. z samorządu gminnego, firm produkcyjnych i usługowych, firm ubezpieczeniowych, banków lub SKOK-ów (spotkania w ramach wiedzy o społeczeństwie – edukacji obywatelskiej). W przypadku przedstawicieli firm z obszaru rynku finansowego należy zwrócić uwagę, aby przedstawiciel danej firmy nie reklamował konkretnych produktów/usług finansowych;
- wydawanie kilka razy w roku gazetki na temat finansów (język polski, plastyka, informatyka).

Metoda projektu – połączenie teorii z praktyką

Współczesny obywatel musi mieć coraz większy zasób informacji, w tym finansowych i gospodarczych. Informacje te są określone poprzez posiadane przez niego kompetencje w zakresie zarządzania finansami osobistymi, oszczędzania i inwestowania, zrozumienia roli podatków w finansach publicznych, znajomości praw konsumenta i funkcjonowania przedsiębiorstwa. Metoda projektu realizowana przez zespół nauczycieli w danej szkole pozwala na wyczerpujące, praktyczne omówienie każdego tematu z przedstawionych w książce dla ucznia. Każdy z nich zostaje zrealizowany z wyposażeniem ucznia w cztery niezbędne w życiu umiejętności[96]:

- umiejętność patrzenia z ogólnej perspektywy,
- twórcze rozwiązywanie problemów,
- krytyczne myślenie,
- umiejętności przywódcze.

Podczas opracowywania scenariusza projektu należy uwzględnić następujące zasady:

- uczyć się, aby wiedzieć – czyli zrozumieć otaczający świat finansów i gospodarki, rozwijać zainteresowania i zdolności w tym zakresie,
- uczyć się, aby działać – czyli zdobyć kompetencje w zakresie zrównoważonego finansowania i przedsiębiorczości,
- uczyć się, aby żyć wspólnie – czyli współdziałać, negocjować oraz rozwiązywać pojawiające się konflikty,
- uczyć się, aby być – czyli wykorzystać swój potencjał, osiągnąć satysfakcję w życiu osobistym i zawodowym.

W czasie realizacji projektu z edukacji finansowej kształcone są także kompetencje z innych przedmiotów oraz kompetencje uniwersalne.

Omówienie etapów pracy związanych z opracowaniem i przeprowadzeniem projektu

1. **Przygotowanie projektu.** Nauczyciel na podstawie książki dla ucznia wybiera zagadnienie do realizacji. Określa, z jakimi przedmiotami wybrana tematyka jest skorelowana poprzez wskazanie odpowiednich zapisów w podstawie programowej. Wprowadza uczniów w zagadnienie, wskazując możliwości sformułowania związanych z nim problemów. Określa czas wykonania oraz sposób dokumentowania działań. Uczniowie, po konsultacji z nauczycielem, wybierają temat projektu oraz przygotowują konspekt zawierający szczegółowe cele projektu. Podpisują z nauczycielem kontrakt edukacyjny. Opracowują szczegółowy plan działania, zawierający informacje na temat: zadania do wykonania, osoby odpowiedzialnej za wykonanie zadania i terminu jego wykonania.

[96] B. Gołębniak, *Uczenie metodą projektów...*

2. **Realizacja projektu.** Nauczyciel regularnie spotyka się z uczniami na konsultacjach oraz zapewnia im możliwość kontaktu z innymi nauczycielami, których przedmioty przewidziano w projekcie. Nadzoruje przebieg projektu oraz motywuje uczniów do działania. Uczniowie zbierają i gromadzą informacje potrzebne do rozstrzygnięcia postawionych w projekcie problemów, selekcjonują i analizują zgromadzone informacje. Na podstawie sformułowanych wniosków wybierają optymalne rozwiązanie.

3. **Publiczna prezentacja rezultatów projektu.** Uczniowie przygotowują i przeprowadzają publiczną prezentację rezultatów projektu zgodnie z ustalonymi z nauczycielem zasadami.

4. **Ocena rezultatów projektu.** Nauczyciel stosuje ocenianie kształtujące w celu określenia stopnia osiągnięcia celów zakładanych w projekcie.

Przykład integracji problematyki projektu z edukacji finansowej z wymaganiami z innych przedmiotów

Rozdział książki dla ucznia: *1. Pieniądze i transakcje finansowe*
Temat projektu edukacyjnego: *Dlaczego ceny rosną? – jak inflacja wpływa na życie codzienne i gospodarkę?*
Cel główny: Uczniowie znają mechanizmy inflacji, jej przyczyny i skutki w ujęciu ekonomicznym, społecznym i matematycznym. Potrafią interpretować zmiany cen i ich wpływ na gospodarstwa domowe oraz krytycznie analizować źródła informacji dotyczących inflacji.

Wymagania szczegółowe dla przedmiotów powiązanych interdyscyplinarnie z tematyką projektu:

- matematyka:
  - analiza danych statystycznych – obliczanie procentowych zmian cen (wskaźniki inflacji),
  - tworzenie wykresów liniowych i słupkowych przedstawiających zmiany cen produktów,
  - wnioskowanie na podstawie danych liczbowych (zadania problemowe z kontekstem inflacji);
- geografia:
  - zrozumienie pojęć: gospodarka rynkowa, czynniki wpływające na inflację,
  - analiza danych statystycznych dotyczących inflacji w Polsce i na świecie;
- wiedza o społeczeństwie:
  - wyjaśnienie roli instytucji publicznych (np. NBP, rządu) w kontrolowaniu inflacji,
  - wpływ inflacji na grupy społeczne i sytuację na rynku pracy;
- informatyka:
  - praca z arkuszem kalkulacyjnym – obliczenia i wizualizacja danych,
  - korzystanie ze źródeł online i ocena ich wiarygodności (dane GUS, NBP);
- język polski:
  - praca z tekstami źródłowymi dotyczącymi gospodarki,
  - tworzenie wypowiedzi argumentacyjnej, analiza przekazów manipulacyjnych.

Nauczanie crossowe na lekcjach przedmiotowych

Nauczanie to znane jest jako nauczanie międzyprzedmiotowe. Polega ono na integrowaniu treści z różnych przedmiotów w ramach jednej lekcji[97].

Uczniowie nabywają nowe wiadomości z obszaru finansów (lub poszerzają posiadaną wiedzę) w ramach przygotowania do lekcji. Lekcja może być zorganizowana zgodnie z koncepcją odwróconej klasy. Odwrócona klasa (*flipped classroom*) to podejście dydaktyczne, w którym tradycyjne zajęcia w sali (np. ćwiczenia, wykłady, praca z tekstem) i praca domowa zamieniają się miejscami.

Uczniowie w domu zapoznają się z materiałem umieszczonym w książce dla ucznia *Moja inteligencja finansowa*. Zapoznają się też z materiałami umieszczonymi na platformach edukacyjnych, wyszukują potrzebne informacje w internecie. W czasie lekcji biorą udział w rozwiązywaniu zadań, które oparte są na nabytych wiadomościach.

Przykłady na wprowadzanie treści z zakresu edukacji finansowej w trakcie lekcji z innych przedmiotów[98]

Język polski. Tematy lekcji: *Analiza tekstów literackich i publicystycznych*; Tworzenie wypowiedzi argumentacyjnych.
Tematyka finansowa: Rozpoznawanie tematów związanych z pieniędzmi, konsumpcją lub oszczędzaniem; Tworzenie wypowiedzi związanych z problemem, np. Czy warto oszczędzać?; Zakupy pod wpływem emocji – za i przeciw (rozdziały: 2.2; 2.4; 2.5; 3.4).

Matematyka. Tematy lekcji: *Ułamki a procenty; Opracowywanie budżetu domowego*; Rozwiązywanie zadań tekstowych.
Tematyka finansowa: Odsetki, inflacja, podatek VAT; Planowanie wydatków i oszczędności; Porównywanie ofert bankowych w zakresie lokat i kredytów (rozdziały: 1.4; 2.3; 3.1; 4.7).

Geografia. Tematy lekcji: *Gospodarka i rynek pracy*; Zasoby naturalne a rozwój gospodarczy.
Tematyka finansowa: Wpływ globalizacji na gospodarkę; Różnice w poziomie życia w różnych krajach; Wpływ zasobów naturalnych na rozwój gospodarki, w tym zatrudnienie (rozdziały: 4.1; 4.6).

Przyroda/biologia. Tematy lekcji: *Zrównoważony rozwój a konsumpcja*; Reklama produktów żywnościowych.
Tematyka finansowa: Wpływ decyzji finansowych na środowisko; Wpływ marketingu na wybory żywieniowe (rozdziały: 2.5; 4.5).

Informatyka. Tematy lekcji: *Bezpieczeństwo w sieci*; Tworzenie arkuszy kalkulacyjnych.
Tematyka finansowa: Ochrona danych przy płatnościach online; Tworzenie arkuszy dla budżetu domowego, w celu porównywania cen (rozdziały: 1.3; 2.3; 3.3).

Historia/wiedza o społeczeństwie. *Tematy lekcji: Rozwój gospodarki i pieniądza*; Rola Państwa w gospodarce.
Tematyka finansowa: Historia usług bankowych; Historia wprowadzania podatków; Podatki; Ubezpieczenia społeczne (rozdziały: 1.2; 2.2; 3.2; 4.6).

[97] WIB. Biznes i zarządzanie, *Materiały edukacyjne*, https://biznesizarzadzanie.pl/materialy-edukacyjne/ (dostęp: 30.07.2025).
[98] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej…*

Plastyka/technika. Tematy lekcji: *Projektowanie reklam i opakowań produktów*; Opracowywanie prototypów produktów.
Tematyka finansowa: Krytyczne spojrzenie na konsumpcję; Doskonalenie kompetencji w zakresie przedsiębiorczości (rozdziały: 2.4; 4.3; 4.5).

Język angielski. Tematy lekcji: *Opening a Bank Account*; Currency Exchange at the Airport; Smart Shopping and Saving Money.
Tematyka finansowa: Pieniądze i transakcje finansowe; Planowanie i zarządzanie własnymi finansami (1.2; 1.3; 2.1; 2.3; 2.5).

Zajęcia z wychowawcą. Tematy lekcji: *Jak mądrze wydawać pieniądze?*; Potrzeby vs zachcianki.
Tematyka finansowa: Planowanie i zarządzanie własnymi finansami (2.1; 2.2; 2.3; 2.4; 2.5).

Edukacja pozaformalna

Edukacja finansowa związana jest ściśle z wieloma instytucjami, organizacjami i firmami. Uczniowie mogą je odwiedzić, aby zaznajomić się z ich celami i sposobem funkcjonowania. Edukacja odbywa się poza formalnym systemem edukacji, ale jest zaplanowana i celowa. Najczęstszą formę tej edukacji stanowią wyjścia grupowe. Są one okazją do przedstawienia uczniom wybranej tematyki w rzeczywistych, naturalnych warunkach[99]. Ten rodzaj edukacji ma duże walory wychowawcze i poznawcze.

W ramach edukacji finansowej mogą być organizowane wyjścia m.in. do **Centrum Pieniądza NBP im. Sławomira S. Skrzypka w Warszawie**, **Krakowskiego Salonu Ekonomicznego NBP**, **Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie (pokaz działania rynku kapitałowego)** oraz **fundacji i organizacji pozarządowych specjalizujących się w edukacji ekonomicznej.** Uczniowie mogą też odwiedzać **instytucje i przedsiębiorstwa**, które prowadzą szkolenia dla pracowników z zarządzania finansami osobistymi, **inkubatory przedsiębiorczości**, **coworkingi** organizujące warsztaty dla młodych przedsiębiorców, a także banki, SKOK-i i firmy ubezpieczeniowe. W przypadku wizyt w komercyjnych instytucjach finansowych nauczyciel powinien zwrócić uwagę na to, aby w ich trakcie nie przekazywano uczniom treści lub materiałów promujących określone produkty finansowe. W ramach realizacji tematu *Skąd się biorą pieniądze państwa?* można zorganizować wycieczkę do lokalnego **urzędu skarbowego** lub **Izby Administracji Skarbowej**.

Celowe jest także organizowanie wyjść edukacyjnych do miejsc związanych ze społecznością lokalną, np. do **urzędu miasta lub gminy**.

Edukacja związana z finansami obejmuje też szkolne wycieczki turystyczne. W tym względzie uczniowie mogą sprawdzać możliwe koszty wycieczki i szukać optymalnych ofert, np. na podstawie wizyt w biurach podróży.

Organizacja wydarzeń ogólnoszkolnych związanych z edukacją finansową

Interdyscyplinarny Kącik Edukacji Finansowej

W celu wzbudzenia zainteresowania uczniów w takim kąciku można zamieszczać ciekawostki finansowe, np. kiedy powstał pierwszy bank na świecie, jak wygląda najdroższy banknot świata lub dlaczego skarbonki mają kształt świnki. W Kąciku Edukacji Finansowej mogą znaleźć się materiały powiązane z różnymi szkolnymi przedmiotami, np.:

[99] ZPE, *Jak zostać przedsiębiorczym człowiekiem?*, https://zpe.gov.pl/b/jak-zostac-przedsiebiorczym-czlowiekiem/PeJs5b42i (dostęp: 30.07.2025).

- matematyka – obliczanie budżetu, odsetek, przeliczanie walut,
- język polski – rozprawka na temat: *Czy warto oszczędzać?*,
- informatyka – opracowane zasady bezpiecznego poruszania się w internecie.

Konkurs polonistyczny poświęcony edukacji finansowej

Co roku można zorganizować dla uczniów konkurs polonistyczny przebiegający pod inną nazwą. Na przykład w ramach konkursu „Słowa mają wartość – podatki w naszym życiu" zadaniem uczniów będzie stworzenie opowiadania, reportażu lub kampanii społecznej przedstawiających, jak podatki wpływają na codzienne funkcjonowanie rodziny. W ramach konkursu „Kreatywny konsument – opowiedz historię swojego wyboru" uczniowie mogą napisać opowiadanie o decyzji zakupowej, która wymagała przemyślenia, porównania ofert i oszacowania kosztów.

Obchody Dnia Edukacji Finansowej

W czasie Dnia Edukacji Finansowej przypadającego w październiku na terenie szkoły można zorganizować wiele atrakcyjnych interdyscyplinarnych przedstawień, konkursów, wystaw i zawodów. Uczniowie młodszych klas mogą zaprezentować opracowane przez siebie plakaty informacyjne lub odgrywać scenki sytuacyjne związane z finansami. Starsi uczniowie mogą przygotować wystawę komiksów opracowanych dla wybranych treści finansowych. Pomiędzy klasami można zorganizować konkurs na rozwiązywanie quizów, które uczniowie przygotują wzajemnie dla siebie. Podsumowaniem dnia może być pokazowa debata oksfordzka przygotowana przez uczniów klas ósmych.

Inne aktywności

Uczniowie mogą również skorzystać z międzynarodowej kampanii edukacyjnej Global Money Week – ogólnoświatowej kampanii na rzecz edukacji finansowej dzieci i młodzieży, której organizatorem jest Międzynarodowa Sieć Edukacji Finansowej działająca przy OECD (OECD/INFE). Celem jej jest promowanie wiedzy finansowej wśród dzieci i młodzieży. Uczniowie mogą brać udział w warsztatach i spotkaniach, edukacyjnych lekcjach, w konkursach i projektach. Dla nauczycieli przygotowane są broszury, filmy, scenariusze lekcji oraz możliwość udziału w webinariach. Ciekawe webinaria pojawiają się również w ciągu roku na stronie internetowej Komisji Nadzoru Finansowego: https://www.knf.gov.pl/co_robimy/edukacja_finansowa

Dokumentowanie wysiłków, postępów i osiągnięć ucznia związanych z edukacją finansową może odbywać się w zbiorze prac (portfolio) zatytułowanym *Moja inteligencja finansowa.* Zebrane materiały zilustrują rozwój umiejętności, wiedzy i kompetencji uczniów w danym czasie.

Podsumowanie

W obecnych warunkach (brak godzin w szkole przeznaczonych na edukację finansową) kształcenie kompetencji finansowych u uczniów może być prowadzone w formie edukacji rozproszonej. W tym celu nauczyciele powinni być zapoznani z wybranymi treściami, z zakresu finansów i ekonomii, które mogą połączyć z nauczaniem swojego przedmiotu. Bardzo istotne jest w tym względzie skoordynowanie działań podejmowanych przez nauczycieli w poszczególnych klasach. Dlatego jeżeli zdecydują się Państwo prowadzić lekcje na podstawie przygotowanych materiałów, należy omówić tę kwestię z pozostałymi

nauczycielami tak, aby korzystanie z poradnika dla uczniów *Moja inteligencja finansowa* przyniosło jak najlepsze efekty i stworzyło w umysłach nastolatków spójny obraz edukacji finansowej.

Należy też pamiętać, że edukacja finansowa jest nauką praktyczną, a nauczana teoria jest tylko podstawą do przyjmowania odpowiednich postaw i podejmowania właściwych działań. Dlatego warto korzystać z kształcenia nieformalnego i pozaformalnego, a także włączyć rodziców i opiekunów uczniów w podejmowanie tematyki związanej z finansami, w tym z finansami rodziny.

Aby edukacja finansowa mogła być efektywnie wprowadzana w klasach IV–VIII szkoły podstawowej, potrzebne jest również przeprowadzenie szkoleń dla nauczycieli dotyczących finansów i przedsiębiorczości. Program edukacji finansowej można wprowadzić do planu rozwoju szkoły. Na jego realizację można przeznaczyć specjalne godziny (np. dyrektorskie). Tylko takie, spójne działania, przyniosą zamierzone efekty.

3.5. WSPÓŁPRACA Z INSTYTUCJAMI PUBLICZNYMI, PODMIOTAMI SEKTORA FINANSOWEGO I ORGANIZACJAMI EDUKACYJNYMI

Współpraca szkoły z instytucjami publicznymi, podmiotami sektora finansowego i organizacjami edukacyjnymi stanowi ważny element edukacji ekonomicznej, ponieważ pozwala uczniom zetknąć się z praktycznym wymiarem zagadnień finansowych. Dzięki takim działaniom wiedza teoretyczna zostaje wzbogacona o doświadczenie i realne przykłady, co czyni naukę bardziej angażującą i zrozumiałą.

Rola instytucji, organizacji i podmiotów sektora finansowego w edukacji dzieci i młodzieży

Współczesna edukacja finansowa w szkole podstawowej wymaga nie tylko przekazywania wiedzy teoretycznej, ale także tworzenia sytuacji bliskich codziennym doświadczeniom uczniów. Dlatego warto, aby szkoły nawiązywały współpracę z różnorodnymi instytucjami publicznymi, organizacjami edukacyjnymi i podmiotami sektora finansowego, które będą udostępniać im aktualne i wiarygodne materiały edukacyjne, a także będą pomagać uczniom w zrozumieniu działań realnego świata finansów.

Poprzez kontakt z ekspertami, udział w warsztatach lub programach tematycznych uczniowie zyskują możliwość:

- poznania pojęć finansowych w kontekście praktycznym (np. dowiadują się, czym są: inflacja, karta płatnicza, konto bankowe),
- zadawania pytań specjalistom, którzy na co dzień pracują z finansami,
- budowania świadomości finansowej jako elementu codziennego życia (np. w takich sprawach, jak: dlaczego warto oszczędzać, jak planować zakupy, jak unikać oszustw finansowych).

Przykłady instytucji publicznych, podmiotów sektora finansowego i organizacji edukacyjnych do współpracy w zakresie edukacji finansowej

Instytucje publiczne i nadzorcze	Instytucje infrastrukturalne rynku finansowego	Organizacje pozarządowe	Komercyjne instytucje finansowe
• Ministerstwo Finansów • Narodowy Bank Polski • Komisja Nadzoru Finansowego • Bankowy Fundusz Gwarancyjny • Rzecznik Finansowy	• Biuro Informacji Kredytowej • Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie • Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych • Krajowa Izba Rozliczeniowa	• Krajowe Centrum Edukacji Ekonomicznej • fundacje i organizacje pozarządowe zajmujące się edukacją finansową	• banki komercyjne • banki spółdzielcze • SKOK-i • zakłady ubezpieczeń • fundusze inwestycyjne • domy maklerskie • fundusze emerytalne

Źródło: opracowanie własne

Wiele z ww. instytucji i podmiotów regularnie przygotowuje **wysokiej jakości materiały edukacyjne**, które mogą być bezpłatnie wykorzystywane w pracy szkolnej. Spośród oferowanych zasobów warto wymienić:

- gotowe scenariusze lekcji,
- opowiadania, zadania, quizy w wersji gotowej do wydrukowania,
- interaktywne aplikacje, quizy i gry online,
- infografiki, plakaty, poradniki dla dzieci i rodziców,
- materiały multimedialne – filmiki animowane, audiobooki, komiksy edukacyjne.

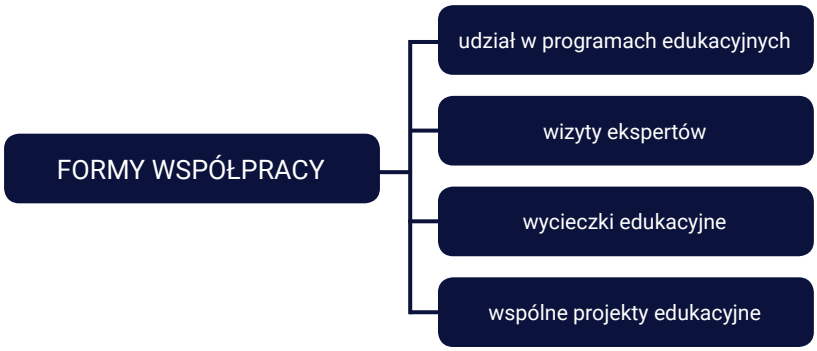
Te materiały mogą być wykorzystane na lekcjach matematyki, języka polskiego, historii, geografii, informatyki, a także podczas zajęć z wychowawcą i w projektach klasowych. Dodatkowo, wiele instytucji oferuje wsparcie metodyczne dla nauczycieli w postaci szkoleń, webinarów, poradników do prowadzenia zajęć z zakresu finansów napisanych w sposób przystępny i dostosowany do wieku uczniów. Ważne jest jednak, aby wybierając takie zasoby, upewnić się, że mają one charakter neutralny i edukacyjny, a nie – promocyjny.

Formy współpracy z instytucjami publicznymi, podmiotami sektora finansowego i organizacjami edukacyjnymi

Współpraca szkół z instytucjami finansowymi pozwala wzbogacić edukację o praktyczne treści i kontakt z rzeczywistym światem finansów, ale jednocześnie odpowiada na potrzeby nauczycieli wskazane w badaniu „Edukacja ekonomiczna z perspektywy nauczycieli różnych przedmiotów w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych”[100]. Wśród najważniejszych trudności w nauczaniu treści ekonomicznych (w tym finansowych) wskazano m.in. brak wystarczającej merytorycznej wiedzy ekonomicznej (w tym finansowej) oraz brak odpowiednich materiałów dydaktycznych.

[100] M. Urbaniec i in., *Edukacja ekonomiczna z perspektywy nauczycieli różnych przedmiotów...*

Przykładowe formy współpracy

Źródło: opracowanie własne

Współpraca może przybierać różne formy – od udziału w programach edukacyjnych po realizację wspólnych projektów. Nawet proste inicjatywy mogą skutecznie wspierać rozwój kompetencji uczniów. Poniżej przedstawiono kilka propozycji form współpracy, które można dostosowywać do potrzeb i możliwości szkoły.

Udział uczniów w programach edukacyjnych

Współpraca szkoły bardzo często zaczyna się od włączenia uczniów do gotowych, rekomendowanych przez instytucje i organizacje edukacyjne programów edukacyjnych. To bezpieczny i efektywny sposób na wdrażanie treści finansowych na lekcjach – zwłaszcza tam, gdzie nauczyciel nie ma jeszcze dużego doświadczenia w tej tematyce. Instytucje publiczne i finansowe oferują bezpłatne materiały, wsparcie merytoryczne i atrakcyjne formy pracy z uczniami – od scenariuszy lekcji po filmy i konkursy. Dzięki działaniom komercyjnych instytucji finansowych możliwe jest dotarcie do bardzo dużej liczby szkół, uczniów i nauczycieli.

Jednocześnie należy pamiętać, że nauczyciel i dyrektor szkoły powinni weryfikować, czy materiały edukacyjne **są bezstronne i nie zawierają ukrytej promocji produktów finansowych**. Obecnie nie istnieje jeden ogólnokrajowy kodeks dobrych praktyk obejmujący wszystkie podmioty zaangażowane w edukację finansową, ale priorytet 7 Krajowej Strategii Edukacji Finansowej (KSEF)[101] zakłada stworzenie takich wytycznych, które zapewnią szerokie i bezstronne zaangażowanie w edukację finansową różnych interesariuszy.

Poszukiwania warto rozpocząć od zapoznania się z programami rekomendowanymi przez Krajowe Centrum Edukacji Ekonomicznej[102].

Przykładowe programy edukacyjne:

- Złote Szkoły NBP[103] – ogólnopolski program edukacyjny skierowany do środowisk szkolnych (przeznaczony dla uczniów klas VII–VIII). Ideą programu jest przygotowanie dzieci i młodzieży do bezpiecznego i swobodnego poruszania się po świecie finansów.
- Finansoaktywni[104] – program edukacyjny dla uczniów (klas V–VIII) i nauczycieli organizowany przez Ministerstwo Finansów od 2015 roku. Misja edukacyjna programu skupia się wokół tematyki podatkowej lub budżetowej i zmienia się co roku.

[101] https://www.gov.pl/web/finanse/krajowa-strategia-edukacji-finansowej (dostęp: 13.09.2025).
[102] https://kcee.edu.pl/rekomendowane-projekty/szkola-podstawowa/ (dostęp: 13.09.2025).
[103] https://nbp.pl/edukacja/zlote-szkoly-nbp/ (dostęp: 13.09.2025).
[104] https://www.gov.pl/web/finanse/finansoaktywni-program-edukacyjny-dla-mlodziezy (dostęp: 13.09.2025).

PRZYKŁAD WSPÓŁPRACY:
Mama jednego z uczniów, pracująca w dziale obsługi klienta banku, poprowadziła lekcję o bezpiecznym korzystaniu z kart płatniczych, przywołując autentyczne sytuacje z pracy.

- BAKCYL[105] – projekt Warszawskiego Instytutu Bankowości, którego celem jest podnoszenie poziomu wiedzy z zakresu ekonomii i cyberbezpieczeństwa oraz inspirowanie świadomych działań i budowanie właściwych postaw w zakresie przedsiębiorczości. Projekt jest skierowany do uczniów szkół podstawowych (klasy IV–VIII) i ponadpodstawowych.
- „Przygody przedsiębiorczego Dżeka"[106] – program edukacyjny Warszawskiego Instytutu Bankowości oparty na idei zawartej w książce Janusza Korczaka *Bankructwo małego Dżeka* jest odpowiedzią na problem zbyt niskiego poziomu przedsiębiorczości wśród Polaków. Odbiorcami projektu są uczniowie klas I–VIII szkół podstawowych oraz pierwszych klas szkół ponadpodstawowych.
- „Ekonomia na co dzień"[107] – program Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości przeznaczony jest dla uczniów klas VI–VIII szkół podstawowych. Zagadnienia poruszane w programie to m.in.: oszczędzanie, płatności bezgotówkowe, cyberbezpieczeństwo czy przemyślany wybór szkoły ponadpodstawowej.
- Programy lokalne i grantowe – niektóre banki spółdzielcze lub fundacje oferują programy regionalne. Warto więc sprawdzać lokalne inicjatywy i konkursy tematyczne.

DLACZEGO WARTO WSPÓŁPRACOWAĆ?

- Nauczyciel otrzymuje gotowe materiały dydaktyczne (scenariusze, filmy, karty pracy, prezentacje, infografiki).
- Uczniowie mogą uczestniczyć w konkursach z nagrodami i rozwijać swoje talenty.
- Szkoła buduje relacje z otoczeniem społecznym i instytucjonalnym.
- Udział w programach ułatwia realizację międzyprzedmiotowych celów edukacyjnych, takich jak kształtowanie postaw obywatelskich, etycznych i przedsiębiorczych.

Wizyty ekspertów w szkole

To jedna z najbardziej przystępnych form współpracy – zaproszenie do szkoły osoby związanej zawodowo z finansami może w prosty sposób wzbogacić lekcję o element praktyczny i autentyczny. Ekspert, np. edukator finansowy, pracownik oddziału NBP, Izby Administracji Skarbowej, urzędu skarbowego, Zakładu Ubezpieczeń Społecznych oraz banku lub SKOK-u, może poprowadzić zajęcia tematyczne, odpowiadać na pytania uczniów lub zorganizować miniwarsztat.

Warto więc przy tym pamiętać, że takiego gościa nie trzeba szukać wyłącznie w centralnych siedzibach instytucji – dostęp do wiedzy eksperckiej jest często bliżej, niż się wydaje:

- można zapytać rodziców lub członków rodzin uczniów, czy ktoś z nich pracuje w sektorze finansowym i byłby gotowy opowiedzieć o swojej pracy,

[105] https://bakcyl.wib.org.pl/nauczyciele/ (dostęp: 13.09.2025).
[106] https://przedsiebiorczydzek.pl/o-projekcie/ (dostęp: 13.09.2025).
[107] https://ekonomia-na-co-dzien.junior.org.pl/pl/o-programie/program-edukacyjny (dostęp: 13.09.2025).

- można skontaktować się z lokalnymi oddziałami instytucji finansowych położonych blisko szkoły – wiele z nich prowadzi działania edukacyjne i chętnie angażuje się w życie społeczności.

Jeżeli nie uda się nawiązać współpracy lokalnie, można skierować oficjalne zapytanie do instytucji centralnych, takich jak Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego, Biuro Informacji Kredytowej, Rzecznik Finansowy, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, Krajowe Centrum Edukacji Ekonomicznej – często dysponują one edukatorami, którzy odwiedzają szkoły w całej Polsce.

Jednocześnie warto pamiętać, że instytucje i organizacje prowadzące działania edukacyjne powinny kierować się zasadami etycznymi i neutralności edukacyjnej. Oznacza to, że **programy i działania skierowane do szkół powinny mieć wyłącznie charakter edukacyjny i nie służyć promocji konkretnych produktów czy usług finansowych**. Dlatego przy wyborze ekspertów i programów kluczowe jest zwrócenie uwagi na ich rzetelność i bezstronny charakter.

Wycieczki edukacyjne

Organizowanie wycieczek do instytucji publicznych i podmiotów sektora finansowego to nie tylko ciekawa odmiana tradycyjnych lekcji, ale także szansa na zetknięcie się uczniów z rzeczywistym światem finansów. Takie wizyty pomagają dzieciom zrozumieć, czym zajmują się poszczególne instytucje, jakie funkcje pełnią ich pracownicy oraz jakie znaczenie ma działalność tych instytucji w codziennym życiu obywateli.

Gdzie pojechać na wycieczkę edukacyjną?

Jako cel wycieczki można wybrać:

- oddziały okręgowe Narodowego Banku Polskiego – wiele z nich przyjmuje grupy szkolne i prowadzi warsztaty lub lekcje muzealne,
- Centrum Pieniądza NBP im. Sławomira S. Skrzypka w Warszawie[108] oraz Krakowski Salon Ekonomiczny NBP – oferują one interaktywne ekspozycje, warsztaty, lekcje muzealne i możliwość zwiedzania z przewodnikiem,
- Giełdę Papierów Wartościowych w Warszawie[109] – oferta wizyt szkolnych adresowana jest do zorganizowanych grup młodzieży szkolnej ze szkół podstawowych (klasy VII i VIII) oraz ponadpodstawowych,
- lokalne oddziały firm ubezpieczeniowych, biur maklerskich i innych instytucji działających na rynku finansowym – niektórzy przedstawiciele instytucji finansowych zgodzą się poprowadzić warsztaty u siebie w siedzibie,
- lokalne oddziały banków komercyjnych, spółdzielczych i SKOK-ów – niektóre placówki oferują specjalne programy edukacyjne dla klas, w tym zwiedzanie oddziału, pokaz działania bankomatu czy rozmowę z pracownikiem.

Organizację takich wizyt może dodatkowo ułatwić program Ministerstwa Finansów „Lekcje o finansach", w ramach którego szkoły podstawowe mogą otrzymać dofinansowanie do przeprowadzenia zajęć lekcyjnych o tematyce finansowej oraz zorganizowania wycieczki edukacyjnej popularyzującej wiedzę o instytucjach publicznych działających w obszarze finansów.

[108] https://cp.nbp.pl/ (dostęp: 13.09.2025).
[109] https://www.wizytyszkolnegpw.pl/wizyty-edukacyjne-na-gpw (dostęp: 13.09.2025).

Wspólne projekty edukacyjne
Współpraca ze szkołą może przyjąć formę długofalowych lub jednorazowych projektów edukacyjnych. Tego typu inicjatywy rozwijają kompetencje uczniów w sposób praktyczny i angażujący, a przy okazji wzmacniają relacje szkoły z lokalnym środowiskiem oraz budują pozytywny wizerunek instytucji jako partnera edukacyjnego.

Przykładowe formy projektów:

- kampanie społeczne tworzone przez uczniów (np. „Dlaczego warto oszczędzać?", „Nie daj się oszukać w sieci!") – mogą być realizowane z pomocą banku, towarzystwa ubezpieczeniowego czy instytucji publicznej,
- projekt uczniowski z udziałem eksperta – np. przygotowanie ulotki, filmu, plakatu lub podcastu na temat świadomego korzystania z pieniędzy,
- szkolna gazetka lub blog o tematyce finansowej – z udziałem doradców, którzy komentują artykuły uczniów lub odpowiadają na ich pytania,
- tworzenie własnych gier edukacyjnych lub quizów – których tematyka i zawartość mogą być konsultowane z ekspertami,
- projekt interdyscyplinarny (np. matematyczno-finansowy) – realizowany we współpracy z partnerem zewnętrznym, który dostarcza materiały, recenzuje prace uczniów lub występuje jako juror.

Podsumowanie

Instytucje publiczne, podmioty sektora finansowego i organizacje edukacyjne dostarczają aktualnej i praktycznej wiedzy oraz wartościowych materiałów dydaktycznych, które wspierają edukację finansową w szkołach. Mogą być one wykorzystywane na różnych lekcjach, takich jak matematyka, język polski, historia, geografia, a także podczas godzin wychowawczych i projektów klasowych. Współpraca z instytucjami może przybierać różne formy – od udziału w programach edukacyjnych, poprzez wizyty ekspertów i wycieczki, aż po realizację wspólnych projektów. Dzięki takim działaniom uczniowie rozwijają kompetencje finansowe, cyfrowe i społeczne w angażujący oraz praktyczny sposób, a aktywne korzystanie z zasobów instytucji publicznych, finansowych oraz organizacji pozarządowych pomaga im budować świadomość finansową potrzebną w codziennym życiu. **Taka współpraca może jednak w pełni realizować swój potencjał edukacyjny tylko wtedy, gdy odbywa się w duchu rzetelności, bezstronności i neutralności, a materiały i działania mają charakter wyłącznie edukacyjny, bez elementów promocji produktów czy usług.**

3.6. EWALUACJA I MIERZENIE EFEKTÓW KSZTAŁCENIA

Cele kształcenia edukacji finansowej – rozwijanie kompetencji finansowych

W dokumencie *Krajowa Strategia Edukacji Finansowej* opisano pojęcie kompetencji finansowych. Kompetencje finansowe (*financial literacy*) definiowane są jako „połączenie świadomości finansowej, wiedzy, umiejętności, postaw i zachowań niezbędnych do podejmowania racjonalnych decyzji finansowych w celu osiągnięcia dobrostanu finansowego"[110]. **Mierzenie efektów kształcenia** to proces oceny, który pozwala określić, na ile uczniowie osiągnęli zakładane cele edukacyjne. W kontekście edukacji finansowej w szkole podstawowej oznacza to sprawdzenie, czy uczniowie zdobyli wiedzę, umiejętności i postawy w czterech obszarach merytorycznych: 1) pieniądze i transakcje finansowe, 2) planowanie i zarządzanie własnymi

[110] Rada Ministrów RP, *Krajowa Strategia Edukacji Finansowej…*, s. 2.

finansami, 3) ryzyko w zarządzaniu finansami i korzyści z podejmowania inteligentnych decyzji finansowych, 4) przedsiębiorczość i otoczenie rynku finansowego[111].

Ocenianie kształtujące w edukacji finansowej

W przypadku ewaluacji i mierzenia efektów kształcenia edukacji finansowej stosujemy ocenianie kształtujące.

Ocenianie kształtujące (OK) polega na ciągłym pozyskiwaniu informacji o procesie uczenia się ucznia. Dzięki tej metodzie nauczyciel może dostosować metody i treści nauczania, a uczeń otrzymuje informację zwrotną o swoich kompetencjach. Ocenianie kształtujące mierzy postępy edukacyjne ucznia. Ocena kształtująca wskazuje uczniom dotychczasowe osiągnięcia oraz nad czym powinni jeszcze popracować, co udoskonalić. Pomaga w rozwoju ucznia mającego trudności w nauce, pozwala „wyrównać szanse".

Ocenianie kształtujące można opisać za pomocą pięciu strategii. Są to:

- **Kryteria sukcesu** – zapisane w tabeli poniżej jako **zakładane efekty kształcenia**. Podajemy je uczniom przed lekcją i sprawdzamy ich osiągnięcie podczas podsumowania lekcji.
- **Lekcja w formie dialogu między nauczycielem a uczniami** – nauczyciel odwołuje się do informacji, które uczniowie już posiadają, dotyczących finansów **w różnych kontekstach**.
- **Udzielanie informacji zwrotnej** – uczeń dowiaduje się, co zrobił dobrze, co powinien poprawić i w jaki sposób, jak ma się dalej rozwijać.
- **Nauka w grupach** – w czasie pracy uczniowie korzystają wzajemnie ze swojej wiedzy i swoich umiejętności.
- **Wskazywanie przydatności nauczanych treści** w życiu codziennym – odnoszenie poznanych treści do otaczającego świata, zapraszanie do współpracy **rodziców**.

Mierzenie efektów nauczania dla poszczególnych tematów zawartych w poradniku dla ucznia *Moja inteligencja finansowa*

Rozdział w książce	Zakładane efekty kształcenia – kryteria sukcesu. Uczeń:
1.1. Czym są pieniądze i jakie mają formy	1) rozpoznaje różne formy pieniądza, wskazuje ich podstawowe cechy oraz ocenia ryzyko związane z ich używaniem 2) wyjaśnia, czym jest waluta, oraz w jaki sposób stosować kurs walutowy przy przeliczaniu cen 3) wymienia funkcje pieniądza i ilustruje je na przykładach z codziennego życia
1.2. Jak działają banki	1) wyjaśnia regulacje i mechanizmy funkcjonowania podmiotów systemu finansowego 2) komunikuje się z otoczeniem, stosując przy tym terminologię z zakresu funkcjonowania banków 3) krytycznie ocenia posiadaną wiedzę i odbierane treści z zakresu bankowości
1.3. Płatności online i bezpieczeństwo finansowe w sieci	1) korzysta z metod cyfrowych, aby zapłacić za towar/usługę lub przelać pieniądze w bezpieczny sposób (np. za pomocą telefonu) 2) analizuje potencjalne ryzyko transakcji online i koszty

[111] https://finance.ec.europa.eu/document/download/7540153e-7d3b-4d81-8bed-0cf8a80be53b_pl?filename=230927-financial-competence-framework-children-youth_pl.pdf (dostęp: 12.09.2025).

Rozdział w książce	Zakładane efekty kształcenia – kryteria sukcesu. Uczeń:
1.4. Co to jest inflacja i dlaczego ma wpływ na nasze finanse	1) wyjaśnia, czym jest inflacja, używając prostych i zrozumiałych słów, rozróżnia podstawowe rodzaje inflacji (np. popytową, kosztową, pełzającą, galopującą, hiperinflację) 2) wskazuje główne przyczyny wzrostu ogólnego poziomu cen w gospodarce, opisuje, jak inflacja wpływa na wartość pieniądza, oszczędności, kredyty, wynagrodzenia i ceny towarów/usług
2.1. Co to jest inteligencja finansowa i dlaczego warto ją rozwijać	1) rozróżnia regularne i nieregularne dochody oraz oczekiwane i nieoczekiwane wydatki 2) monitoruje dochody i koszty oraz aktywnie nimi zarządza 3) identyfikuje realistyczne i konkretne cele w zakresie oszczędzania i opracowuje plan ich osiągnięcia
2.2. Dlaczego warto oszczędzać i określać własne cele finansowe	1) wyjaśnia, dlaczego warto regularnie oszczędzać oraz przedstawia przykłady realnych, konkretnych celów finansowych krótko- i długoterminowych 2) wskazuje różne metody oszczędzania (skarbonka, konto oszczędnościowe), wyjaśniając ich zalety i wady pod kątem bezpieczeństwa, łatwości dostępu oraz potencjalnego zysku 3) opracowuje plan regularnego oszczędzania, pozwalający na zgromadzenie w określonym czasie potrzebnej kwoty
2.3. Jak tworzyć budżet osobisty (domowy)	1) omawia pojęcie gospodarstwa domowego/konsumenckiego i ich budżetów 2) wskazuje zasady tworzenia i gospodarowania budżetem domowym/konsumenckim 3) uwzględnia podstawowe ograniczenia i ryzyka związane z budżetem domowym/konsumenckim
2.4. Zachcianki zakupowe a potrzeby	1) rozróżnia faktyczne potrzeby i zachcianki 2) wyjaśnia, czym jest satysfakcja finansowa
2.5. Odpowiedzialna konsumpcja	1) wyjaśnia, czym jest konsumpcja i konsument, na czym polega odpowiedzialna konsumpcja i jakie zachowania o tym świadczą 2) wymienia przysługujące konsumentowi prawa i instytucje wspierające konsumentów na rynku
3.1. Brakuje Ci pieniędzy? Czym są pożyczki i kredyty oraz jak je odpowiedzialnie zaciągać	1) rozróżnia różne rodzaje kredytów 2) wyjaśnia, że całkowity poziom zaciągniętego zadłużenia musi być zrównoważony w czasie i jakie są konsekwencje niespłacenia kredytu 3) uwzględnia ryzyko nadmiernego zadłużenia 4) wyjaśnia możliwe konsekwencje płatności typu „kup teraz, zapłać później”
3.2. Ubezpieczenia – jak chronić siebie i rodzinę od nieprzewidzianych zdarzeń	1) rozróżnia poszczególne rodzaje ubezpieczeń publicznych i prywatnych 2) wyjaśnia, że koszt ubezpieczenia będzie wyższy, gdy ryzyko jest wyższe

Rozdział w książce	Zakładane efekty kształcenia – kryteria sukcesu. Uczeń:
3.3. Oszustwa finansowe – jak się przed nimi bronić	1) wymienia najczęstsze formy oszustw 2) opisuje, w jaki sposób przestępcy próbują wzbudzać zaufanie, wywierać presję i wykorzystywać emocje ofiar 3) wymienia znaki ostrzegawcze (np. obietnica szybkiego zysku, prośba o natychmiastowe działanie, błędy językowe w wiadomościach)
3.4. Warto myśleć o przyszłości – konsekwencje decyzji finansowych	1) podaje przykłady decyzji finansowych z życia codziennego i ich konsekwencje 2) omawia wpływ złych nawyków finansowych na wydatki i oszczędności 3) wyjaśnia pojęcie kosztu alternatywnego
4.1. Jak gospodarka i rynek pracy wpływają na nasze finanse	1) wyjaśnia pojęcia: pieniądz, wynagrodzenie, popyt, podaż, globalizacja, e-handel, bezrobocie, wykluczenie finansowe 2) omawia, jak prawo popytu i podaży wpływa na ceny produktów i usług 3) wskazuje czynniki, które wpływają na wielkość wynagrodzenia
4.2. Moje pierwsze pieniądze – kieszonkowe i praca dorywcza	1) omawia, dlaczego trzeba osiągnąć określony wiek, aby móc legalnie podpisać umowę, rozpocząć pracę lub założyć przedsiębiorstwo 2) wyjaśnia prawo do minimalnego wynagrodzenia za pracę
4.3. Przedsiębiorczość w praktyce – jak stworzyć własny biznes	1) wykorzystuje potrzeby rynku przy planowaniu biznesu 2) opracowuje budżet startowy 3) dobiera sposoby promowania biznesu do grupy docelowej 4) wymienia i wyjaśnia zasady współpracy przy tworzeniu wspólnego pomysłu biznesowego
4.4. Jak pozyskać finansowanie na start własnego biznesu	1) wskazuje i ocenia różne źródła finansowania działalności gospodarczej 2) porównuje dostępne formy finansowania w celu wybrania właściwego źródła finansowania dla wybranego biznesu
4.5. Działajmy wspólnie w pierwszym biznesie – zakładanie miniprzedsiębiorstwa szkolnego lub spółdzielni uczniowskiej	1) wyjaśnia pojęcia: budżetowanie, planowanie, zarządzanie dochodami oraz wydatkami
4.6. Dlaczego płacimy podatki i jaka jest ich rola w gospodarce	1) wyjaśnia rolę podatków i systemu podatkowego 2) wymienia rodzaje podatków i ich specyfikę 3) wymienia formy rozliczania podatku dochodowego
4.7. Inwestowanie i moja przyszłość finansowa	1) wyjaśnia pojęcie inwestowania 2) uwzględnia przy inwestowaniu ryzyko (strata, zysk) 3) wyjaśnia, dlaczego dywersyfikacja zmniejsza ryzyko inwestowania

Mierzenie efektów nauczania w zależności od kontekstów

Edukacja finansowa przekłada się na sprawczość ucznia. Kształcąc, a następnie mierząc wyniki kształcenia w zakresie finansów, należy wziąć pod uwagę konteksty, w których realizowana jest sprawczość ucznia.

Możemy oceniać, czy uczeń jest przygotowany do podejmowania:

- decyzji finansowych dotyczących finansów gospodarstwa domowego (kontekst rodzinny),
- decyzji finansowych powiązanych ze środowiskiem i społeczeństwem jako całością (kontekst społeczny),
- wyborów dotyczących dalszej ścieżki kształcenia lub płatnej pracy zarobkowej (kontekst przyszłej pracy),
- decyzji finansowych w celu zaspokojenia osobistych potrzeb lub osiągnięcia korzyści, planowania wypoczynku i rekreacji lub ochrony danych osobowych (kontekst indywidualny).

Aby efektywnie funkcjonować w każdym z tych obszarów, uczeń musi posiadać wachlarz, przypisanych do tego kontekstu, kompetencji finansowych. Przy realizacji wybranej tematyki z edukacji finansowej sprawdzamy zakres wiedzy i umiejętności uczniów posiadanych przed zajęciami i po zajęciach. Uczniowie mogą dokonać sami takiego pomiaru poprzez zastosowanie samooceny lub oceny koleżeńskiej.

Dobór sytuacji dydaktycznej do mierzenia efektów nauczania

Każda sytuacja dydaktyczna, w czasie której występuje tematyka finansowa, może być wykorzystana do mierzenia osiągnięć uczniów pod względem zakładanych efektów kształcenia oraz postaw i zachowania niezbędnego do podejmowania racjonalnych decyzji finansowych.

Projekty edukacyjne, lekcje dotyczące problematyki finansowej

Na podstawie obserwacji pracy uczniów w zespołach wnioskujemy, czy uczniowie potrafią identyfikować problemy, spojrzeć na problem z różnych punktów widzenia, analizować informacje, dobierać argumenty i wyciągać logiczne wnioski.

Na podstawie analizy efektu końcowego – konkretnego produktu (prezentacja, plakat, model czy materiał edukacyjny) oceniamy, czy projekt wnosi nową wiedzę i rozumienie danego zagadnienia, a zaproponowane rozwiązania są efektywne w osiąganiu zamierzonych celów.

Symulacje, gry dydaktyczne, debaty, odgrywanie ról

W tych sytuacjach dydaktycznych możemy oceniać efekty kształcenia, ale przede wszystkim skupiamy się na ocenie zachowania się uczniów w trakcie uczenia się. Obserwujemy zaangażowanie i aktywność uczniów, radzenie sobie z trudnymi sytuacjami, współpracę w grupie, kreatywność i autorefleksję.

Konkursy, wystawy o tematyce związanej z finansami i przedsiębiorczością

Przedmiotem oceniania może tu być poziom kompetencji uczniów w zakresie przedsiębiorczości, biznesu i zarządzania oraz finansów. Konkursy promują wśród uczniów postawy związane z oszczędzaniem, wydawaniem, inwestowaniem, a także postrzeganiem roli pieniądza w życiu.

Wykorzystanie samooceny i oceny koleżeńskiej w mierzeniu efektów kształcenia

Samoocena to ocena własnych umiejętności i postaw. Oceniając refleksje uczniów nad własnymi działaniami, możemy wnioskować o stopniu zrozumienia przez nich funkcjonowania budżetu, sposobów oszczędzania czy inwestowania. Możemy też ocenić umiejętności uczniów w zakresie wyciągania wniosków i planowania przyszłych działań finansowych. Samoocenę możemy wykorzystać do badania przyrostu kompetencji finansowych (uczniowie wskazują przydatność nowych wiadomości i umiejętności).

Ocena koleżeńska to ocena uzyskana od innych uczniów, uczestników grupy. Jako kryterium oceny wskazujemy uczniom stopień osiągnięcia zakładanego efektu kształcenia (co i jak należy ocenić). Ocena koleżeńska to udzielanie konstruktywnej informacji zwrotnej, z zastosowaniem języka wspierającego.

Portfolio

Edukacja finansowa prowadzona jest w szkole przez kilka lat (klasa IV–VIII) przez wielu nauczycieli. Portfolio pozwoli na monitorowanie postępów uczniów i stworzenie spersonalizowanej ścieżki edukacyjnej pokazującej indywidualne podejście do finansów. Uczniowie gromadzą w nim dowody swojej aktywności i rozwoju – opisy projektów, dyskusji, symulacji, gier itp. Portfolio można podzielić na moduły zgodne z rozdziałami poradnika dla ucznia *Moja inteligencja finansowa*.

Ewaluacja w edukacji finansowej

Mierzenie efektów kształcenia to proces zbierania informacji o tym, co uczeń potrafi po danym etapie nauki. Ma on na celu określenie, czy uczeń opanował materiał i osiągnął określony poziom. Wyniki mierzenia mogą być wyrażane w formie opisowej.

Ewaluacja to proces oceny i analizy tych informacji w celu zrozumienia skuteczności nauczania i wyciągnięcia wniosków. Mierzenie efektów kształcenia jest tylko jednym z elementów ewaluacji. Istnieją różne sposoby ewaluacji, w tym:

- **ewaluacja kształtująca** (formatywna) ukierunkowana na doskonalenie procesu uczenia się i nauczania. Przeprowadzana jest w trakcie zajęć, aby na bieżąco monitorować postępy uczniów i dostosowywać metody pracy;
- **ewaluacja sumująca** (sumatywna) przeprowadzana na koniec określonego etapu nauczania i ma na celu ocenę osiągnięć uczniów oraz efektywności nauczania.

Sposób przeprowadzenia ewaluacji

Przeprowadzenie ewaluacji omówione zostanie na przykładzie ewaluacji sumatywnej. Aby przeprowadzić tę ewaluację, konieczne jest określenie kilku kluczowych elementów:

- Cel ewaluacji – co chcemy ocenić (np. wybieramy obszar merytoryczny *Pieniądze i transakcje finansowe).*
- Przedmiot ewaluacji – konkretne działania, metody, uczniowie, nauczyciele (np. we wszystkich klasach VI uczniowie uczestniczą w projekcie edukacyjnym „Umiejętność korzystania z różnych form płatności i przeprowadzania transakcji finansowych").
- Kryteria ewaluacji – jak ocenimy skuteczność. Przykładowe standardy oceniania to:
  - wiedza merytoryczna (uczeń wymienia różne formy płatności),
  - umiejętności praktyczne (uczeń porównuje różne formy płatności i wybiera najkorzystniejszą w danej sytuacji),
  - refleksja (uczeń proponuje sposób, jak poprawić swoje umiejętności transakcyjne).

- Metody i narzędzia – sposoby zbierania danych (np. prezentacje końcowe uczniów, obserwacje pracy uczniów, ankieta na zakończenie).
- Wybór nauczycieli do przeprowadzenia ewaluacji.

Nauczyciele zbierają dane na podstawie obserwacji i dokumentów. Następnie analizują dane, identyfikują mocne i słabe strony w wybranym obszarze merytorycznym, opracowują raport z wnioskami i rekomendacjami. Wdrażają działania naprawcze.

Podsumowanie

Przed przystąpieniem do kształcenia kompetencji finansowych w danej szkole rada pedagogiczna powinna przygotować program edukacji finansowej dla całej szkoły z podziałem na treści dla poszczególnych poziomów klas (IV–VIII). Zalecaną metodą realizacji programu będą interdyscyplinarne projekty edukacyjne oraz działania ogólnoszkolne wymienione w rozdziale 3.4. Zaleca się, aby realizacja programu była monitorowana i ewaluowana. Ewaluacja może być ukierunkowana na efekty kształcenia, metody nauczania oraz na integrację zagadnień finansowych realizowanych przez poszczególnych nauczycieli. Aby ten proces przebiegał efektywnie, należy „zaktualizować i promować nowoczesne **materiały dydaktyczne**, które będą bardziej elastyczne i dostosowane do zmieniających się potrzeb nauczycieli i uczniów, jednocześnie wspierając nauczycieli w ich efektywnym wykorzystaniu **poprzez szkolenia i warsztaty**”[112].

Mierzenie efektów kształcenia w edukacji finansowej w szkole podstawowej jest kluczowe dla zapewnienia skuteczności nauczania. Ważne jest, by proces ten był systematyczny, różnorodny i dostosowany do poziomu uczniów.

[112] M. Urbaniec i in., *Edukacja ekonomiczna z perspektywy nauczycieli…*, s. 101.

REKOMENDOWANE INSTYTUCJE I ORGANIZACJE

Instytucje Finansowe i Organizacje Rynku Finansowego

Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK): https://www.bgk.pl/
Bankowy Fundusz Gwarancyjny (BFG): https://bfg.pl/
Biuro Informacji Kredytowej (BIK): https://www.bik.pl/
Centrum Pieniądza im. Sławomira S. Skrzypka: https://cp.nbp.pl/
Europejski Bank Centralny (EBC): https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.pl.html
Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie (GPW): https://www.gpw.pl/
Główny Urząd Statystyczny (GUS): https://new.stat.gov.pl/
Izba Gospodarcza Towarzystw Emerytalnych (IGTE): https://igte.pl/
Izba Zarządzających Funduszami i Aktywami (IZFiA): https://www.izfa.pl/
Komisja Nadzoru Finansowego (KNF): https://www.knf.gov.pl/
Krajowa Informacja Skarbowa (KIS): https://www.gov.pl/web/kis
Krajowa Izba Rozliczeniowa (KIR): https://www.kir.pl/
Krajowa Rada Spółdzielcza: https://krs.org.pl/
Krajowa Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa: https://www.skok.pl/
Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych (KDPW): https://www.kdpw.pl/
Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEN): https://www.gov.pl/web/edukacja
Ministerstwo Finansów (MF): https://www.gov.pl/web/finanse
Narodowy Bank Polski (NBP): https://nbp.pl/
Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP): https://www.parp.gov.pl/
Polska Izba Ubezpieczeń (PIU): https://piu.org.pl/
Polski Fundusz Rozwoju (PFR): https://pfr.pl/
Polski Standard Płatności: https://www.blik.com/
Rzecznik Finansowy: https://rf.gov.pl/
Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny (UFG): https://www.ufg.pl/
Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK): https://uokik.gov.pl/
Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS): https://www.zus.pl/
Związek Banków Polskich (ZBP): https://www.zbp.pl/

Publiczne instytucje związane z edukacją

Centralna Komisja Egzaminacyjna (CKE): https://cke.gov.pl/
Centrum Informatyczne Edukacji (CIE): https://cie.gov.pl/
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji (FRSE): https://www.frse.org.pl/
Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy (IBE PIB): https://ibe.edu.pl/
Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE): https://ore.edu.pl/
System Informacji Oświatowej (SIO): https://sio.gov.pl/

Publiczne platformy związane z edukacją

Platforma Edukacji Finansowej: https://dbajofinanse.gov.pl
Zintegrowana Platforma Edukacyjna (ZPE): https://zpe.gov.pl/

Niepubliczne organizacje wspierające edukację finansową i ekonomiczną

Krajowe Centrum Edukacji Ekonomicznej (KCEE): https://kcee.edu.pl/

BIBLIOGRAFIA

Arner D.W., Barberis J., Buckley R.P., *The Evolution of Fintech: A New Post-crisis Paradigm?*, „Georgetown Journal of International Law" 2015, nr 47, s. 1271.

Arufe G.V., Sanmiguel-Rodríguez A., Ramos Álvarez O., Navarro-Patón R., *Can Gamification Influence the Academic Performance of Students?*, „Sustainability" 2022, nr 14(9), art. 5115.

Ashta A., Herrmann H., *Artificial Intelligence and Fintech: An Overview of Opportunities and Risks for Banking, Investments, and Microfinance*, „Strategic Change" 2021, nr 30(3), s. 211–222.

Azizan I.D., Alias M., Mustafa M.Z., *Effect of Game-Based Learning in Vehicle Air-conditioning Course on Cognitive and Affective Skills of Vocational Students*, „Journal of Technical Education and Training" 2021, nr 13(3), s. 146–154.

Babicka-Wirkus A., *Relacja partycypacji i uznania w pedagogii Janusza Korczaka*, [w:] *Śladami Janusza Korczaka. Inspiracje i refleksje*, red. nauk. M. Michalak, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2025, s. 29–41.

Bandura A., *Social Foundations of Thought and Action*, Englewood Cliffs, New York 1986.

Bank Pekao, *Finansowy świat dziecka. Raport 2025*, https://www.pekao.com.pl/dam/ROOT-ASSETS/PLIKI/Badania-i-raporty/Finansowy_swiat_dziecka_raport_Banku_Pekao_S.A..pdf (dostęp: 13.09.2025).

Barembruch A., *Zarządzanie finansami osobistymi. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018.

Bereźnicki F., *Podstawy kształcenia ogólnego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2011.

Berman K., Knight J., Case J., *Inteligencja finansowa. Co kryją liczby. Przewodnik menedżera*, wydanie 2, Wydawnictwo Onepress, Harvard Business Review Press, Gliwice 2021.

Bielińska A., *Czy droga do świadomych decyzji finansowych powinna zaczynać się w szkole?*, https://bank.pl/czy-droga-do-swiadomych-decyzji-finansowych-powinna-zaczynac-sie-w-szkole/ (dostęp: 12.09.2025).

Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie*, Oficyna Wydawnicza Nauczycieli, Kielce 2000.

Cherry K., *Omówienie stylów uczenia VARK*, pl.reoveme.com/omowienie-stylow-uczenia-vark/ (dostęp: 13.09.2025).

Dembiński P., *Etyka i odpowiedzialność w świecie finansów*, Studio Emka, Warszawa 2017.

Dębski W., *Rynek finansowy i jego mechanizmy: podstawy teorii i praktyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.

Dudzińska A., *Rozwój poznawczy i osobowość dziecka w szkole podstawowej*, https://www.edukacja.edux.pl/p-17383-rozwoj-poznawczy-i-osobowosc-dziecka-w.php (dostęp: 12.09.2025).

ESMA, *O ESMA*, https://www.esma.europa.eu/pl/o-esma (dostęp: 29.07.2025).

Fischer L., *Pomyśleć ekonomię od nowa. Przewodnik po głównych nurtach ekonomii heterodoksyjnej*, Wydawnictwo Ekonomiczne „Heterodox", Poznań 2018.

Garncarz, J., *Problem zadłużenia międzynarodowego oraz kryzysy bankowe i zadłużeniowe*, [w:] *Ekonomia międzynarodowa*, red. W. Pasierbek, K. Wach, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie, Kraków 2024, s. 387–404.

Gołębniak B., *Uczenie metodą projektów*, WSiP, Warszawa 2002.

GUS, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1893,pojecie.html (dostęp: 13.09.2025).

Hanus M.D., Fox J., *Assessing the Effects of Gamification in the Classroom: A Longitudinal Study on Intrinsic Motivation, Social Comparison, Satisfaction, Effort, and Academic Performance*, „*Computers & Education*" 2015, nr 80, s. 152–161.

Hausman D., McPherson M., Satz D., *Etyka ekonomii*, Copernicus Center Press, Kraków 2017.

Historia Spółdzielni Uczniowskiej „Szarotka", https://zsdjordanow.iap.pl/spoldzielnia-uczniowska-szarotka (dostęp: 13.07.2025).

Howells P., Bain K., *Financial Markets and Institutions*, Pearson Education, Londyn 2007.
Hülsmann J., *Etyka produkcji pieniądza*, Instytut Ludwiga von Misesa, Wrocław 2014.
Jajuga K., Jajuga T., *Inwestycje: instrumenty finansowe, aktywa niefinansowe, ryzyko finansowe, inżynieria finansowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
Jaka regulacja dla spółdzielni uczniowskich? Ekspertyza Związku Lustracyjnego Spółdzielni Pracy, Agencja Rozwoju i Promocji Spółdzielczości Związku Lustracyjnego Spółdzielni Pracy, Kraków 2015.
Jasiński L., *Ekonomia i etyka*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.
Kapp K.M., *The Gamification of Learning and Instruction: Game Based Methods and Strategies for Training and Education*, Pfeiffer, 2012.
Kawecki Z., *„Bankructwo małego Dżeka" Janusza Korczaka jako studium przedsiębiorczości*, [w:] *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, red. T. Rachwał, Seria Naukowa, t. 5, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2019, https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/06/02/iauxrl/104705065591760-108-121.pdf (dostęp: 5.08.2025).
Keynes J.M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
Kłosiński B., *Co motywuje dzieci do nauki i działania? Przegląd koncepcji naukowych*, https://jaksieuczyc.pl/co-motywuje-dzieci-do-nauki-i-dzialania-przeglad-koncepcji-naukowych/ (dostęp: 13.09.2025).
KNF, *Dane i opracowania*, https://www.knf.gov.pl/dane_i_opracowania (dostęp: 4.08.2025).
KNF, *Regulacje i praktyka*, https://www.knf.gov.pl/dla_rynku/regulacje_i_praktyka/ (dostęp: 29.07.2025).
Korczak J., *Bankructwo małego Dżeka*, Fundacja Warszawski Instytut Bankowości, Warszawa 2024.
Kosikowski C., *Współczesny interwencjonizm*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
Kotliński G., *Zarządzanie budżetem i planowanie finansów osobistych w warunkach inflacji*, [w:] *Finanse osobiste*, red. K. Waliszewski, PAN, Warszawa 2022, s. 55–78.
Krath J., Schürmann L., Korflesch H.F. von, *Revealing the Theoretical Basis of Gamification: A Systematic Review and Analysis of Theory in Research on Gamification, Serious Games and Game -Based Learning*, „Computers in Human Behavior" 2021, nr 125, 106963.
Makowiec M., Witoszek-Kubicka A. (red.), *Grywalizacja w edukacji i biznesie*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2019.
Mankiw N.G., *Principles of Economics: Eight Edition*, *Cengage Learning*, 2018.
Marks K., *Kapitał*, t. 1, Avia-Artis, Warszawa 2004.
Mączyńska E., Sójka J., *Etyka i ekonomia*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2017.
Milic-Czerniak R. (red.), *Finanse osobiste. Kompetencje, narzędzia, instytucje, produkty, decyzje*, Difin, Warszawa 2016.
Mikrouli P., Tzafilkou K., Protogeros N., *Applications and Learning Outcomes of Game-Based Learning in Education*, „International Educational Review" 2024, nr 2(1), s. 25–54.
Moralność według teorii rozwoju moralnego Kohlberga, https://pieknoumyslu.com/moralnosc-teorii-kohlberga/ (dostęp: 12.09.2025).
Mytnik J., *Gamifikacja w edukacji. O budowaniu fabularnych systemów motywacyjnych*, Wydawnictwo Fundacji Zmieniam, Szczecin 2025.
NBP, *Diagnoza stanu wiedzy i świadomości ekonomicznej dzieci i młodzieży w Polsce 2022*, https://nbp.pl/wp-content/uploads/2023/05/Prezentacja-wynikow-badania-Diagnoza-wiedzy-ekon.-dzieci-i-mlodziezy-2022.pdf (dostęp: 12.09.2025).
NBP, *Podstawowe wykresy*, https://nbp.pl/statystyka-i-sprawozdawczosc/podstawowe-wykresy/ (dostęp: 4.08.2025).
NBP, *Polityka pieniężna*, https://nbp.pl/polityka-pieniezna/ (dostęp: 28.07.2025).
NBP, *Statystyka bilansu płatniczego,* https://nbp.pl/statystyka-i-sprawozdawczosc/statystyka-bilansu-platniczego/ (dostęp: 4.08.2025).
NBP, *Statystyka monetarna i finansowa*, https://nbp.pl/statystyka-i-sprawozdawczosc/statystyka-monetarna-i-finansowa/ (dostęp: 4.08.2025).

OECD, *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart About Money?*, https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2018-results-volume-iv_48ebd1ba-en.html (dostęp: 13.09.2025).

OECD, *PISA 2022 Results (Volume IV): How Financially Smart Are Students?*, https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-iv_5a849c2a-en.html (dostęp: 13.09.2025).

Ostrowska E., *Etyka na rynku finansowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2023.

Owsiak S., *Finanse publiczne: współczesne ujęcie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

Qasim S.H., Ansari A.B., Ahmad F.A., *Gamification and Game-Based Learning: Future of Education*, „International Journal of Humanities and Social Science Research" 2024, nr 10(5), s. 23–25.

Polskie Stowarzyszenie im. Janusza Korczaka, *Janusz Korczak. Biografia*, https://pskorczak.org.pl/janusz-korczak/biografia/ (dostęp: 5.08.2025).

Rachwał T., *Przedsiębiorczość jako kompetencja kluczowa w systemie edukacji*, [w:] *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, red. T. Rachwał, Seria Naukowa, t. 5, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2019.

Rachwał T., *Przedsiębiorczość w katolickiej nauce społecznej*, [w:] *Przedsiębiorczość. Słowniki społeczne*, red. W. Pasierbek, K. Wach, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2022, s. 87–106.

Rachwał T., Waliszewski K., Musiał M., Warchlewska A., Wojciechowska M., *Moduł ekonomiczno-finansowy w szkole podstawowej. Komentarz dydaktyczny* [w przygotowaniu], Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2026.

Rada Ministrów RP, *Krajowa Strategia Edukacji Finansowej. Polityka na rzecz rozwijania kompetencji finansowych*, Uchwała nr 71 z dnia 25 czerwca 2024 r., Warszawa 2024, https://www.gov.pl/attachment/897253d7-1429-4143-9ba5-ec1d43ea6d04 (dostęp: 22.05.2026).

Rau K., Ziętkiewicz E., *Jak aktywizować uczniów. Burza mózgów i inne techniki*, Oficyna „G&P", Poznań 2000.

Roodt S., Ryklief Y., *Using Digital Game-Based Learning to Improve the Academic Efficiency of Vocational Education Students*, „International Journal of Game-Based Learning" 2019, nr 9(4), s. 45–69.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356, z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2024 r., poz. 996).

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 11 marca 2026 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym (Dz.U. z 2026 r., poz. 378, z późn. zm.).

Sabater V., *Albert Bandura i jego ciekawa teoria społecznego uczenia się*, https://pieknoumyslu.com/albert-bandura-ciekawa-teoria/ (dostęp: 12.09.2025).

Sawicki J., *Sposoby aktywizowania uczniów w szkole XXI wieku. Pytania, refleksje, dobre rady. Poradnik dla nauczyciela*, Difin, Warszawa 2014.

Serwis Rzeczpospolitej Polskiej, *Najważniejsze działania i rozwiązania MRPiT – podsumowanie 2020 roku*, https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/najwazniejsze-dzialania-i-rozwiazania-mrpit--podsumowanie-2020-roku (dostęp: 28.07.2025).

Serwis Rzeczpospolitej Polskiej, *Tarcza antykryzysowa*, https://www.gov.pl/web/gov/uslugi-dla-przedsiebiorcy/#tarcza-antykryzysowa (dostęp: 28.07.2025).

Serwis Rzeczpospolitej Polskiej, *Walka z pandemią COVID-19 – jak to robimy?*, https://www.gov.pl/web/koronawirus/walka-z-pandemia-covid-19--jak-to-robimy (dostęp: 28.07.2025).

Sitek M., Wasilewska O., *Umiejętności finansowe młodzieży. Główne wyniki badania PISA 2022*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2024, https://ibe.edu.pl/images/publikacje/PISA/2022/PISA-2022-Umiejetnosci-finansowe.pdf (dostęp: 16.04.2026).

Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Solska J., *Dzisiaj Dżek też by zbankrutował*, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/1529737,1,recenzja-ksiazki-janusz-korczak-bankructwo-malego-dzeka.read#ixzz2A-20guGMp (dostęp: 5.08.2025).

Społecznicy na start. Podręcznik wdrażania przedsiębiorczości społecznej dla szkół podstawowych, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Poznań 2021.

Szablony finansów osobistych, które pomogą Ci osiągnąć Twoje cele, https://create.microsoft.com/pl-pl/templates/bud%C5%BCet-osobisty (dostęp: 4.08.2025).

Szkudlarek P., *Regulacja jako instrument oddziaływania państwa na gospodarkę*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu" 2010, nr 113, s. 927–937.

Szustak G., Szewczyk Ł., *Infrastruktura rynku finansowego w Polsce – istota, klasyfikacja, skuteczność, zasady i bezpieczeństwo finansowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.

Szymczak A., Strzemieczna E. (red.), *Profil absolwenta i absolwentki. Droga do zmian w edukacji. Wersja zaktualizowana i uzupełniona. Etap I: przedszkola i szkoły podstawowe*, Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2025.

Urbaniec M., Rachwał T., Sekścińska K., Ślusarczyk R., Gołębiowska M., Leśniak H., Miłoś C., Ostafiński K., *Edukacja ekonomiczna z perspektywy nauczycieli różnych przedmiotów w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. Raport z badania*, Fundacja Warszawski Instytut Bankowości, Warszawa 2024, https://ree2024.pl/wp-content/uploads/2025/01/Raport-z-badania-2024.12-Edukacja-ekonomiczna-z-perspektywy-nauczycieli-roznych-przedmiotow-w-szkolach-podstawowych-i-ponadpodstawowych.pdf (dostęp: 5.09.2025).

Von Hayek F.A., *Droga do zniewolenia*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2008.

Von Mises L., *Ludzkie działanie. Traktat o ekonomii*, Instytut Ludwiga von Misesa, Wrocław 2012.

WIB. Biznes i zarządzanie, *Materiały edukacyjne*, https://biznesizarzadzanie.pl/materialy-edukacyjne/ (dostęp: 30.07.2025).

Wolski J., *Polska kooperacja szkolna*, http://biznesspoleczny.pl/polska-kooperacja-szkolna-jan-wolski-1928/ (dostęp: 14.09.2025).

Współpraca zamiast rywalizacji. Program edukacyjny z przedsiębiorczości społecznej, Stowarzyszenie Na Rzecz Spółdzielni Socjalnych, Poznań 2019.

Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01) (dostęp: 13.09.2025).

ZPE, *Jak zostać przedsiębiorczym człowiekiem?*, https://zpe.gov.pl/b/jak-zostac-przedsiebiorczym-czlowiekiem/PeJs5b42i (dostęp: 30.07.2025).

ZPE, *Znaczenie technologii informacyjno-komunikacyjnych*, https://zpe.gov.pl/a/znaczenie-technologii-informacyjno-komunikacyjnych/D16xlmSWx (dostęp: 13.09.2025).

ZPF w Polsce, *„Junior w świecie nowoczesnych usług finansowych"*. Edycja 2024, Gdańsk 2024, https://zpf.pl/pliki/raporty/raport-juniorzy-2024_20241210.pdf (dostęp: 1.07.2025).

Komisja Europejska, OECD/INFE, *Ramy kompetencji finansowych dla dzieci i młodzieży w Unii Europejskiej*, Komisja Europejska, OECD/INFE 2023, https://finance.ec.europa.eu/document/download/7540153e-7d3b-4d81-8bed-0cf8a80be53b_pl?filename=230927-financial-competence-framework-children-youth_pl.pdf (dostęp: 13.09.2025).

O KOORDYNATORZE I AUTORACH PRZEWODNIKA

O Koordynatorze przewodnika

Krzysztof Waliszewski – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, w Katedrze Pieniądza i Bankowości, zastępca przewodniczącego Komitetu Nauk o Finansach PAN. Laureat Nagrody Prezesa PAN za wybitne osiągnięcia w zakresie finansów w 2017 roku, członek Doradczego Komitetu Naukowego (2023–2026) oraz Rady Naukowej (2026–2029) przy Rzeczniku Finansowym, Prezes Zarządu Europejskiej Federacji Doradców Finansowych EFFP Polska. Autor kilkuset publikacji na temat finansów osobistych i doradztwa finansowego, autor pionierskich badań związanych z planowaniem finansów osobistych oraz z wykorzystaniem nowoczesnych technologii w finansach osobistych (aplikacje PFM, robodoradztwo, sztuczna inteligencja).

O Autorze *Wprowadzenia*

Tomasz Rachwał – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, w Katedrze Handlu Zagranicznego Instytutu Ekonomii. Nauczyciel akademicki, badacz przedsiębiorczości i jej roli w rozwoju układów przestrzennych, procesów transformacji społeczno-gospodarczej, funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych oraz problematyki edukacji ekonomicznej i geograficznej. Autor ponad 200 publikacji naukowych, podręczników akademickich i szkolnych do podstaw przedsiębiorczości, biznesu i zarządzania oraz geografii, a także słownika podstaw przedsiębiorczości, programów nauczania, scenariuszy zajęć i poradników metodycznych dla nauczycieli przedmiotów ekonomicznych. Ma wieloletnie doświadczenie w zarządzaniu jednostkami szkolnictwa wyższego oraz doświadczenie biznesowe i eksperckie w pracy dla różnych instytucji, przedsiębiorstw i organizacji pozarządowych. Koordynator i realizator wielu projektów badawczych i edukacyjnych, głównie z zakresu edukacji ekonomicznej. Członek organizacji naukowych (m.in. PTE, PTG, AIB) i redakcji wielu czasopism krajowych oraz zagranicznych. Propagator stosowania aktywizujących metod nauczania, wprowadzania nowoczesnych środków dydaktycznych do systemu edukacji, kształtowania postaw otwartości na świat oraz kompetencji w zakresie przedsiębiorczości.

O Autorach przewodnika

Judyta Boczek – magister filologii polskiej, z ukończoną specjalnością nauczycielską i teatrologiczną. Autorka m.in. artykułów dla dzieci i młodzieży oraz przykładowych testów ósmoklasisty publikowanych w czasopiśmie „Victor".

Anna Dranikowska – kulturoznawczyni (UAM), koordynatorka projektów i specjalistka ds. edukacji, od ponad 10 lat związana z sektorem ekonomii społecznej (Stowarzyszenie Na Rzecz Spółdzielni Socjalnych). Współautorka programu edukacyjnego z przedsiębiorczości społecznej dla uczniów szkół podstawowych oraz publikacji: *Społecznicy na start. Podręcznik wdrażania przedsiębiorczości społecznej dla uczniów szkół podstawowych*

(Wielkopolski Ośrodek Ekonomii Społecznej) i in. Redaktorka naczelna „Magazynu SOC!" zajmującego się promocją ekonomii społecznej.

Jakub Garncarz – magister ekonomii i doktorant Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, pełniący funkcję asystenta naukowo-dydaktycznego w Katedrze Handlu Zagranicznego. Autor licznych publikacji z zakresu biznesu międzynarodowego.

Łukasz Gębski – doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Instytucie Bankowości SGH. Wykładowca akademicki i autor wielu publikacji z zakresu finansów osobistych oraz wiedzy finansowej. Doświadczony manager w sektorze finansowym oraz outsourcingu.

Małgorzata Iwanowska – magister matematyki, edukator MEN, ekspert ORE, autorka programu nauczania *Biznes i zarządzanie* oraz narzędzi edukacyjnych do tego programu. Specjalizuje się w nauczaniu problemowym oraz ewaluacji procesu rozwijania kompetencji kluczowych.

Beata Koziej-Kawka – magister ekonomii, doradca podatkowy (nr 14505), doradca metodyczny ds. przedmiotów zawodowych ekonomicznych w Lubelskim Samorządowym Centrum Doskonalenia Nauczycieli, nauczyciel przedmiotów zawodowych ekonomicznych w Zespole Szkół Ekonomicznych i Mundurowych w Chełmie.

Marta Maciejasz – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Opolskiego, dyrektor Instytutu Ekonomii i Finansów UO oraz kierownik Katedry Rachunkowości i Finansów. Ukończyła Akademię Ekonomiczną we Wrocławiu (ekonomia, specjalizacja: finanse i bankowość) i Uniwersytet Opolski (psychologia, specjalizacja: psychologia społeczna). W pracy naukowej zajmuje się problematyką finansów osobistych (w tym wykluczenia finansowego i edukacji finansowej) oraz ekonomii behawioralnej. Autorka licznych publikacji naukowych z zakresu finansów osobistych, ekonomiki gospodarstw domowych i ekonomii behawioralnej.

Marta Musiał – doktor nauk ekonomicznych (finanse), adiunkt w Katedrze Finansów i Bankowości, w Instytucie Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Szczecińskiego. Autorka kilkudziesięciu publikacji z zakresu finansów gospodarstw domowych. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół edukacji finansowej, ochrony konsumenta na rynku finansowym, dostępu do usług finansowych, ze szczególnym uwzględnieniem dostępności usług bankowości detalicznej i różnic w dostępie do kredytów ze względu na płeć.

Małgorzata Solarz – doktor habilitowany w dyscyplinie ekonomia i finanse, profesor uczelni Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, w Katedrze Finansów i Rachunkowości. Prodziekan Filii UEW, wykładowca akademicki, promotor, tutor, wieloletni opiekun Studenckiego Koła Naukowego „Finansista". Autorka ponad 120 publikacji naukowych. Swoje zainteresowania badawcze oraz działalność dydaktyczną koncentruje na zagadnieniach związanych z finansami cyfrowymi, bankowością, finansami osobistymi, wykluczeniem oraz edukacją finansową.

Anna Warchlewska – doktor habilitowany w dyscyplinie ekonomia i finanse, adiunkt w Katedrze Pieniądza i Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół finansów osobistych, bankowości, zachowań finansowych konsumentów w ujęciu pokoleniowym, nowoczesnych technologii finansowych, a także problematyki wykluczenia finansowego i edukacji finansowej. Autorka kilkudziesięciu publikacji o zasięgu krajowym i zagranicznym.

„Dlaczego nie mamy możliwie wcześniej nauczyć dziecka, czym jest pieniądz, wynagrodzenie za pracę, aby czuło wartość, złe i dobre strony posiadania?"

Janusz Korczak

Przewodnik dla nauczycieli „Rozwój kompetencji finansowych uczniów" jest częścią zestawu materiałów do nauczania zagadnień finansowych w klasach IV–VIII. W skład całego zestawu wchodzą:

- **poradnik dla uczniów** „Moja inteligencja finansowa",
- **przewodnik dla nauczycieli** „Rozwój kompetencji finansowych uczniów",
- **poradnik dla dyrektorów i rad rodziców** „Rozwój kompetencji finansowych uczniów",
- **słownik pojęć finansowych**,
- **komplety scenariuszy wraz z prezentacjami** do przedmiotów: język polski, matematyka, geografia, historia, wiedza o społeczeństwie, język angielski, lekcja biblioteczna, a także na zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego, zajęcia z wychowawcą i zebrania z rodzicami,
- **gry terenowe, studia przypadku i gra planszowa** „Galaktyczne finanse".

Edukacja finansowa to rozwijanie u uczniów wiedzy m.in. o pieniądzach, oszczędzaniu i podejmowaniu odpowiedzialnych decyzji. Scenariusze lekcji znajdujące się w zestawie pozwalają ją prowadzić na wielu przedmiotach – bez dodatkowych godzin i zmian w programie. Ich ogromną zaletą jest to, że są zgodne z podstawą programową.

Przygotowane materiały mają wspierać nauczycieli oraz pomagają w przystępny i praktyczny sposób wprowadzać temat finansów do codziennych spotkań z uczniami. Dzięki nim dzieci i młodzież zaczną poznawać wartość pracy i pieniędzy oraz będą uczyć się bezpiecznie poruszać się w świecie finansów i ekonomii już od najmłodszych lat.

Zestaw materiałów edukacyjnych powstał jako element realizacji założeń **Krajowej Strategii Edukacji Finansowej**. Materiały w wersji drukowanej trafiły do każdej szkoły podstawowej w Polsce. Wersja elektroniczna jest dostępna na stronie:
https://www.gov.pl/web/finanse/materialy-edukacyjne

ISBN 978-83-979868-3-1

Ministerstwo Finansów

FUNDUSZ EDUKACJI FINANSOWEJ

WARSZAWSKI INSTYTUT BANKOWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Edukacji Finansowej, którego dysponentem jest Minister Finansów i Gospodarki. Realizatorem Zadania jest Fundacja Warszawski Instytut Bankowości.